Ioan Marian ŢIPLIC **Maria Emilia ŢIPLIC**

ARHEOLOGIA MEDIEVALĂ
ÎNTRE POLITICĂ, NAŢIONALISM ŞI FILOZOFIE

CUPRINS

Cuvânt înainte .....

Introducere .....
Arheologia şi istoria la începutul mileniului trei .....
Arheologia şi istoria medievală .....
Naţionalismul şi arheologia .....
Feminismul şi arheologia .....
Schimbări şi orientări în cercetarea arheologică europeană .....

Ce este arheologia medievală .....
Programa universitară şi arheologia medievală .....
Arheologia medievală. Termeni şi terminologie .....
Etnicul şi etnicitatea .....
Caracterul etnic, cultura materială .....

Arheologia medievală şi metodologia de cercetare .....
Ce este arheologia de teren sau cercetarea de suprafaţă .....
Cine face şi ce presupune arheologia de teren/cercetarea de suprafaţă .....

Bazele teoretice ale arheologiei medievale .....
Marxismul şi influenţa lui asupra cercetării istorice .....
Şcoala Analelor şi arheologia medievală .....
Evoluţionism şi arheologie comportamentală .....
Etnoarheologia .....

Metode şi tehnici clasice şi moderne de abordare a unei săpături arheologice .....
Probleme generale .....
Metode complementare de cercetare în arheologie .....
Fotografia aeriană .....
Arheologia medievală şi computerul .....
Realitatea virtuală şi arheologia medievală .....

Arheologia medievală şi componentele ei .....
Arheologia aşezărilor .....
Arheologia monumentelor ecleziastice .....
Arheologia necropolelor/cimitirelor .....
Arheologia fortificaţiilor .....
Arheologia urbană .....
Arheologia preventivă .....

Postfaţă: Viitorul arheologiei medievale româneşti .....

Bibliografie .....
Lista arheologilor medievişti din Transilvania .....

Cuvânt înainte

Ideea de a încerca realizarea unui volum dedicat arheologiei medievale a încolţit în anii 2001-2002, când reînceperea săpăturii în necropola medievală timpurie de la Orăştie-Dealul Pemilor X2 ne-a pus în faţa unor probleme teoretice şi de metodologie la care nu am găsit decât rezolvări empirice[1] din cauza lipsei totale a unei bibliografii referitoare la teoria şi metodele utilizate în săpăturile arheologice, bibliografie care să fie accesibilă în bibliotecile româneşti.

Un astfel de demers a fost început de Zeno Karl Pinter prin realizarea celor două cursuri - *Arheologie medievală, Istoria Transilvaniei în perioada migraţiilor şi evul mediu timpuriu* – în cadrul grupelor de specializare din anii de studiu III şi respectiv IV de la Facultatea de Istorie şi Patrimoniu din Sibiu, precum şi de dr. Sabin Adrian Luca, ce a publicat în formă scrisă şi electronică cursul de *Arheologie generală*[2]. Constatând totuşi o penurie a materialelor publicate referitoare strict la arheologia medievală, materiale care să abordeze aspecte teoretice sau metodologice am considerat necesară publicarea unui mic ghid pentru cei ce doresc o apropiere mai strânsă de arheologia medievală şi problematica acesteia. Pornind de la această idee s-a născut lucrarea de faţă , care se doreşte a fi, nu un manual de arheologie, în genul deja arhicunoscutului manual al lui Michel de Bouard, ci mai degrabă o prezentare a ideilor ce frământă astăzi casta arheologilor medievişti europeni şi modul cum acestea s-au răsfrânt asupra arheologiei medievale din Transilvania.

În anul 2006 beneficiind de o bursă de cercetare la Cambridge (Ioan Marian Ţiplic) prin intermediul programului *Cambridge College's Hospitality Scheme* am abordat ca principală temă a cercetării *Arheologia medievală: teorii şi metode în cercetarea europeană din ultimii 20 de ani.* Problematica privind implicarea computerului în cercetarea arheologică medievală a făcut la rândul ei obiectul unei burse *Marie Curie* în cadrul Universităţii Sussex (Maria Emilia Ţiplic), fapt ce a permis desfăşurarea unor proiecte de reconstituire 3D a unor monumente ecleziastice şi militare din Transilvania.

Beneficiind de accesul la una dintre cele mai importante biblioteci din Europa – Cambridge University Library –, de accesul la unul dintre cele mai bine dotate laboratoare de lucru în realitatea virtuală - *VLSI and Computer Graphics, Department of Informatics, University of Sussex (Marea Britanie)* - precum şi de posibilitatea purtării unor discuţii cu arheologi britanici implicaţi în cercetarea arheologică din insulele britanice, dar şi din Europa, am demarat procesul punerii pe hârtie a unei lucrări privind arheologia medievală.

Trebuie să aducem mulţumiri celor care cu răbdare şi bunăvoinţă ne-au ghidat primii paşi pe tărâmul arheologiei şi au contribuit cu sfaturi extrem de folositoare pe parcursul cercetărilor arheologice pe care le-am desfăşurat în ultimii 10 ani şi îi numim aici pe dr. Thomas NÄGLER, dr. Zeno Karl PINTER, dr. Sabin Adrian LUCA.

Nu putem să uităm sprijinul colegial pe care l-am primit în perioada burselor în Cambridge din partea dr. Catherine HILLS, dr. Lucy SAM, dr. Alexander PLUSKOWSKI şi respectiv în Brighton din partea dr. Martin WHITE, cărora le mulţumim încă o dată pentru tot ajutorul acordat.

[1] Trebuie totuşi să aducem mulţumiri dr. Zeno Karl Pinter şi dr. Sabin Adrian Luca, titulari ai Facultăţii de Istorie şi Patrimoniu „Nicolae Lupu" din Sibiu, ale căror cursuri – *Arheologie medievală, Istoria Transilvaniei în perioada migraţiilor şi evul mediu timpuriu* şi respectiv *Arheologie generală* – au reprezentat un real ajutor în ceea ce înseamnă ABC-ul arheologiei, fiind la rândul lor şi cei care pe lângă informaţiile teoretice ne-au permis şi dobândirea unor deprinderi practice în cadrul şantierelor şcoală pe care le-au coordonat.

[2] S. A: Luca, *Arheologie generală*, Sibiu, 1999; http://arheologie.ulbsibiu.ro.

I. M. Țiplic, M. E. Țiplic

Autorii,

Brighton-Cambridge-Sibiu
martie-august 2006

The proper study of Mankind is Man (A. Pope, *Essay on Man*, II, 1-2)
But my dear, it's only women who know about such things (G. A. Parry, *Conversations).*

ARHEOLOGIA ŞI ISTORIA LA ÎNCEPUTUL MILENIULUI TREI

Cercetarea istorică la sfârşit şi la început de mileniu.

Maniera de a scrie istorie, de a gândi şi concepe trecutul, a cunoscut, firesc, deplasări şi schimbări masive şi semnificative pe parcursul ultimelor decenii ale secolului al XX-lea. Analizând condiţia istoriei la acest sfârşit de veac, constatăm mutaţii ce ne duc cu gândul la un posibil sfârşit de *ciclu istoric*[3]. Jacques le Goff a remarcat situaţia paradoxală în care se află ştiinţa istorică în prezent şi anume, pe de o parte succesul evident de care se bucură astăzi scrisul istoric în cercuri largi din opinia publică şi pe de alta criza care traversează conştiinţa istoricilor şi chiar disciplina în întregul ei[4]. Criza istoriei provine din anumite incertitudini ale noilor curente şi experienţe istoriografice, dar mai ales din imixtiunea tot mai evidentă a politicului ce încearcă să-şi subsumeze ştiinţa istorică în vederea unor legitimări ale acţiunilor prezente prin recursul la fapte trecute similare.

Fiind o expresie a experienţelor şi conştiinţei trecutului, istoria a fost vreme îndelungată considerată o *magistra vitae,* oferind modele cu aplicabilitate în prezent, dar istoria nu poate fi oracolul prezentului, după cum bine sublinia şi T. Nicoară[5]. Cu toate acestea istoria a fost intens folosită şi instrumentalizată în folosul politicului şi ideologicului, regimurile totalitare abuzând masiv de ea în scopul propriilor interese, de multe ori cu acordul tacit al istoricilor[6].

Sensul şi conţinutul actual al termenului de istorie s-au conturat abia în ultima treime a secolului al XVIII-lea, când Chladenius a propus următoarea definiţie: *o serie de evenimente se numeşte istorie*.[7]

Maniera de a scrie istorie a evoluat, cel puţin în ultima jumătate de veac, cunoscând transformări şi deplasări semnificative dinspre o istorie liniară, istorie a politicului, spre una diversificată ce tratează aspecte sociale, religioase, politice, economice, militare, de mentalitate colectivă etc. Th. Kuhn, în teoria revoluţiilor ştiinţifice, remarca faptul că fiecare epocă este caracterizată de câteva paradigme de cunoaştere, modele susceptibile să explice un ansamblu de fenomene într-o manieră coerentă şi convingătoare[8]. Istoriografia romantică a lărgit sfera de interes a istoricului, inaugurând o nouă paradigmă de cunoaştere, bazată pe preceptele herderiene, ce aveau în vedere restituirea spiritului naţional, coagularea imaginii de sine şi a noilor forme de solidarităţi şi instituţii. Dar pozitivismul a determinat o fragmentare, o decupare pe felii a realităţii istorice, a promovat cultul pentru restituiri minuţioase, dar de cele mai multe ori fără legătură între ele; decupaje în care istoria politică a rămas privilegiată în detrimentul aspectelor de istorie economică, socială, culturală[9].

De la apariţia sa, ambiguitatea fundamentală a conceptului de *istorie* a avut efecte profunde asupra limbajului curent al politicii, generând o serie amplă de interpretări.

---

[3] T. NICOARĂ, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană,* Cluj-Napoca, 2002, p. 14.
[4] J. Le GOFF, *Histoire et memoire*, Paris, 1988, p. 250.
[5] T. NICOARĂ, *op.cit.*, p. 15.
[6] Vezi mai jos, subcapitolul *Naţionalismul şi arheologia*.
[7] R. KOSELLECK, *Conceptul de istorie*, Iaşi, 2005, p. 28.
[8] T. KUHN, *La structure des revolutions scientifiques*, Paris, 1983.
[9] T. NICOARĂ, *op.cit.*, p. 16.

Amestecând criteriile intrinseci ale ştiinţei şi ale efectelor sale asupra lumii, Nietzsche ajunge la concluzia că avem trei tipuri de istorie: *istoria antică, istoria monumentală, istoria critică*.[10]

În ciuda rezistenţelor şi a unor aparente inerţii istoria şi-a avut propria sa *revoluţie copernicianăă*[11] la începutul secolului XX şi mai ales spre mijlocul acestuia, când aceste tendinţe s-au materializat într-o altfel de istorie lansată simultan de Max Weber şi Karl Lamprecht în Germania, John Dewey şi Frederik Turner în SUA, Henri Beer şi colaboratorii săi în Franţa. Noul curent s-a numit *noua istorie* şi s-a impus ca şi curent istoriografic în jurul revistei *Annales* fondată la Strassbourg, în 1929, de către Lucien Febvre şi March Bloch[12].

Ca un răspuns la acest curent istoric, la mijlocul secolului al XX-lea a apărut ceea ce s-a numit *Noua Arheologie*, al cărei certificat de naştere poartă semnătura a doi americani: D. Clarke şi L. R. Binford[13]. O analiză scurtă asupra acestui curent este realizată de Gordon R. Willey şi Jeremy A. Sabloff, ce pornesc în analiza lor de la prezentarea momentului istoric la care a apărut *New Archaeology* şi de la punctele ce au concurat la geneza noii teorii[14]. La momentul publicării lucrării lor – prima ediţie a fost tipărită în Marea Britanie în anul 1974 – în Statele Unite ale Americii arheologia nu era disociată de antropologie. După cum chiar autorii de mai sus arată, mulţi dintre arheologii americani aveau o formaţie generală de antropologi, naşterea noului curent fiind de fapt produsul stilizat al antropologiei arheologice.[15] La mijlocul secolului al XX-lea arheologia nu putea fi *divorţată* de antropologie şi asta deoarece în concepţia americană arheologia sau preistoria erau părţi ale antropologiei, spre deosebire de spaţiul vechiului continent unde arheologia era disociată de preistorie, având la rândul ei mai multe subcategorii: arheologia clasică, egiptologia[16]. Conform definiţiei lui Guy Rachet arheologia este o disciplină a istoriei, termenul fiind introdus în secolul al XVIII-lea de un călător şi colecţionar lionez Jacques Spon pentru a desemna studiul trecutului *clasic* atât din punct de vedere al artei cât şi al istoriei. În sensul actual termenul desemnează ştiinţa care se ocupă cu studiul monumentelor şi a altor urme aparţinând civilizaţiilor dispărute, în general aflate sub pământ şi în mare parte distruse. Cronologic arheologia, ca disciplină istorică[17], începe cu originea omului şi merge cu studierea evoluţiei societăţii umane până în secolul al XVI-lea.[18] Nu suntem de acord cu această cronologiei a perioadei asupra căreia se opreşte arheologia, deoarece majoritatea târgurilor şi oraşelor de la Dunărea de Jos au apărut după secolul al XVI-lea, iar pe de altă parte ar rămâne complet pe dinafară ceea ce astăzi poartă numele de arheologie industrială şi are ca obiect cercetarea urmelor instalaţiilor manufacturiere şi preindustriale ale secolelor XVIII-XIX[19].

---

[10] R. KOSELLECK, *op.cit.*, p. 107.

[11] J. Claude SCHMIDT, *L'histoire des marginaux*, în: *La Nouvelle Histoire*, coord. J. Le GOFF, Bruxelles, 1988, p. 277.

[12] A. BURGUIERE, *Histoire d'une histoire: naissance des „Annales"*, în *Annales ESC*, 6, 1979, p. 1347-1359.

[13] Despre apariţia şi dezvoltarea acestui curent vezi P. COURBIN, *Qu'est-ce que l'archeologie? Essai sur la nature de la recherche arheologique*, Paris, 1982, p. 21 sqq

[14] G. R. WILLEY, J. A. SABLOFF, *A History of american Archaeology*, San Francisco, f.a., p. 183.

[15] *Ibidem.*

[16] *Ibidem*, p. 15.

[17] Pentru că ea poate fi împrumutată şi de alte domenii şi este suficient să amintim cercetările ce au dus la scoatera la lumină a gropilor comune din preajma oraşului croat Vukovar. Acest tip de cercetare a fost realizat de ceea ce s-ar putea numi *arheologia criminalistică*.

[18] G. RACHET, *Dictionnaire de l'archéologie*, Robert Laffont, p. 83.

[19] V. WOLLMANN, *Arheologie industrială. Din istoria patrimoniului tehnic pe teritoriul României*, Alba Iulia, 2003.

Arheologia medievală românească îşi cantonează interesul cu precădere în secolele XVI-XVIII, cu excepţia Transilvaniei care este racordată la cronologia Europei centrale şi de vest[20], prin urmare trebuie să amendăm şi din această perspectivă definiţia propusă de G. Rachet.

Ian Hodder apreciază că din cauza naturii sociale şi istorice a arheologiei nu putem vorbi decât de o diversitate în ceea ce priveşte teoriile ce stau la baza metodologiilor abordate de arheologi[21]. În anii '80 ai secolului trecut majoritatea celor ce s-au ocupat de studierea istoriei arheologiei din perspectiva teoriilor care au animat-o în ultimii cca. 100 de ani au ajuns la concluzia că teoriile arheologice au avut o evoluţie liniar ascendentă de la istoria culturală până la arheologia procesuală şi post-procesuală. Acest lucru este valabil în cazul unei analize globale la nivelul ştiinţei arheologice, dar dacă trecem la compartimentări cronologice, teritoriale, ideologice, constatăm că evoluţia ideilor şi teoriilor în arheologie nu a fost una liniară şi exemplul cel mai bun este dat de situaţia din fostele state comuniste în care vidul teoretic ce a urmat colapsurilor regimurilor dictatoriale a generat pătrunderea unei diversităţi de abordări teoretice a datelor arheologice: de la idei ale şcolii cultural istorice şi până la aspecte ce ţin de un ultra-naţionalism în arheologie şi istorie (vezi cazul Napoleon Săvescu şi teoria tracismului în România). Florin Curta face la rândul său o scurtă radiografie a relației dintre istorie, arheologie și ideologii, ajungând la concluzia existenței unei rupturi între arheologia promovată de țările vest europene și cea practicată în țările din fostul lagăr socialist [22]. Motivul acestui decalaj ar putea fi dat de apropierea extrem de evidentă a istoriei și arheologiei de doctrinele naționaliste.[23]

Continuând excursul său asupra istoriei teoriilor arheologice I. Hodder analizează cazul arheologiei germane, arătând lipsa de dezbatere asupra problemelor teoretice şi mai ales slaba implicare a arheologilor germani în dezbaterile generate de apariţia curentului *Noua Arheologie*[24]. Admite că această atitudine „necombativă" ar putea fi explicată în cazul arheologiei medievale din Germania prin faptul că această disciplină este de dată mai recentă şi încă nu şi-a definit scopurile şi locul în marea familie a arheologiei. Într-adevăr, dacă analizăm opiniile exprimate de trei dintre cei mai importanţi arheologi şi istorici ai evului mediu german (Jankuhn, Fehring şi Schlesinger) constatăm că arheologia medievală este considerată o disciplină auxiliară a istoriei medievale[25], *partea arheologică a studiilor medievale*[26] sau o disciplină independentă cu scopuri diferite de cele ale istoriei[27].

Această situaţie este caracteristică şi arheologiei medievale româneşti, care prin reprezentanţii ei, în special clujeni, este mai aproape de modelul german decât de cel francez sau italian, cu toate că naşterea ei a avut mai degrabă origini teoretice sovietice. Dacă în URSS impulsul dat arheologiei medievale a venit dinspre politica de stat ce urmărea demonstrarea neveridicităţii teoriei privind originea varegă a fondatorilor statului kievean, în România

---

[20] Asupra problemelor de cronologie vezi I. M. ŢIPLIC, *Contribuţii la istoria spaţiului românesc în perioada migraţiilor şi evul mediu timpuriu (secolele IV-XIII)*, Iaşi, 2005.

[21] I. HODDER, *Archaeological Theory in Europe: the last three decades*, London, 1991, p. 11.

[22] Fl. CURTA, *Archaeology and History: European Developments and National "Schools"*, în: *East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages*, Fl. Curta ed., The University of Michigan Press, Ann Harbor, 2005, p. 5-11.

[23] Este suficient să aducem aminte de directivele trasate de conducerea PCR ce vizau scoaterea în evidență a importanței slavilor în procesul de formare a poporului român sau de importanța factorului tracic în devenirea politică a regatului dac. Istoricii și arheologi ca I. Nestor, K. Horedt , D. Protase, C. Daicoviciu, Șt. Pascu, Șt. Olteanu, N. Edroiu ș.a. ilustrează perfect integrarea discursului istoric în cel politic conjunctural.

[24] I. HODDER, *Archaeological Theory in Europe*, p. 187-222.

[25] G. P. FEHRING, *Einführung in die Archäologie in Deutschland*, în: *Archäologie*: *Einführungen*, Darmstadt, 1987.

[26] H. JANKUHN, *Umrisse einer archäologie des mittelalters*, în: *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, 1, 1973, p. 9-19.

[27] W. SCHLESINGER, *Archäologie des Mittelalters aus der Sicht des Historikers*, în: *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, 2, 1974, p. 7-31.

socialistă acest impuls a fost dat de renaşterea ideologiei cu privire la originea dublă latino-slavă a poporului român. În acest context cele două centre - clujean şi bucureştean – au dat reprezentanţi de seamă şi ne referim aici doar la I. Nestor şi Şt. Pascu.

Marxismul şi influenţa acestui curent asupra cercetării istorice.

Nu dorim şi nu considerăm necesară o analiză a doctrinei marxiste, ci doar o punctare a influenţelor pe care aceasta le-a avut şi le mai are asupra cercetării arheologice şi istorice. În marxismul clasic schimbarea este explicată ca fiind un concurs al interacţiunii dintre forţele de producţie şi cele de schimb[28]. O atare definiţie este astăzi amendată de adepţii aşa numitului curent *post-marxist* din Europa şi SUA. Aceştia consideră că teoria marxistă are valoare şi poate fi valorificată doar prin relaţionarea ei cu noile teorii sociale şi antropologice cum ar fi *structuralismul* sau *relativismul*.[29]

Anumite voci consideră că în arheologie doctrina marxistă clasică este de regăsit la St. Roskams, ce se situează spre linia extremă a doctrinei şi anume marxism-leninismul. În viziunea lui K. R. Dark, Ian Hodder (1986, 1992) sau chiar G. Childe (1949) prin metodologia propusă sunt încadrabili unei linii post-marxiste în care teoria clasică asociată cu noile curente structuraliste şi relativiste pot oferi explicaţii plauzibile pentru schimbările culturale prin care a trecut omenirea.

Curentul istoriografic dezvoltat în jurul *Annalelor* şi cel ce îşi revendică o apartenenţă la marxism au mai multe puncte de convergenţă. Guy Bois remarca cel puţin trei paliere la care putem identifica întâlniri şi convergenţe[30]:

a. influenţa indirectă şi difuză pe care marxismul a exercitat-o asupra *istoriei noi*, prin economismul atât de specific la Ernest Labrousse;
b. influenţa pe care istoricii marxişti o primesc dinspre curentul noii istorii şi care a generat apariţia la aceştia a unor teme de cercetare cum ar fi istoria sensibilităţii şi mentalităţilor colective;
c. istoricii marxişti care şi-au asumat noile metode de cercetare.

În arheologia din fostele state comuniste influenţa marxismului sau mai bine zis a marxism-leninismului a avut două căi de dezvoltare:

a. cea ideologică: prin orientarea interesului în cercetarea arheologică către aspectele legate de social şi economic.
b. cea „barbară" manifestată prin obligativitatea recursului la textele clasicilor marxism-leninismului şi a epigonilor acestora, recurs ce trebuia demonstrat prin inserarea unor idei din *Opere alese* în cadrul studiului istoric.

Din ambele perspective rolul arheologiei a fost redus la acela de instrument menit să demonstreze valabilitatea surselor scrise. Pentru mulţi arheologi ce au activat şi activează în Europa centrală şi de sud-est, având ca preocupare principală studierea evului mediu, sursele scrise au reprezentat un substitut pentru o bază teoretică solidă. Arheologia fiind văzută de cei mai mulţi ca o *servitoare* a istoriei sau cum spunea A. V. Arcikhovskii arheologia este *istoria înarmată cu spadă*[31].

În Polonia o analiză a influenţei marxism-leninismului asupra arheologiei a relevat existenţa a patru perioade în care acest curent s-a manifestat în mod diferit: 1945-1948, 1949-1955, 1956-1975, după 1975. Între acestea cea mai „neagră" s-a dovedit a fi perioada cuprinsă între 1949-1955, aceasta fiind şi perioada în care materialismul istoric a devenit singura

[28] K. R. DARK, *Theoretical archaeology* , London, 1995, p. 180.
[29] *Ibidem*, p. 180-181.
[30] G. BOIS, *Marxisme et histoire nouvelle*, în: *La Nouvelle Histoire*, p. 261.
[31] A. V. ARCIKHOVSKII, *Vvdenie v arkheologiiu*, Moscow, 1940, p. 3, apud Fl. CURTA, *East Central and Eastern Europe*, p. 24.

ideologie oficială acceptată[32]. Discuțiile asupra rolului marxismului în arheologia poloneză sunt extrem de ample și se desfășoară de mai mulți ani cu începere din 1993, dar și aici relația dintre istorie și arheologie este abordată doar marginal.[33]

O astfel de analiză fost realizată și pentru arheologia bulgară și cea din Ungaria, fiind abordate aspecte ce vizează implicarea politicului în cercetarea arheologică și mai ales a ideologiei comuniste în maniera de prezentare a rezultatelor cercetărilor.[34]

Numitorul comun al tuturor acestor arheologii – integrând aici și România, Cehia, fosta Republică Democrată a Germaniei – este dat de faptul că arheologia a utilizat pentru toate palierele sale cronologice conceptul de cultură definită pe baza existenței sau non -existenței unor tipuri sau atribute considerate elemente distinctive. A vezat pe hartă aceste culturi arheologice au devenit grupuri etnice, pregătite astfel de a fi utilizate în discursul ideologic național ca elemente de legitimare a exsitenței statelor moderne[35].

O altă caracteristică a marxismului prezentă în discursul istoric și arheologic se leagă de stăruința cu care s-a încercat cronologizarea oricărei etape istorice din viziunea dezvoltării sociale a societății. Pentru evul mediu principalul criteriu de departajare a fost *modul feudal de producție*, rezultând în România o cronologie relativă ce utiliza cu precădere termenul de *prefeudalism* și *feudalism* pentru a defini perioada migrațiilor și evul mediu. Utilizarea acestor termeni anacronici continuă și în lucrări le publicate după anii 90 ai secolului trecut[36], cu unele luări de poziție prin care se încearcă redefinirea terminologiei utilizate de cronologia relativă[37]. Nu suntem de acord cu utilizarea cronologiei vest-europene în ceea ce privește evul mediu din zona Dunării Mijlocii și de Jos, deoarece secolele VII -X nu sunt caracterizate de aceleași fenomene în cele două regiuni, manifestându-se o oarecare retardare a fenomenelor în zona estică a continetului. Din acest considerent este impropriu să adaptăm cronologia evului mediu vest european la evul mediu transilvan/românesc, propunerea lui Ioan Stanciu de a utiliza termenul de *ev mediu timpuriu* în loc de *evul mediu dezvoltat (High Middle Ages)*[38] pentru perioada secolelor VIII-XI fiind una demnă de luat în seamă[39], deși este relativ dificil de integrat această cronologie în istoriografia română datorită diferențelor majore între spațiile istorice intra- și extra-carpatice.

În altă ordine de idei T. Kaiser consideră că impactul ideologiei marxiste asupra arheologiei din statele balcanice poate fi observat în trei arii de cercetare:

---

[32] J. LECH, *Between Captivity and Freedom: Polish Archaeology in the 20th Century*, în: *Archaeologia Polona*, 35-36, 1997-1998, p. 84-97.

[33] P. BARFORD, *Paradigms lost: Polish archaeology and post-war politics*, în: *Archaeologia Polona*, 31, 1993, p. 257-270; S. MILISAUKAS, *Observations on Polish archaeology, 1945-1995*, în: *Archaeologia Polona*, 35-36, 1997-1998, p. 223-236; P. URBAŃCZYK, *Political circumstances reflected in post-war Polish Archaeology*, în: *Public Archaeology*, 1, 2000, 49-56; Z. KOBYLIŃSKI, *Theoretical orientations in archaeology in Poland (1945-1995)*, în: *Theory and Practice of Archaeological Research*, ed. W. HENSEL, St. TABACYŃSKI, P. URBAŃCZYK, 3, Warsaw, 1998, p. 225-258.

[34] D. W. BAILEY, *Bulgarian archaeology: Ideology, sociopolitics and the exotic*, în: *Archaeology under Fire: Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, ed. Lynn MESKELL, London, New York, 1998, p. 87-110; J. LÁSZLOVSKY, Cs. SIKLÓDI, *Archaeological theory in Hungary since 1960: Theories without theoretical archaeology*, în: *Archaeological Theory in Europe*, ed. I. Hodder, London, New York, 1991, p. 272-298.

[35] Fl. CURTA, *Archaeology and History*, p. 7.

[36] I. STANCIU, Al. V. MATEI, *Sondajele din așezarea prefeudală de la Popeni -Cuceu, jud. Sălaj. Câteva considerații cu privire la ceramica prefeudală din Transilvania*, în: *Acta Musei Porolissensis*, 18, 1994, p. 135-163.

[37] I. STANCIU, *Despre ceramica medievală timpurie de uz comun, lucrată la roata rapidă, în spațiul de pe teritoriul României (secolele VIII-X)*, în: *Arheologia Medievală,* III, 2000, p. 127-191.

[38] Fl. CURTA, *Early Middle Ages: Problems of Chronology*, în: *East Central and eastern Europe*, ed. Fl. CURTA, p. 28, n. 46.

[39] *Ibidem*, p. 137, n.1.

- prima arie este cea a teoriei în arheologie, fiind impusă ideea că motorul evoluţiei tuturor societăţilor a fost confruntarea socială;
- cea de a două se referă la necesitatea de a interpreta din punct de vedere economic şi social artefactele arheologice provenind din perioada neolitică şi eneolitică şi aceasta sub influenţa texteleor lui Fr. Engels;
- a treia arie acoperită a fost cea a periodizării, relaţionată la rândul ei cu modalitatea socio-economică de cercetare a istoriei şi preistoriei; legat de aspectul periodizării s-a dezvoltat şi teoria materialist-dialectică ce presupune evoluţia ascendentă a societăţii umane de la preistorie la perioada modernă, fiecare etapă fiind generată şi condiţionată de cea anterioară.[40]

Toate acestea mulate pe necesitatea demonstrării drepturilor politice asupra teritoriilor stăpânite în prezent au generat apariţia în ideologiile naţionaliste balcanice a ideii continuităţii ca supremă dovadă a legitimităţii statale şi politice. În arheologia românească ideea continuităţii este una de o specială importanţă, ea având menirea să demonstreze continuitatea de locuire şi biologică începând din epoca fierului şi până la formarea statelor medievale. Arheologiei medievale româneşti i-a revenit cea mai grea sarcină şi anume să furnizeze informaţii şi descoperiri care să susţină ideea continuităţii în perioada cuprinsă între secolele V-XIII, adică cea mai „obscură" perioadă din istoria spaţiului nord dunărean. Implicarea politică nu mai trebuie detaliată şi este suficientă trimiterea la bibliografia din anii 1968-1990[41].

Ca o scurtă concluzie putem spune că sub impulsul ideologiei naţionaliste de tip marxist arheologia medievală s-a orientat tot mai mult spre interpretarea datelor arheologice din perspectivă etnică, interpretând artefactele ca elemente pentru definirea etnicităţii. Arheologii vest europenii consideră că naţionalismul şi implicarea lui în arheologie a avut şi unele urmări pozitive generând dezvoltarea arheologiei cultural-istorice[42] iar unificarea europeană va genera creşterea tendinţelor naţionaliste în arheologie ca o măsură de protecţie împotriva europenizării înţeleasă în sensul în care este percepută globalizarea[43].

Arheologia şi istoria medievală în România.

În ceea ce priveşte istoriografia română, aceasta, în funcţie de fluctuaţiile climatului politic, de *deschiderile şi închiderile* sale, a arătat un interes inegal faţă de problematica istoriei noi[44], practicând mai mult sau mai puţin evident o cercetare de tradiţie marxistă, care pe alocuri se întâlnea şi cu noile curente istoriografice europene. Pătrunderea ideilor noii istorii s-a făcut timid şi în sincope, mai ales în perioada de destindere economică şi politică ce a urmat Primăverii de la Praga, când, în urma unui congres româno-francez, istoricii români au venit în contact direct cu rezultatele istoriografiei franceze. În această perioadă au apărut şi la noi o serie de lucrări ce îşi axau atenţia pe subiecte cum ar fi istoria artei, istoria economică şi în ceea ce priveşte arheologia, pe analiza comparativă a rezultatelor cercetărilor arheologice cu cele ale etnologiei şi etnografiei.

Tot în perioada anilor '70 ai secolului al XX-lea, sub patronajul Comisiei Monumentelor Istorice din România, este iniţiată o campanie de cercetare a microzonelor istorice din România şi principalul promotor al acestei cercetări - pentru Transilvania - a fost Radu Popa, care a

---

[40] *Archaeology and Ideology in Southeast Europe*, în: Ph. L. KOHL, Clare FAWCETT, *Nationalism, politics, and the practice of archaeology*, Cambridge, 2005, p. 99 sqq.

[41] Pentru o mai bună exemplificare vezi I. MICLEA, R. FLORESCU, *Geto-dacii: strămoşii românilor. Vestigii milenare de cultură şi artă*, Bucureşti, 1980; Şt. PASCU, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1972.

[42] B.G. TRIGGER, *Romanticism, nationalism and archaeology*, în: Ph. L. KOHL, Clare FAWCETT, *Nationalism, politics, and the practice of archaeology*, p. 269.

[43] K. KRISTIANSEN, *National Archaeology in the Age of European Integration*, în: *Antiquity*, 64, p. 835-839.

[44] L. ANTONESEI, *Închiderile şi deschiderile istoriografiei*, în: *Xenopolitana*, I, 1993, 1-4, p. 5-9; T. NICOARĂ, *op.cit*., p. 36.

început acest tip de cercetare la sfârşitul anilor '60, publicând apoi în 1970 lucrarea ce va introduce un nou sistem de cercetare arheologică a vestigiilor evului mediu[45]. Şcoala de arheologie fondată de Radu Popa se baza pe cercetarea arheologică sistematică a micro-zonelor istorice (Ţara Maramureşului, Ţara Haţegului, Ţara Bârsei) şi finalizarea acestei cercetări prin monografii complete[46]. Absolut firesc, în cadrul cercetării, unul din punctele forte rămânea cercetarea fortificaţiilor, în jurul cărora s-a desfăşurat viaţa economică şi politică a hinterlandului ce aparţinea de ele, iar în acest context sunt de amintit, pe lângă Radu Popa[47], eforturile lui Gheorghe Anghel[48], Mircea Barbu şi Mihai Zdroba[49], Vasile Drăguţ[50], Lucian Borcea[51]. Putem spune despre acest tip de cercetare că se apropie de metodologia cercetării totale şi utilizând chiar şi unele aspecte de cercetare proprii în special etnoarheologiei.

În paralel cu sistemul de cercetare promovat de către Radu Popa, la Cluj-Napoca se dezvoltă un alt centru de cercetare a evului mediu transilvănean, mai ales a spaţiului central al provinciei, centru de cercetare ce îi are ca exponenţi pe Mircea Rusu[52], Ştefan Matei[53], Petre Iambor[54] şi mai recent Adrian Andrei Rusu[55], Ioan Aurel Pop, Ioan Stanciu[56], Călin Cosma[57] şi Tudor Sălăgean[58]. Numele acestora sunt legate în mod direct de cercetarea aşezărilor şi fortificaţiilor medievale transilvane, atât din punct de vedere al abordării arheologice, cât şi din

[45] R. POPA, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970.

[46] Din păcate dispariţia prematură a lui R. Popa, a lăsat această zonă incomplet cercetată, ea fiind preluată de unul dintre discipolii săi şi finalizată printr-o lucrare monografică (A. LUKACS, *Ţara Făgăraşului în evul mediu (secolele XIII-XVI)*, Bucureşti, 1998).

[47] R. POPA, *La începutul evului mediu românesc. Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1988; IDEM, *Cetăţile din Ţara Haţegului*, în: *BMI*, 41, 1972, p. 54-66; R. POPA, R. ŞTEFĂNESCU, *Şantierul arheologic Ungra*, în: *MCA*, 14, 1980, p. 496-503.

[48] GH. ANGHEL, *Cetatea feudală de la Tăuţi (jud. Alba)*, în: *Sesiunea de comunicări a muzeelor de istorie*, Bucureşti, 1970, pp. 196-208; IDEM, *Cetăţi medievale din Transilvania*, Bucureşti, 1972.

[49] M. BARBU, M. ZDROBA, *Noi cercetări privind cetatea de pământ de la Vladimirescu*, în: *Ziridava*, VIII, 1977, p. 17-28; M. ZDROBA, M. BARBU, *Săpăturile arheologice de la Felnac şi Vladimirescu*, în: *Ziridava*, VI, 1976, p.47.

[50] V. DRĂGUŢ, *Cetatea Bologa. Notă preliminară*, în: *RMM. MIA*, 47, 1978, 2, p. 43-45.

[51] S. DUMITRAŞCU, L. BORCEA, *Sondajul arheologic din iulie 1973 în cetatea Biharea*, în: *Crisia*, 4, 1974, p. 57-62.

[52] M. RUSU, *Contribuţii arheologice la istoricul cetăţii Biharea*, în: *AIIC*, 3, 1960, p. 7-25; IDEM, *Cetăţile transilvănene din sec. IX-X şi importanţa lor istorică*, în: *Ziridava*, X, 1978, p. 159-179; IDEM, *Castrul roman Apulum şi cetatea Alba Iulia*, în *AIIAC*, 22, 1979, p. 47-70; M. RUSU, ŞT. DĂNILĂ, *Cetatea feudală timpurie de la Şirioara*, în: *FI*, II, 1972, p. 57-63.

[53] ŞT. MATEI, P. IAMBOR, *Observaţii privind aşezările fortificate din Transilvania în perioada feudală timpurie*, în *ActaMN*, XVII, 1980, p. 507-515.

[54] P. IAMBOR, ŞT. MATEI, *Cetatea feudal timpurie de la Cluj-Mănăştur*, în: *AIIAC*, 18, 1975; IDEM, *Incinta fortificată de la Cluj-Mănăştur (sec. IX-XIV)*, în: *ActaMN*, XVI, 1979, p. 599-620; P. IAMBOR, *Drumuri şi vămi ale sării din Transilvania în perioada feudalismului timpuriu*, în: *ActaMN*, XIX, 1982, p. 75-86; IDEM, *Donjonul cetăţii Dăbâca*, în: *ActaMN*, XXI, 1984, p. 197-200.

[55] A. A. RUSU, *Castelani din Transilvania în sec. XIII-XVI*, în: *AIIAC*, XXII, 1979, p. 71-98; IDEM, *Cetăţile medievale timpurii din zona oraşului Cluj în lumina unui document inedit*, în: *SUBB*, 25, 1980, 1, p. 8-13; IDEM, *Donjoane din Transilvania*, în: *ActaMN*, XVII, 1980, pp. 177-197.

[56] I. STANCIU, *Teritoriul nord-vestic al României şi khaganatul avar*, în: *Acta Musei Porolissensis*, XXIII, 1, 2000; IDEM, *Cercetarea arheologică a epocii migraţiilor şi a perioadei de început a epocii medievale timpurii (sec. V-IX p. Chr.) în teritoriul nord-vestic al României*, în: *Studia Archaeologica et Historica Nicolao Gudea dicata* (ed. C. COSMA, D. TAMBA, A. RUSTOIU), Zalău, 2001.

[57] C. COSMA, *Vestul şi nord-vestul României în secolele VIII-X d. H.*, Cluj-Napoca, 2002; C. COSMA, N. GUDEA, *Habitat und Gesellschaft im Westen und Nordwesten Rumäniens in den 8.-10.Jahrhunderten n. Chr.*, Cluj-Napoca, 2002.

[58] T. SĂLĂGEAN, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregaţional*, Cluj-Napoca, 2003; Idem, *Ţara lui Gelou. Contribuţii la istoria Transilvaniei de nord în secolele IX-XI*, Cluj-Napoca, 2006.

punct de vedere al studierii acestora din prisma documentelor şi a fenomenelor socio-politice şi putem spune că sunt un fel de pionieri ai arheologiei aşezărilor.

Cu toată activitatea laborioasă a acestor cercetători, domeniul arheologiei medievale, în speţă a fortificaţiilor nu s-a îmbogăţit cu urmaşi ai arheologilor mai sus menţionaţi, deoarece, exceptându-i pe Petre Iambor şi Ştefan Matei, nu au existat colaborări şi nici nu s-a creat o şcoală care să promoveze şi să continue cercetările întreprinse de fiecare în parte. Trebuie să remarcăm, totuşi, că Adrian Andrei Rusu, ca fost elev al lui Radu Popa , promovează sistemul acestuia de cercetare, corectând în acelaşi timp lipsurile inerente acelor începuturi.

Un nou avânt este luat de istoriografia română după 1989, când începe să se contureze şi la noi o şcoală a istoriei mentalităţilor colective, grupată în jurul unor nume ca Lucian Boia, Stelian Brezeanu, Sorin Mitu. Dar în acest nou context socio-politic arheologia în ansamblu şi ramura ei arheologia medievală în particular nu a cunoscut o evoluţie semnificativă faţă de perioada de la mijlocul secolului al XX-lea, deşi în majoritatea discursurilor referitoare la necesitatea scrierii unei istorii „reale" se face apel la investigaţia ce presupune dialogul istoricului cu lingvistul, arheologul, geograful şi alţi specialişti ai ştiinţelor auxiliare ale istoriei[59].

Încă se mai discută dacă arheologia este o ştiinţă de sine stătătoare sau reprezintă o disciplină auxiliară a istoriei, existând opinii conform cărora arheologia medievală nu poate fi decât o ştiinţă auxiliară a istoriei[60]. Michel de Bouard şi Marc Bloch consideră că este chiar *periculos să considerăm că arheologia este dinstinctă de istorie...Arheologia medievală, în special, trebuie să rămână o ştiinţă axiliară a istoriei...*[61]. Nu suntem de acord cu această imagine oferită de cei doi remarcabili cercetători ai arheologiei și istoriei medievale, deoarece în condițiile de astăy arheologia se dovedește tot mai mult o disciplină independentă, dar în același timp interconectată cu istoria.

Oricum ar fi, dialogul arheologiei medievale românești cu istoria este unul destul de restrâns, deşi pentru o bună parte din istoria evului mediu arheologia este singura în măsură să ofere informaţii. În aceste condiţii, când arheologia este autarhică, munca arheologului nu este lipsită de pericole. În concluziile sale el acordând atenţie specială singularului şi noului, ce vin dintr-un alt orizont cultural, oprindu-se mai puţin asupra comunului, faptelor de rutină, ce formează fundalul unei civilizaţii materiale a cărei schimbare se face în ritmuri lente. Multe dintre studiile arheologilor medievişti se cantonează asupra ritului și ritualului funerar ca un element definito pentru societăţile medievale timpurii, uitând de fapt că *moartea* este un moment tratat special de fiecare comunitate și nereprezentând un barometru viața de zi cu zi în societatea medievală timpurie.

În ultimul secol şi jumătate arheologiei i-a fost încredinţată sarcina de a oferi istoriei informaţii fundamentale despre începuturile evului mediu. La începutul secolului al XX-lea apăreau primele lucrări valoroase dedicate cercetării arheologice medievale, acestea datorându-se arheologului francez J. A. Brutails[62]. În spaţiul istoriografic românesc primele lucrări de arheologie medievală sunt legate de numele lui Ion Nestor, cel care poate fi considerat şi părintele acestei discipline în România. Obiectivele arheologiei medievale sunt aceleaşi cu cele pe care le urmăreşte arheologia în general şi anume:

- studierea siturilor şi a conţinutului lor arheologic în context temporal şi spaţial pentru reconstituirea secvenţelor culturii umane;

[59] St. BREZEANU, *Identităţi şi solidarităţi medievale. Controverse istorice*, Bucureşti, 2002, p. 7.
[60]
[61] M. de Bouard, *The Centre for Medieval Archaeological Research, University of Caen*, în: *World Archaeology*, 1, 1969, 1, p. 61-67, 1969.
[62] J. A. BRUTAILS, *L'Archeologie du Moyen Age et ses methodes. Etudes critiques*, Paris, 1900; IDEM, *Precis d'archeologie du Moyen Age*, Toulouse, 1908.

- reconstituirea modurilor de viaţă din trecut;
- studierea procesului cultural şi explicarea schimbărilor culturale;
- înţelegerea siturilor, artefactelor şi a tuturor mărturiilor arheologice în relaţie cu lumea contemporană.[63]

La acestea se adaugă unele particularităţi generate de specificul siturilor arheologice cercetate, precum şi marele avantaj pe care îl dă posibilitatea corelării informaţiilor obţinute cu cele provenite din surse documentare.

La ora actuală există în Transilvania, în opinia noastră, două centre ce își dispută domeniul cercetării istoriei evului mediu: cel de la Cluj grupat în jurul Facultății de Istorie și a Institutului de Arheologie și Istoria Artei [64] și cel de la Sibiu grupat în jurul Facultății de Istorie și Patrimoniu[65]. Centrul de la Sibiu este unul de dată mai recentă dar cu perspective mai bune datorită existenței mai multor arheologi tineri. Există, pe lângă aceste grupuri, o serie de arheologi ce activează în centre universitare mai mici sau în muzee județene, cum ar fi dr. Dan Crișan Băcueț (Muzeul Județean Zalău), Florin Mărginean (Muzeul Județean Arad) ș.a.

Alături de cele două centre un altul foarte important este Bucureștiul, unde în jurul Institutului de Istorie ”Nicolae Iorga”, Institutului de Arheologie ”Vasile Pârvan” și Universității, au activat și activează un numeros corp de medieviști și arheologi, dintre care enumerăm: dr. Șerban Papacostea , dr. Răzvan Theodorescu, (†)dr. Radu Popa, dr. Constantin Cantacuzino, dr. Adrian Ioniță , dr. Viorel Achim, dr. Virgil Ciocâltan, dr. Radu Harhoiu, dr. Alexandru Madgearu, dr. Ovidiu Cristea ș.a. În Moldova centrul universitar al Iașului adăpostește de asemenea un grup de arheologi și istorici medieviști grupați în jurul Universității ”Alexandru Ioan Cuza” și a Institutului de Arheologie, ai cărui reprezentanți de seamă sunt dr. Victor Spinei, dr. Dan Gheorghe Teodor ș.a.

Din perspectiva cantitativă arheologia și istoria perioadei migrațiilor, respectiv a evului mediu, sunt foarte bine reprezentate, dar nu același lucru se poate spune când analizăm comparativ rezultatele și receptarea acestora în mediile științifice europene comparativ cu ale altor țări cum ar fi Polonia, Cehia, Slovacia, Ungaria sau Croația, ca să nu ne comparăm decât cu fostele state ale lagărului comunist.

Feminismul şi cercetarea arheologică

Roberta Gilchrist porneşte în analiza subiectului de la o intrebare: bărbaţii şi femeile cercetează în mod diferit arheologia sau gândesc diferit despre trecut?

Feminismul în arheologie are mai multe aspecte ce merită a fi tratate, unul dintre cele mai importante este impunerea încă din anii ’60 şi ’70 ai secolului trecut a unui mod de percepere a realităţii arheologice prin prisma artefactelor descoperite, mod ce a indus impunerea unor teorii cu privire la împărţirea arealului unei aşezări în zone diferite cu specific masculin sau cu specific feminin. O astfel de analiză a efectuat David Clarke asupra unei aşezări de epoca fierului de la Glastonbury, propunând o distincţie între casele *mari* şi cele *mici*, primele fiind atribuite familiilor şi activităţilor masculine iar celelalte, atribuite pe baza artefactelor descoperite ariei domestice, în general feminine.[66]

[63] S. A. LUCA, *Arheologie generală: prima parte. Note de curs*, Alba Iulia, 1999, p. 18.

[64] Este vorba despre dr. Adrian Andrei Rusu, dr. Ioan Stanciu, dr. Călin Cosma (Institutul de Arheologie și Istoria Artei), dr. Dumitru Protase, dr. Nicolae Edroiu, dr. Aurel Pop (Facultatea de Istorie), dr. Tudor Sălăgean (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei).

[65] Acesta este compus din reprezentanți ai trei generații: dr. Thomas Nägler, dr. Paul Niedermaier, dr. Alex andru Avram, dr. Zeno Karl Pinter, dr. Ioan Marian Țiplic, dr. Aurel Dragotă, dr. Petre Munteanu Băiu (Muzeul Național Brukethal),.

[66] Roberta GILCHRIST, *Gender and Archaeology*, London, 1999, p. 17.

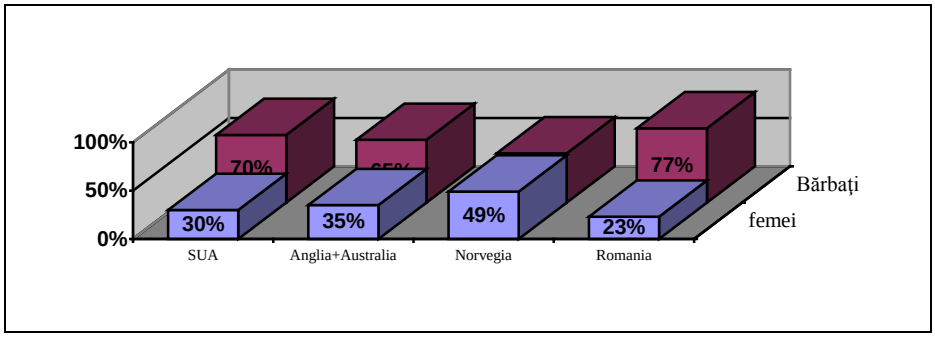

Grafic 1. Proporţia femei-bărbaţi în arheologie

În arheologia actuală această problematică este analizată din dubla ipostază a rolului femeii în istorie, la modul general, dar şi din aceea a rolului femeii-arheolog în cercetarea arheologică curentă. La ora actuală în arheologia mondială există, aşa cum ne prezintă Roberta Gilchrist, un procent de 25-30% femei-arheolog. Repartiţia în cadrul unor ţări europene, asiatice şi pe continentul nord-american arată astfel: în SUA în jur de 20%, în Anglia şi Australia cca. 35%, iar în Norvegia 49%.[67]. Autoarea menţionată consideră că concluziile arheologice sunt şi ele influenţate de gen, după cum rezultă dintr-o simplă analiză cu privire la temele şi artefactele arheologice alese pentru studiu de femei şi de bărbaţi. În timp ce primele se îndreaptă spre analiza unor probleme legate de relaţiile sociale, de artefactele cu valenţe „domestice", bărbaţii sunt mult mai tentaţi să aleagă teme legate de război, de conflicte şi implicit artefacte corelate cu aceste teme: săgeţi, arme în general, fortificaţii etc. Pornind de la această premisă se avansează ideea cum că femeile ar avea o altă percepţie decât a barbaţilor. Subiectul a fost pe larg tratat într-un volum relativ recent – *Excavating Women* – dedicat istoriei femeilor arheolog în arheologia europeană. Analiza principală a volumului rămâne una cantitativă, având totuşi o reprezentativitate reală la nivelul continentului european, deşi în mare parte sud-estul continentului nu este supus analizei[68]. Parţial poate fi adevărat deoarece se poate observa că femeile arheolog au preferat să se refere mai mult la problematice legate de studiul textilelor, a bijuteriilor sau a decoraţiunilor, fiind clar mai legate de perioadele istorice în care rolul femeii a fost mai vizibil, aşa cum a fost cazul evului mediu timpuriu[69].

În arheologia românească post-belică au existat câteva femei-arheolog care au deschis drumul afirmării a tot mai multe reprezentante în rândul colectivelor de cercetare. Nume ca Maria Comşa, Eugenia Zaharia nu mai au nevoie de prezentare, ele fiind deschizătoare de drum pentru generaţiile de după anii '60 ai secolului al XX-lea. Dacă până în anii '80 reprezentarea femeilor în arheologia românească a fost una sporadică, în prezent ele reprezintă cca. 23% din numărul total de arheologi înregistraţi în Registrul Arheologilor din România[70] şi sunt tot mai prezente în peisajul istoriografic românesc. Interesant este că abordează cu predilecţie tematici „domestice": aşezări, ceramică, istoria costumului, istoria artei etc., mai puţin teme „războinice": istorie militară, necropole, armament.

Rămâne însă întrebarea: au dezvoltat femeile arheolog o apropiere feministă asupra cunoaşterii istoriei? Este greu de răspuns şi în nici un caz benefic să fie aşezate rezultatele cercetării arheologice în poziţii antagonice prin prisma genului celui care le-a produs.

---

[67] *Ibidem*, p. 23.

[68] Margarita DIAZ-ANDREU, Marie Louise STIG SORENSEN, *Excavating women. A history of women in european archaeology, London, New York, 1996.*

[69] Roberta GILCHRIST, *op.cit.*, p. 24.

[70] http://arh.cimec.ro/RegistruArheologi.aspx. Din păcate acest registru nu este destul de bine actualizat, astfel încât persoane care au plecat din România de mai bine de 10 ani figurează ca arheologi debutanţi sau specialişti, existând şi situaţii bizare când arheologi morţi de 4-5 sau mai mulţi ani figurează în registru că nu şi-au ridicat atestatul. Din aceste motive este dificil de apreciat dacă numărul de 648 de arheologi atestaţi reprezintă şi numărul real al arheologilor din România.

În schimb este absolut necesară creşterea rolului temelor ce privesc rolul femeii în societate. Pentru evul mediu o analiză profundă a ceea ce a însemnat femeia în societate poate oferi o serie de răspunsuri capabile să întregească scenariul reconstituirii societăţii europene medievale. Dacă fortificaţiile şi tot ceea ce depinde de ele au făcut obiectul unor cercetării ce se întind pe mai bine de trei secole, se cunosc, totuşi, puţine lucruri despre locul femeilor în aceste fortificaţii. Literatura istorică engleză a adus de mai multă vreme în discuţie rolul „domestic" al fortificaţiilor şi în acest context a căutat să „aşeze" femeia în acest plan[71]. La fel istoriografia franceză a produs în ultimii 20 de ani o serie de lucrări care au introdus femeia în atenţia cercetătorilor[72]. În istoriografia de limbă română avem doar o singură lucrare de sinteză dedicată femeii medievale, dar şi aceasta se opreşte doar asupra analizării relaţiilor matrimoniale şi a rolului femeilor din familiile boierilor moldoveni şi munteni în cadrul acestor relaţii[73]. O situaţie diferită avem atunci când ne oprim asupra literaturii române cu subiect istoric, în cadrul căreia avem o serie de personaje feminine puternic conturate.

O motivaţie a acestei penurii de lucrări dedicate rolului femeii în societatea medievală românească ar putea deriva din faptul că mişcările feministe, ce au avut un puternic avânt în anii '60 şi '70 ai secolului trecut, nu au găsit ecou în cadrul statelor comuniste. Pe de altă parte lumea arheologilor din România a rămas destul de patriarhală, femeile fiind tolerate dar nu întodeauna luate în considerare.

Arheologia medievală: schimbări şi orientări în cercetarea arheologică europeană

Arheologia medievală reprezintă una dintre noile ramuri ale arheologiei, dar cu toate acestea se poate spune că are deja o istorie şi încă una supusă foarte mult unor schimbări generate de explozia de descoperiri efectuate în ultimii cca. 25 de ani.

Într-o scurtă analiză realizată asupra stadiului arheologiei medievale din Anglia la nivelul anilor '80 ai secolului trecut Tania Dickinson arată că, deşi, mai ales pentru ce înseamnă arheologia perioadei anglo-saxone avem numeroase studii, totuşi acestea sunt de un caracter general şi mai puţin axate pe o prezentare exhaustivă a unor artefacte[74].

La fel ca şi în Anglia, schimbările prin care au trecut muzeele în ultimii 30 de ani au generat o scoatere tot mai mult în afara vieţii ştiinţifice a personalului acestora, ce se vede nevoit să facă faţă noilor sarcini legate mai degrabă de aspectul relaţiilor cu publicul şi mai puţin de cel al catalogării şi publicării colecţiilor existente. Acest fapt coroborat cu intrarea unor volume tot mai mari de obiecte arheologice în colecţiile muzeale fac aproape imposibilă prelucrarea într-un timp util a ceea ce înseamnă inventarele arheologice acumulate până în prezent.

Vestul Europei a cunoscut o situaţie mai fericită deoarece încă de la mijlocul secolului al XX-lea s-au constituit asociaţii profesionale ale arheologilor medievişti, care au publicat şi volume sau periodice dedicate valorificării cercetărilor arheologice sau colecţiilor muzeale. Experienţa britanică este poate cea mai reprezentativă din perspectiva înţelegerii situaţiei actuale a arheologiei medievale la nivel european.

D. Hinton prezintă o situaţie comparativă între anii de început ai *Societăţii pentru arheologia medievală* (perioada anilor `50) şi anii `80 ai secolului al XX-lea, luând în calcul locul de muncă al membrilor acestei asociaţii. Dacă la începuturile ei majoritatea membrilor aparţineau reţelei muzeale, deja în anii `80 numărul acestora a scăzut drastic în favoarea celor ce lucrează în universităţi sau institute de cercetare.

---

[71] Despre acest subiect vezi pe larg Roberta Gilchrist, *op.cit.*, p. 109-145.

[72] G. DUBY, *Cavalerul, femeia şi preotul. Căsătoria în Franţa feudală*, Bucureşti, 1997; IDEM, *Doamnele din veacul al XII-lea*, Bucureşti, 2000; J. le GOFF (coord.), *Omul medieval*, Polirom, 1999; Ph. ARIES, G. DUBY (coord.), *Istoria vieţii private*, Bucureşti, 1-10, 1994-1998.

[73] C. GANE, *Trecute vieţi de doamne şi domniţe*, Iaşi, 1972.

[74] D. A. HINTON (ed.), *25 Years of Medieval Archaeology* , Sheffield, 1983, p.5.

Aceeaşi situaţie o observăm şi în cazul României, unde – chiar dacă avem doar de puţin timp o asociaţie a arheologilor medievişti[75] – majoritatea celor care se ocupă de studiul arheologiei medievale sunt grupaţi în jurul unor centre universitare (Cluj, Bucureşti, Iaşi, Sibiu) sau în jurul unor institute de cercetare aparţinând Academiei Române (Bucureşti, Cluj, Iaşi), dar numărul total al acestor persoane nu depăşeşte cifra de 30.

În ultimii 10 ani asistăm la o creştere a cercetărilor arheologice de salvare efectuate în centrele oraşelor medievale, dar nu întotdeauna aceste cercetări sunt efectuate de arheologi medievişti şi aceasta s-ar putea datora şi lipsei unei coagulări la nivel teoretic a ceea ce înseamnă arheologia medievală românească, lucru ce derivă în opinia noastră din inexistenţa unei concentrări durabile a unei sau unor şcoli de arheologie medievală.[76]

O altă problemă a arheologiei medievale, chiar a arheologiei în general, a fost bine reliefată de Harvey când spunea că *nu este suficient să fim arheologi. Trebuie să fim şi istorici în aceeaşi măsură*[77]. D. Hinton spunea că rolul arheologului nu este de a pune la dispoziţie dovezi care pot fi sau nu utilizate de istoricii ce se ocupă de aspectele sociale sau economice, ci de a demonstra semnificaţia acestor dovezi prin expunerea modului cum au fost ele create.

Faptul că arheologul medievist nu şi-a statuat locul în rândul familiei mari a arheologiei generează şi situaţii în care lucrări ce tratează istoria socială, economică sau demografia medievală ignoră rezultatele obţinute de arheologie, deoarece nu toţi cei ce studiază documentele au înţeles sau înţeleg potenţialul arheologiei medievale. Ne raliem şi noi opiniei că emisiuni ca cele de tipul Time Team Travellers[78] pot crea o altă înţelegere asupra ceea ce înseamnă cercetarea completă a unui sit, oferind un model de integrare a arheologiei, istoriei şi ştiinţelor exacte în vederea obţinerii unui rezultat cât mai complet. Istoricul economist I. Blanchard spunea că *un istoric preocupat de aspectele economice ar putea învăţa multe de la un arheolog şi de la un istoric geograf*[79].

Tocmai de aceea trebuie ca arheologia medievală să se dezvolte ca o disciplină autonomă şi nu ca una ce furnizează doar materiale de lucru pentru istorici[80]. În anii ’80 ai secolului al XX-lea arheologia medievală a trecut printr-o puternică etapă de dezvoltare generată de extinderea cercetărilor arheologice asupra aşezărilor rurale şi a hinterlandului principalelor oraşe. Rezultate notabile în acest sens sunt de remarcat în Anglia şi Franţa, ţări unde cercetarea evului mediu este legat subliminal de cercetarea începuturilor statale. Această adevărată explozie poate fi datorată impunerii unor noi metode de cercetare „împrumutate” dinspre alte ştiinţe, cum ar fi: datarea cu radio-carbon, fotografia aeriană sau din satelit, prospecţiuni geologice, analize osteologice etc. Din perspectiva impunerii unor noi teorii şi metodologii este de remarcat apariţia, ca urmare a curentului „Noii arheologii”, a ceea ce E. Higgs a numit arheologia mediului (*environmental archaeology*). Această teorie s-a dezvoltat la Cambridge şi porneşte de la ideea că omul poate fi studiat ca parte a mediului în care trăieşte, mediu care îl şi influenţează şi îi induce o anume dezvoltare socio-economică[81]. Noua teorie s-a impus relativ greu, dar în prezent numeroase centre de cercetare arheologică şi-au dezvoltat câte un program

---

[75] www.medievistica.ro

[76] Un alt aspect mai puţin fericit este acela al efectuării cercetărilor arheologice de salvare de către o singură personaă sau o singură instituţie la nivelul întregii ţări. Pentru Transilvania această situaţie este ilustrată de cercetările de la Bistriţa, Alba Iulia, Sighişoara, Sibiu ce au fost efectuate de către SC. Damasus SRL. Paradoxal această situaţie de anormalitate a generat rezultate pozitive manifestate prin superspecializarea în domeniul arheologiei medievale – arheologia urbană – a cocietăţi menţionate şi a colectivelor de arheologi utilizate.

[77] D. A. HINTON, *op.cit.*, p. 8.

[78] Discovery Channel.

[79] I. BLANCHARD, *Review of periodical literature, 1979* în: *Economic History Review*, 34, 1981, p. 161-165.

[80] RAHTZ, *New Approaches to Medieval Archaeology*, în: *25 Years of Medieval Archaeology*, ed. David A. HINTON, p. 12.

[81] *Ibidem*, p. 15.

de cercetare axat pe ceea ce se numeşte *landscape archaeology*[82]. Teoria a pătruns şi în rândul arheologilor germani, unde este cunoscută sub denumirea de *Umweltarchäologie*. Recent, una dintre prestigioasele instituţii de cercetare din Gemania a demarat un proiect vizând cercetarea din perspectiva acestei noi teorii a regiunii Crimeii[83]. În România astfel de cercetări interdisciplinare sunt departe de a fi realizate, în principal datorită unui fals patriotism generator de autosufiecinţă, ce a dus şi încă duce la necunoaşterea teoriilor şi metodelor aplicate de către centrele de cercetare din spaţiul vest şi chiar central european. În viziunea noastră arheologul medievist din România se află în postura struţului: ceea ce nu cunoşti nu te poate afecta.

Apariţia de noi abordări teoretice în arheologia medievală a permis ca aserţiunea lui Sawyer, cum că *arheologia medievală este o cale extrem de costisitoare pentru a afla ceea ce ştim deja*[84], să nu mai fie una de actualitate.

Pentru arheologia evului mediu timpuriu din Europa estică cea mai importantă sarcină a fost şi rămâne descoperirea de materiale arheologice care să permită o creştere a nivelului cunoştinţelor istorice. Această sarcină este mai importantă în jumătatea estică a Europei decât în cea vestică, în opinia lui Csanad Balint, datorită a două motive:

a. pentru Europa estică sursele scrise – acolo unde există – sunt extrem de sărace în comparaţie cu cele din Europa vestică
b. pe de altă parte nu sunt cunoscute cu exactitate regiunile încare s-au stabilit şi au trăit pentru o vreme mai scurtă sau mai îndelungată numeroasele popoare venite dinspre estul extrem[85].

Csanad Balint consideră că arheologia est-europeană a fost nevoită între anii ’50-’80 ai secolului al XX-lea să devină o disciplină istorică şi aceasta din motive ideologice:

- ca urmare a reacţiei marxiste legată de tentativele de a introduce cercetarea tipologică în arheologia statelor comuniste, interesul arheologilor a fost orientat spre analiza problemelor economice şi sociale ale civilizaţiilor şi popoarelor din trecut.
- ca o consecinţă directă a schimbărilor politice de după cel de al doilea război mondial în majoritatea ţărilor central şi est europene a crescut interesul pentru o abordare „naţională” a arheologiei[86].

La ora actuală arheologia perioadei migraţiilor şi a evului mediu cunoaşte în Ungaria o foarte puternică dezvoltare, beneficiind şi de faptul că a acumulat în mai bine de 100 de ani de cercetări de strângerea unor imense baze de date ce permit în prezent realizarea unor sinteze pe tipuri de situri arheologice[87]. Naşterea arheologiei medievale în Ungaria a cunoscut acelaşi proces de evoluţie prin care treptat necesitatea creşterii numărului de arheologi specializaţi în cercetarea aşezărilor, necropolelor sau monumentelor ecleziastice şi militare, a generat apariţia unei noi discipline arheologice în perioada interbelică, devenind după război una dintre cele mai prolifice specializări arheologice din Ungaria. Se poate spune că punctul de plecare al creşterii interesului pentru cercetarea siturilor arheologice medievale l-a constituit ocazia comemorării a 900 de ani de la moartea regelui Ştefan I. Pregătirile pentru acest eveniment au cuprins şi

---

[82] Vezi pe larg despre principiile după care funcţionează la M. ASTON, T. ROWLEY, *Landscape Archaeology. An introduction to fieldwork techniques on post-roman landscapes*. Newton Abbot, London, Vancouver, 1974.

[83] http://web.rgzm.de/218.0.html. Este vorba despre Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz, în cadrul căruia dr. Rainer Schreg a demarat proiectul *Transformation und Kulturaustausch am Rand der mediterranen Welt. Das Bergland der Krim im Frühmittelater*.

[84] R. HODGES, *New approaches to medieval archaeology, Part 2*, în: *25 years of medieval archaeology*, ed. David A. Hinton, Sheffield, 1983, p. 24.

[85] Cs. BALINT, *Some ethnospecific features in central and eastern European achaeology during the early Middle Ages: the case of Avaras and Hungarians*, în: St. SHENNAN, *Archaeological approaches to cultural identity*, p. 185.

[86] Cs. BALINT, *op.cit.*, p. 185.

[87] Pentru detalii privind cercetarea arheologică a perioadelor menţionate vezi *Hungarian Archaeology at the turn of the Millennium*, Zsolt Visy (ed.), Budapest, 2003, p. 283-414.

alocarea de mari sume de bani pentru cercetarea aşa-numitelor centre regale de la Buda, Esztergom, Visegrad şi Szekesfehervar, cercetare ce a adus la lumină numeroase artefacte arheologice. Dezvoltarea programelor de cercetare a ceea ce s-a numit „perioada de cucerire a patriei" a impus relativ timpuriu înfiinţarea în unele centre universitare a departamentelor care să pregătească personal specializat în arheologia medievală.

În Estonia arheologia medievală a cunoscut o dezvoltare mai rapidă şi în acelaşi timp precoce; interesul pentru evul mediu manifestându-se încă din secolul al XVIII-lea, când este abordată de tot mai mulţi istorici perioada zisă a formării Estoniei medievale (Livonia). De aici până la demararea unor cercetări arheologice ştiinţifice în cadrul unor situri medievale nu a fost decât un pas, astfel încât la începutul secolului al XX-lea în estonia are loc naşterea noii discipline arheologice. Actualmente cercetarea arheologică clasică este tot mai mult trecută în plan secund de impunerea noilor orientări ce pun accent pe aşa-numitele *enviromental archaeology* şi *landscape archaeology* ce urmăresc reconstituirea condiţiilor de viaţă şi a mediului în care au evoluat comunităţile din secolele XIII-XVI din regiunea estoniană[88]. Programele de cercetare sunt cantonate cu precădere în domeniul monumentelor ecleziastice şi militare, dar o parte importantă a arheologilor medievişti este implicată în cercetarea marilor centre urbane medievale timpurii din secolul al XIII-lea, cum este cazul orşului Tallin, actuala capitală a Estoniei. Metodologia de cercetare abordată cu precădere până în anii '70 ai secolului XX se baza pe utilizarea secţiunilor stratigrafice şi înregistrarea datelor furnizate de stratigrafie şi de artefactele arheologice. În prezent şi în estonia se dezvoltă foarte o direcţie de cercetare ce necesită colaborarea dintre arheologie şi o serie de ştiinţe, cum ar fi: geologia, paleo-antropologia, fizica, chimia ş.a.

În anii '80 arheologia s-a divizat în două direcţii de cercetare: una cu adevărat teoretică şi implicând simbolistica, structuralismul, interpretarea şi abordarea contextuală, iar cealaltă care a devenit cunoscută sub denumirea de *post-procesualism*[89]. Această a doua direcţie promovată de scrierile lui Ian Hodder a avut nevoie de aproximativ 15 ani pentru a dezvolta metode reflexive de cercetare aplicabile în cercetarea de teren şi în laboratoare. Dar ceea ce caracterizează arheologia ultimilor 25 de ani este puternica dezvoltare a colaborării dintre arheologie şi ştiinţele exacte, cum ar fi arheometria, cercetările fizico-chimice asupra artefactelor arheologice şi implicarea acestor tipuri de cercetări în arheologia de teren, dezvoltarea unor direcţii de cercetare în domeniul informaticii şi IT destinate în special cercetării arheologice.

O altă direcţie de dezvoltare a metodelor de cercetare în arheologie a fost impusă după anii '70 şi este acum într-o puternică afirmare, această direcţie este legată de ceea ce se numeşte *arheologia experimentală*, fiind puternic legată de etnoarheologie şi de antropologie în sensul definit de nord-americani. Unul dintre cei mai activi propagatori ai arheologiei experimentale la începutul mileniului trei este Izumi Shimada, el considerând că arheologia experimentală este o metodă de testare a ideilor şi de descoperire a trecutului prin intermediul experimentului[90].

Este dificil de realizat o ierarhie valorică a tehnicilor, metodelor şi teoriilor utilizate în arheologie în condiţiile în care multe dintre acestea îşi au originea în arheologia de la începutul secolului al XX-lea şi chiar unele au rămas aproape neschimbate. Coordonatorii *Handbook*-ului

[88] Pentru detalii vezi *Archaeological Research in Estonia. 1865-2005*, Valter Lang (ed.), Tartu University Press, 2006, p. 159-225.

[89] Herbert D.G. Maschner, *Introduction*, în: H. D.G. MASCHNER, C. CHIPPINDALE, *Handbook of archaeological methods*, I, Lanham, New York, Toronto, Oxford, 2005, p. 3.

[90] I. SHIMADA, U. WAGNER, *Peruvian Black Pottery Production and Metal working: a Middle Sican Craft WORKSHOP at Huaca Sialupe*, în: *Materials Research Society Bulletin*, 26, 2001, p. 25-30.

consideră că metodele cele mai bune sunt cele care au o bună coeziune între tehnică şi metodă şi între metodă şi teorie[91].

În prezent arheologia medievală, ca parte a marii familii arheologice, cunoaşte la rândul ei o dezvoltare accentuată, fiind pusă în faţa unor varietăţi de probleme metodologice şi chiar teoretice legate de diversificarea domeniilor de cercetare. Arheologia medievală germană, faţă de care arheologia medievală românească şi în special cea transilvană are afinităţi foarte mari, este modelul după care se reaşează organizaţional majoritatea arheologiilor medievale „naţionale". Din această perspectivă în rândul arheologiei medievale putem distinge, după modelul german, o serie de sub-specializări, ce au apărut ca urmare a unei „diviziuni necesare" a arheologiei:

- arheologia fortificaţiilor – care a cunoscut o dezvoltare foarte puternică în ţări ca Cehia, Polonia şi Ungaria (limitându-ne doar la Europa Centrală şi de Sud-Est);
- arheologia necropolelor şi a monumentelor ecleziastice (ce a cunoscut o dezvoltare puternică în special în Ungaria şi Germania);
- arheologia aşezărilor (rurale sau urbane) – foarte bine dezvoltată în Rusia, Ucraina, Polonia.

Acestea sunt câteva din ceea ce înseamnă sub-specializările arheologiei medievale, unele dintre ele fiind dezvoltate în anii '60-'70 şi în arheologia medievală românească. Spre deosebire de arheologiile din statele vecine României, unde ponderea ştiinţifică şi chiar numerică a arheologiei medievale în raport cu celelalte specializări ale ştiinţei arheologice a crescut în mod constant, în România interesul pentru studierea arheologiei medievale a scăzut într-un ritm rapid spre sfârşitul anilor '80, perioadă de când s-a impus foarte mult, mai ales sub atenta îndrumare politică, cercetarea perioadei dacice şi daco-romane. Astăzi nu putem vorbi de existenţa unei specializări care să-şi definească foarte clar sub-categoriile de cercetare după principiul german (*Burgenarchäologie*, *Graber-* und *Kirchenarchäologie*, *Siedlungs-* und *Stadtarchäologie*[92]).

Din acest punct de vedere putem doar să admirăm rezultatele colegilor noştri maghiari, cehi sau polonezi care au reuşit să se impună în domenii în care chiar şi arheologia medievală vest-europeană îşi caută încă drumul: cercetarea aşezărilor medievale părăsite (vezi cazul Cehiei şi Rusiei), cercetarea arheologică aeriană (vezi cazul Poloniei) sau cercetarea necropolelor (vezi cazul Ungariei).

Noile direcţii de abordare a cercetării arheologice medievale europene impun realizarea de proiecte axate pe dezvoltarea unor modele reconstitutive ale habitatului în micro-zone geografice specifice, modele care prin intermediul computerului şi softurilor specializate să se constituie în etaloane pentru realizarea unor experimente virtuale legate de evoluţia habitatului în evul mediu timpuriu şi până în timpurile moderne[93].

Naţionalismul şi arheologia

O problemă a politicii globale în anii de final ai secolului al XX-lea a fost naţionalismul şi dezvoltarea unor ideologii naţionaliste[94], ideologii ce au pătruns în aproape toate ramurile ştiinţei. Arheologia nu a făcut notă discordantă şi anumite aspecte ale ideologiilor naţionaliste au impregnat-o cu o serie de concepte. Se poate spune, aşa cum susţine Kühnl, că o expunere istorică pur ştiinţifică nu există din cauză că toate discursurile şi expunerile de idei au o implicare politică şi deci nici analiza arheologică, transpunerea ei în sinteze, nu poate fi ocolită de ataşamentul faţă de un concept politic.

---

[91] H. D. G. MASCHNER, C. CHIPPINDALE, *Handbook of archaeological methods*, I, Lanham, New York, Toronto, Oxford , 2005, p. 29.

[92] G. P. FEHRING, *Archaeology of Medieval Germany: an Introduction*, London, New York, 1991.

[93] R. FRANCOVICH et al., *Archaeology and history of the Middle Ages, 1996.*

[94] A se face deosebire între naţional (=care este propriu unei naţiuni, unui stat) şi naţionalism (= ideologie şi politică ce a contribuit în perioada secolelor XVI-XIX la formarea naţiunilor).

O încercare de analiză a modului în care s-a repercutat ideologia naţionalistă asupra arheologiei din ţările europene au realizat-o Margarita Diaz-Andreu şi Timothy Champion în lucrarea *Nationalism and archaeology in Europe*. În introducerea acestei lucrări sunt prezentate şi câteva opinii ale unor autori ce s-au preocupat de analiza ideologiilor naţionaliste şi efectul lor asupra cercetării arheologice[95], pornind de la ideologia nazistă germană şi fascistă italiană şi terminând cu ideologiile naţionaliste israeliene şi franceze de după anii ´60 ai secolului trecut.

O altă lucrare ce încearcă o abordare globală a problematicii privind implicarea naţionalismului în arheologie este cea care a fost editată de Philipe Kohl şi Clare Fawcett, cuprinzând în linii mari lucrările simpozionului ţinut în noiembrie 1991 la Chicago[96].

Legătura dintre arheologie şi naţionalism poate fi studiată, mai întâi, din perspectiva rolului jucat de arheologie în istoria construcţiei identităţilor naţionale[97]. A doua modalitate de analiză ar putea porni de la legăturile dintre construirea statelor naţionale şi instituţionalizarea arheologiei.[98] B. G. Trigger consideră că arheologia naţionalistă se dezvoltă cel mai puternic în rândul popoarelor care se simt ameninţate, sunt în nesiguranţă sau deprivate de drepturi politice de către naţiuni mai puternice.[99]

Marie Louise Stig Sørensen , analizând cum în Danemarca arheologia a devenit „vehicolul" pentru imaginile şi obiectele care serveau discursului naţionalist, aprecia că arheologia a fost instituţionalizată când *a devenit politic de folos şi abia atunci a apărut în ochii opiniei publice*[100].

În majoritatea statelor europene în intervalul 1880-1925 au luat fiinţă o serie de instituţii cu profil arheologic patronate de stat şi cu atribuţii în ceea ce priveşte ceretarea şi protejarea trecutului. De la acest stadiu *naţional*, în contextul răspândirii ideilor naţionaliste ca urmare a nemulţumirilor generate de Conferinţa de Pace de la Paris, s-a ajuns foarte repede la stadiul *naţionalist* de exacerbare a semnificaţiei naţionale a artefactelor arheologice. Înregimentarea disciplinelor umaniste în ideologiile naţionaliste a reprezentat un fapt firesc în condiţiile în care în Europa s-au impus începând cu anii ´20 ai secolului trecut regimurile totalitare fasciste, naziste sau comuniste. Ceea ce este un lucru comun aproape întregii Europe este faptul că relaţia dintre arheologie şi naţionalism a devenit evidentă în prima jumătate a secolului al XX-lea, în special după terminarea primei conflagraţii mondiale şi a pierdut din importanţă în partea de vest a continentului imediat după cel de al doilea război mondial[101]. Poate exemplul cel mai clasic pentru înregimentarea arheologiei unei cauze naţionaliste este dat de Germania nazistă, stat în care studierea istoriei şi arheologiei naţiunii germane a de venit politică de stat, fiind una dintre principalele preocupări ale asociaţiei SS-Ahnenerbe[102].

Disoluţia "marelui imperiu sovietic", în opinia lui Ph. Kohl[103], a atras o serie de state nou apărute în conflicte implicând desemnarea teritoriilor naţionale. În aceste conficte etnico-

---

[95] Margarita DIAZ-ANDREU, T. CHAMPION, *Nationalism and archaeology in Europe*, London, 1996, p.1 sqq cu bibliografia.

[96] Ph. L. KOHL, Clare FAWCETT, *Nationalism, politics, and the practice of archaeology*, p. 3

[97] B. WAILES, Amy L. ZOLL, *Civilization, Barbarism and Nationalism in European Archaeology*, în: Ph. Kohl, C. Fawcett, *op.cit.*, p. 21.

[98] Margarita DIAZ-ANDREU, T. CHAMPION, *Nationalism and archaeology*, p. 6.

[99] B. G. TRIGGER, *Alternative Archaeologies: Nationalist, Colonialist, Imperialist*, în: *MAN*, 19, 1984, p. 360, apud Margarita Diaz-Andreu, T. Champion, *Nationalism and archaeology*, p. 7.

[100] Marie Louise STIG SORENSEN, *The Fall of a Nation, the Birth of a Subject: the National use of Archaelogy in Nineteenth-Century Denmark*, în: Margarita DIAZ-ANDREU, T. CHAMPION, *Nationalism and archaeology*, p. 24 sqq.

[101] Margarita DIAZ-ANDREU, *Archaeology and nationalism in Spain*, în: Ph. KOHL, Clare FAWCETT, *op.cit.*, p. 55.

[102] Bettina ARNOLD, H. HASSMANN, *Archaeology in Nazi Germany: the Legacy of Faustian Bargain*, în: Ph. KOHL, Clare FAWCETT, *op.cit.*, p. 70 sqq.

[103] Ph. L. KOHL, *Nationalism and Archaeology: On the Constructions of Nations and the Reconstructions of the Remote Past*, în: *Annual Review of Anthropology*, 27, 1998, p. 224.

religioase unul dintre argumentele la care s-a făcut rapid apel a fost determinismul istoric, iar arheologia a fost rapid atrasă în disputele politizate. Totuşi, nu trebuie să credem că arheologia a fost atrasă împotriva voinţei celor ce o studiază în acest gen de dispute politice, deoarece făcând apel la lucrările lui Trigger şi Patterson[104], putem spune că, arheologia datorită mediului în care se dezvoltă ca ştiinţă, era inevitabil să fie inclusă în bagajul argumentativ al discursurilor politice cu tentă naţionalistă. Este evident că în evoluţia sa un stat generează particularităţi naţionale care se vor regăsi şi în modul de abordare metodologică a unor ştiinţe şi în acest sens pot fi date o serie de exemple: există la ora actuală un model arheologic britanic, francez, spaniol, italian, german, rusesc etc., la fel cum, oarecum indusă de evoluţia politică din ultima parte a secolului al XX-lea au luat fiinţă şi o serie de asociaţii care s-au calchiat pe structurile politice ale perioadei. În ultima afirmaţie facem referire la World Archaeological Congress[105] şi la European Association of Archaeology[106], două organisme care încearcă să transceandă frontierele politice şi etnice, oferind un răspuns în maniera politicii globalizante pentru modul în care trebuie să colucreze arheologiile naţionale şi implicit arheologii.

Recent discursul istoric încearcă să elimine din cuprinsul său termeni din familia substantivului *naţional* atunci când se referă la evul mediu şi acreditează un nou termen care este mai apropiat de realităţile societăţii medievale: *identitatea*. Aceasta poate fi înţeleasă în diverse accepţiuni: politică, ca şi apartenenţă la o categorie privilegiată, religioasă şi chiar socială. Cercetarea *identităţii* prin prisma descoperirilor arheologice a făcut chiar obiectul dezbaterilor în cadrul uneia dintre secţiunile *3rd International Conference of Medieval and Later Archaeology „Medieval Europe",* intitulată *Identity and Demarcation*[107]. În istoriografia română asupra acestei tematici se opreşte discursul lui Stelian Brezeanu atunci când, poate sub influenţa dată de acest nou curent din istoriografia europeană, vorbeşte despre *identităţi* şi *solidarităţi* medievale în spaţiul românesc[108]. Deşi, credem că ar trebui privită cu circumspecţie ideea unei „solidarităţi" în spaţiul românesc, indiferent de natura acesteia. Să nu uităm că cel puţin până la sfârşitul secolului al XVIII-lea am avut de a face cu state total diferite în spaţiul geografic al României de astăzi, iar *solidaritatea* pare mai degrabă un paleativ cosmetizat aplicat perioadei medievale pentru ceea ce însemna în discursul marxist-leninist *internaţionalizarea societăţii comuniste* în secolul al XX-lea.

Cercetarea arheologică – orientată până nu de mult spre demonstrarea ancestralelor legături dintre Rusia sovietică şi sateliţii săi central europeni – a fost ghidată spre sfârşitul secolului al XX-lea spre noi teme de cercetare care urmau să demonstreze *drepturile istorice ale poporului român* (sic!) – s.n. În cadrul acestei noi etape arheologia transilvăneană s-a orientat către cercetarea perioadei romane şi post-romane dar şi asupra perioadei "întunecate" a istoriei regiunii şi anume secolele VIII-X, fapt ce a permis alocarea unor fonduri însemnate pentru cercetarea siturilor arheologice Dăbâca, Biharea, Alba Iulia, Cluj-Mănăştur etc.[109]

Recent teoria continuităţii a fost analizată din perspectiva *continuităţii culturale* deoarece *chestiunea trebuie discutată fără prejudecăţi, în primul rând pentru că ea reprezintă*

---

[104] B.G. TRIGGER, *A History of Archaeological Thought*, Cambridge, 1989; T.C. PATTERSON, *Toward a Social History of Archaeology in the United States*, Orlando, 1995.

[105] P. J. UCKO, *Academic Freedom and Apartheid: The Story of the World Archaeological Congress*, London, 1987.

[106] K. KRISTIANSEN, *The Strength of the Past and its Great Might, an Essay on the use of the Past*, în: *Journal European of Archaeology*, 1, 1993, p.3-33.

[107] G. HELMIG, Barbara SCHOLKMANN, M. UNTERMANN eds., *Centre. Region. Periphery – Medieval Europe Basel 2002*, II, Hertingen, 2002, p. 287-432.

[108] St. BREZEANU, *Identităţi şi solidarităţi medievale. Controverse istorice*, Bucureşti, 2002.

[109] Un stadiu al cercetărilor vizând aceste situri arheologice şi maniera tradiţionalistă de interpretare a rezultatelor vezi la P. IAMBOR, *Aşezări fortificate din Transilvania (sec. IX-XIII)*, Cluj-Napoca, 2005.

unul dintre aspectele majore ale "problemei continuităţii"...[110] Analiza este însă făcută tot din perspectiva apartenenţei la tabăra adepţilor continuităţii, aducându-se în discuţie o mai veche teorie ce vorbeşte despre *retragerea la munte*, care în opinia lui Alexandru Madgearu *a marcat specificul civilizaţiei româneşti din evul mediu timpuriu*.[111] Un adept al acestei teorii este şi Gheorghe Baltag, ce a şi încercat impunerea în istoriografia română a unui nou concept numit de el *cultura plaiurilor*, o cultură materială detectabilă în zonele cu altitudine mai mare de 600 m şi specifică unei populaţii romanice[112].

Mascarea ideilor naţionaliste şi prezentarea lor ca *eforturi de afirmare a spiritului naţional constructiv al popoarelor*[113] sunt prezente şi în publicaţiile ce au ieşit de sub tipar în perioada ulterioară anilor '90 ai secolului trecut. Petre Ţuţea considera că *s-a exagerat naţionalismul. Naţionalismul poate fi practicat şi cuviincios. Nimeni nu poate interzice unui popor să-şi trăiască tradiţia şi istoria cu gloriile şi înfrângerile ei. Pârvan zice: „Etnicul e punct de plecare şi universalul punct de sosire". Eu, ca naţionalist, am gândit multă vreme că naţiunea e punctul terminus al evoluţiei universale*.[114]

Un exemplu şi mai edificator de *face lifting* este dat chiar de tratatul de *Istoria românilor*, unde Ştefan Pascu în *Prefaţă* dă dovadă a faptului că discursul de tip patriotic nu a dispărut: *...rezultatul firesc* - este vorba despre refacerea economică şi politică de după ivazia mongolă din 1241 - *a fost continuarea într-un ritm accentuat a procesului de unificare a formaţiunilor politice din spaţiul carpato-danubiano-pontic* (sic!)...[115]. Iată un exemplu de ceea ce înseamnă promovarea într-o lucrare de maximă importanţă a ideii că unirea a existat ca şi comandament în conştiinţa populaţiilor din spaţiul românesc cel puţin din secolul al XIII-lea.

Dintre compartimentele ce au participat în mod activ la crearea unor mituri naţionale, furnizând materiale pentru producţiile literare şi cinematografice, cele mai reprezentative au fost arheologia clasică şi cea legată de ceea ce se numea în epocă arheologia *prefeudală*. Din perspectiva problematicii acestei lucrări cele mai intens mediatizate au fost cercetările arheologice legate de etapa etnogenezei, fiind implicaţi şi formaţi pentru aceasta o întreagă serie de arheologi: C. Daicoviciu, Şt. Pascu, D. Protase, L. Mărghitan, Ligia Bârzu. Rezultatele cercetărilor lor au fost interpretate ca argumente irefutabile pentru ceea ce ideologia comunistă a dezvoltat mai ales după anii '70 ai secolului trecut sub denumirea de *trecutul istoric al poporului român*; o nouă variantă a teoriei continuităţii.

Pornind de la A. D. Xenopol[116], D. Onciul[117] şi continuând cu cei menţionaţi mai înainte această teorie a avut permanent numeroşi adepţi, lucrările lor înscriindu-se în linia agreată de Academia Republicii Socialiste România. Dacă pentru produsele istoriografice ale sfârşitului de secol XIX putem aduce ca justificare contextul politic în care ele au văzut lumina tiparului – definitivarea conştiinţei naţionale la nivelul popoarelor central şi sud-est europene -, pentru cele apărute spre sfârşitul secolului XX nu mai găsim nici o justificare.

Legătura organică dintre analiza continuităţii şi istoria formaţiunilor statale româneşti a fost analizată critic şi de Radu Popa în contextul prezentării punctelor slabe ale lucrării lui

---

[110] Al. MADGEARU, *Continuitate şi discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII*, Bucureşti, 1997, p. 1.
[111] *Ibidem*, p. 197.
[112] Gh. BALTAG, *Sighişoara înainte de Sighişoara. Elemente de demografie şi habitat în bazinul mijlociu al Târnavei Mari din preistorie până în secolul al XIII-lea d. Hr., cu privire specială asupra zonei municipiului Sighişoara*, Bucureşti, 2000, p. 262 sqq.
[113] I. ŢURCANU, *Istoria. Receptare, cercetare, interpretare*, Iaşi, 2006, p. 176.
[114] P. ŢUŢEA, *Între Dumnezeu şi neamul meu*, Ediţie îngrijită de Gabriel Klimowicz, Fundaţia Anastasia, 1992, p. 51.
[115] *Istoria românilor*, III, p. XII.
[116] A. D. XENOPOL, *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinţei românilor în Dacia Traiană*, 1884.
[117] D. ONCIUL, *Scrieri istorice*, ed. de A. Sacerdoţeanu, 2 vol., Bucureşti, 1968.

Ştefan Pascu[118], considerând că *siguranţa pretinde ... multă competenţă în domeniul specializat al arheologiei medievale...*[119], lucru ce nu poate fi probat de autorul menţionat anterior prin argumentele utilizate. În acest context problema cea mai spinoasă este dată de încercările de reconstituire a istoriei sociale şi politice a secolelor IX-XI cu ajutorul arheologiei.

O problematică oarecum asemănătoare a generat în Polonia startul unor dezbateri de idei între adepţii ideii autohtonismului (potrivit căreia slavii ar fi trăit încă din epoca bronzului pe teritoriul actual al Poloniei), în marea lor majoritate lingvişti şi un grup de arheologi grupaţi în jurul lui Kazimierz Godłowski, care au îmbrăţişat ideea prezenţei slavilor pe teritoriul polonez ca urmare a unei migraţii din regiunea subcarpatică a Ucrainei[120].

La nivelul cercetătorilor din spaţiul Europei centrale există o înţelegere mai adâncă a inserţiei politice în discursul arheologic, dar dezbaterile şi mai ales rezultatele acestora sunt încă în faza de discurs maieutic.[121] În Croaţia şi Slovenia ideea autohtonismului este încă relativ bine ancorată în discursul arheologic[122] şi faţă de exagerările acestei linii ce păstrează caracteristicile şcolii sovietice au foat luate poziţii chiar dinspre istoriografia română[123]. Fl. Curta consideră că dinspre literatura arheologică din Ucraina şi Rusia, unde tezele vechii şcoli sovietice sunt încă în circulaţie, nu se întrevede nici un semn de schimbare[124]. Nu suntem de acord cu aprecierea că în literatura de limbă română apar singurele semne de schimbare pe această linie, deoarece luările de poziţie ale lui Eugen S. Teodor[125] nu constituie până la acest moment o voce suficient auzită de breasla arheologilor români.

---

[118] *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj-Napoca, 1971.

[119] R. POPA, *Observaţii şi îndreptări*, p. 166.

[120] Fl. CURTA, *Apariţia slavilor. Istorie şi arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2006, p. XI-XII.

[121] S. BRATHER, *Die Projektion des Nationalstaats in die Frühgeschichte. Ethnische Interpretationen in der Archäologie*, în: *Inventing the Past in North Central Europe. The National perception of Early Medieval History and Archaeology*, M. HARDT, Chr. LÜBKE, D. SCHORKOWITZ, Berna, 2003, p. 18-42; D. SCHORKOWITZ, *Rekonstruktionen des nationalen im postsowjetischen Raum. Beobachtungen zur Permanenz des Historischen*, în: *Inventing the Past in North Central Europe*, p. 273-333.

[122] B. PANZER, *Quellen zur slawischen Ethnogenese. Fakten, Mythen und legenden (originaltexte mit Übersetzungen, Erläuterungen und Kommnetaren)*, Frankfurt am Main, 2002; M. GUŠTIN (red.), *Zgodni slovani. Zgodnjesrednjeveska lančenina na obrobju vzhodnih Alp*, Ljubljana, 2002.

[123] E. S. TEODOR, *About some Slavic Pottery from Slovenia*, în: *Studia Antiqua et Archaeologica*, 9, 2003, p. 399-410.

[124] Fl. CURTA, *Apariţia slavilor*, p. XII.

[125] E. S. TEODOR, *O frontieră incertă a lumii romane. Câmpia Dunării de Jos în epoca lui Justinian*, în: *Cercetări arheologice*, 12, 2003, p. 325-359; Idem, *An update for „Ipoteşti-Cândeşti" culture*, în: *Zbornik na počest dariny Bialokovej*, G. FUSEK (red.), Nitra, 2004, 405-414.

Remember that the greatest field arheologists
should be flexible in approaches and techniques,
lateral thinkers and not slaves to dogma.
(Peter L. Drewett)

CE ESTE ARHEOLOGIA MEDIEVALĂ?

Conform *Concise Oxford Dictionary* (7th Edn., 1985) arheologia este ştiinţa care se ocupă cu *studiul antichităţilor umane, în special din preistorie şi de obicei prin săpătură*. Webster's International Dictionary (3th edn, 1986) vede arheologia ca: *studiul ştiinţific asupra oamenilor şi/sau fazelor culturilor popoarelor istorice prin intermediul rămăşiţelor osteologice şi a obiectelor rezultate în urma activităţii umane descoperite în pământ.* E. Neustupný consideră că arheologia este ştiinţă umanistă care se ocupă de studiul proceselor istorice pe baza datelor arheologice[126] şi prin aceasta împarte obiectul şi în special rezultatele cercetării cu altă ştiinţă umanistă – *istoria*. În general astăzi arheologia este percepută ca o ştiinţă ce investighează trecutul pe baza culturii materiale: artefacte, monumente şi alte lucruri rezultate din activitatea umană.[127]

Într-o manieră mai puţin academică se poate spune că arheologia implică trei aspecte: *trecutul, obiectele şi săpătura*[128]. Mulţi cercetători au încercat să ofere definiţii personale ce se dovedesc mai mult sau mai puţin tributare preocupărilor principale ale acestora şi astfel nici acestea nu pot avea o acoperire asupra tuturor aspectelor pe care le incumbă metodologia şi teoria arheologică. S-a spus despre arheologie că este o sub-disciplină a antropologiei, fiind vorba de studiul trecutului umanităţii din perspectiva artefactelor materiale[129]. Tot aşa de bine s-ar putea spune că economia este o sub-disciplină a matematicii deoarece utilizează calcule şi formule matematice.

Ce este arheologia medievală? Şi mai ales care este statutul ei? Iată numai două problematici la care s-a încercat un răspuns şi la World Archaeological Congress organizat la Southampton, în septembrie 1986[130]. Un răspuns a fost dificil de dat şi poate edificator este faptul că volumul dedicat secţiunii de arheologie medievală – *From the Balthic to the Black Sea. Studies in medieval archaeology* – a fost tipărit abia în anul 1990, la patru ani de la terminarea Congresului. Pe de altă parte un răspuns a venit din însăşi denumirea dată seriei de volume care cuprinde lucrările Congresului – *One world archaeology* – ce sugerează că avem, cel puţin la nivel teoretic, o singură arheologie ce îşi dezvoltă particularităţi zonale.

Congresul a reliefat existenţa unei nepotriviri la nivel terminologic între istoriografiile europene şi acestea şi cele non-europene. De exemplu, a fost evident faptul că termenul *medieval* este în mod obişnuit utilizat de arheologii central şi vest-europeni şi mai puţin sau chiar deloc folosit de ceilalţi[131]. Numitorul comun a fost dat de faptul că toţi au considerat

---

[126] E. NEUSTUPNÝ, *Archaeological Methods*, Cambridge University Press, 1993, p. 5

[127] J. MALINA, Z. VASICEK, *Archaeology yesterday and today. The development of archaeology in the sciences and humanities*, Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney, 1990, p. 5.

[128] P. L. DREWETT, *Field archaeology: an introduction*, London, 1999, p. 1.

[129] C. REFREW, P. BAHN, *Archaeology: theories, methods and practice*, London, 1991.

[130] D. AUSTIN, L. ALCOCK, *From the Baltic to Black Sea: studies in medieval archaeology*, London, 1997, p. IX sqq.

[131] Începând din anii '60 ai secolului XX în istoriografia românească s-au impus tot mai mult termenii de *prefeudal* şi *feudal* care încercau să acopere perioada cronologică cuprinsă între secolul al VI-lea şi secolul al XVI-lea. Chiar şi în discursul istoric actual termenii sunt încă utilizaţi deşi în istoriografia română s-a demonstrat că ei nu au nici o relevanţă pentru desemnarea realităţilor din spaţiul nord şi sud dunărean. (Vezi G. T. RUSTOIU, C. DĂRĂMUŞ, *Piese de inventar funerar prefeudale descoperite la Gioagiu de Sus, co. Stremţ, jud. Alba*, în: *Omagiu Profeorului Ioan Andriţoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani. Studii şi cercetări arheologice)*, ed. C. I POPA, G. T. RUSTOIU, Alba Iulia, 2005, p. 483-490).

important studiul arheologiei perioadei cuprinsă între secolele V-XIII, deoarece prin rezultatele obţinute se pot explica apoi evoluţiile unor instituţii, concepte culturale etc în Europa modernă.

O altă problemă la care s-a încercat un răspuns a fost aceea a stabilirii trăsăturilor ce definesc arheologia medievală ca o disciplină distinctă de arheologia preistorică sau clasică. Totodată s-a pus în discuţie natura dihotomică arheolog/istoric pe care o are orice cercetător ce se apropie de istoria evului mediu timpuriu prin intermediul arheologiei, în mare parte, dar şi raportându-se la izvorul scris atunci când are posibilitatea.

D. Austin şi L. Alcock, analizând rezultatele Congresului din 1986 au ajuns la concluzia că anumite concepte şi teme ce au devenit adevărate axiome în cercetarea arheologică medievală trebuie revizuite. Se refereau în primul rând la tradiţionala opoziţiei Est-Vest, slavi-germani[132], constatând că trebuie luată în discuţie şi o altă opoziţie: Nord-Sud, zonele meditareneene şi cele scandinave[133]. Într-adevăr din perspectiva arheologiei medievale avem de a face cu două areale culturale diferite care au venit în contact nu foarte des. Nu este destul de clară o linie de demarcaţie a celor două zone, dar este evident că arheologia medievală scandinavă are cu totul şi cu totul alte subiecte de cercetare decât cea italiană sau sud-franceză. Pe de altă parte este evident că avem zone în care acestea se interferează, cum ar fi spaţiul stepelor ruse sau spaţiul polono-maghiar. O explicaţie posibilă pentru această dihotomie este dată de F. Braudel, care spune că spaţiul mediteranean – zona balcanică, dalmată, italiană, sud-franceză, spaniolă – are mai multe lucruri în comun cu nordul Africii decât cu spaţiile germano-poloneze[134]. O altă posibilă menţinere a acestei demarcaţii ar fi faptul că arheologia medievală sud-europeană a fost multă vreme legată mai ales de cercetarea istoria artei şi arhitecturii, în timp ce în părţile nordice lipsind abundenţa monumentelor cercetătorii s-au orientat şi spre alte problematici ale perioadei medievale.

În viziunea lui David Austin a defini arheologia medievală înseamnă în primul rând a defini ce este istorie şi ce este arheologie în studiul Evului Mediu[135], deoarece întrepătrunderea între istorie şi arheologie este atât de puternică încât de cele mai multe ori nu putem distinge o linie de demarcaţie între ele.

La nivel metodologic trebuie să separăm ceea ce înseamnă arheologia evului mediu timpuriu de cea a evului mediu târziu, prima operând mai mult cu obiectul arheologic în încercarea de creare a unor „istorii" politice, sociale, economice, religioase, militare, în timp ce cea de a doua utilizează în aceeaşi măsură obiectul arheologic şi documentul scris pentru a prezenta o istorie cât mai completă.

Dacă la întrebarea ce este arheologia medievală este greu de dat un răspuns care să reprezinte o definiţie standard, putem spune totuşi că în general arheologia medievală se ocupă cu studierea perioadelor migraţiilor şi a constituirii şi dezvoltării statelor între secolele V-XVII.

În prezent arheologia vest europeană este preocupată de redefinirea obiectului/obiectelor ce stau la baza obţinerii informaţiilor. Pornind de la interpretarea lui M. Foucault asupra noţiunilor de *document* şi *monument*[136], J. Le Goff apreciază că orice document este un monument şi orice monument reprezintă şi un document[137], gândindu-ne că atât documentul cât şi monumentul nu reprezintă decât modalităţi diferite de prezentare a unor date despre perioade trecute.

Arheologia medievală în ţările Europei apusene a trecut prin aceleaşi etape de evoluţie cunoscând o afirmare relativ târzie în comparaţia cu celelalte „surori": arheologia preistorică sau

---

[132] vezi pe larg la St. J. SHENNAN, *Archaeological approaches to cultural identity*, London, 1989, p. 1-32
[133] D. AUSTIN, L. ALCOCK, *op.cit.*, p. 3.
[134] Fr. BRAUDEL, *Lumea mediteraneană în vremea lui Filip II*, 1949.
[135] D. AUSTIN, *The „proper study" of medieval archaeology*, în D. AUSTIN, L. ALCOCK, *op.cit.*, p. 11-13.
[136] M. FOUCAULT, *L'archeologie du savoir*, Paris, 1977.
[137] J. le GOFF, *Intervista sulla storia di Francesco Maiello*, Roma, 1982.

clasică. Cu toate acestea arheologia medievală a evoluat foarte repede şi a ajuns să îşi aibă propria „diviziune socială a specializărilor" datorită volumului mare de informaţii apărute şi necesităţii organizării acestora într-o manieră logică. Aşa a apărut mai întâi arheologia de monument, apoi cea a aşezărilor şi a necropolelor şi mai nou se vorbeşte de arheologia mănăstirilor, a oraşelor sau de arheologia perioadei post-medievale şi arheologia industrială[138].

Între aceste tendinţe arheologia medievală românească, aflată încă pe drumul constituirii sale, beneficiază de câştigurile teoretice şi metodologice oferite de arheologia medievală din ţările cu o tradiţie ceva mai îndelungată. La aproximativ '50 de ani de la demararea unor cercetări arheologice de amploare în situri aparţinând perioadei migraţiilor şi evului mediu timpuriu nu putem spune, totuşi, că arheologia medievală românească şi-a câştigat un loc al ei în marea familie europeană a arheologiei.

Problema majoră este că nu de foarte mult timp s-a făcut separarea clară a celor ce se preocupă de evul mediu de cei ce se preocupă de antichitate sau preistorie. Perioada de început a arheologiei medievale româneşti se leagă de un fel de perioadă enciclopedistă a arheologilor şi este suficient să amintim aici preocupările unora ca Ion Nestor, Kurt Horedt, Maria Comşa. Abia începând cu anii '70 ai secolului trecut a avut loc apariţia unui grup de arheologi axaţi strict pe cercetarea perioadei migraţiilor şi a evului mediu timpuriu, fiind într-un fel rezultatul politicii comunismului naţionalist care a orientat cercetarea istorică spre reliefarea acelor specificităţi autohtone din perioada de formare a poporului român. Şantierul arheologic de la Dăbâca[139] a avut pe lângă impactul ştiinţific şi unul de natură să genereze interesul noilor – la vremea aceea – arheologi care au continuat tema începută prin programul Dăbâca şi îi numesc aici în principal pe Sever Dumitraşcu, Petre Iambor, Ştefan Matei. Această generaţie este cea care a realizat *divorţul dintre arheologia preistorică şi cea medievală.* Acest divorţ are la bază ideea că arheologia medievală e doar una din metodele de cercetare care stau la dispoziţia unui medievalist, pe când pentru un preistorician arheologia, săpătura arheologică, reprezintă **singura** metodă de cercetare, singurul izvor de informare. Cu alte cuvinte arheologul medievist are posibilitatea să îşi verifice concluziile rezultate în urma cercetărilor arheologice prin intermediul izvoarelor scrise.

Arheologia medievală transilvană a fost cea care a atins destul de repede punctul de dezvoltare ce i-a permis să se constituie într-o disciplină arheologică distinctă fiind exprimată până la sfârşitul anilor '90 ai secolului al XX-lea de centrul clujean, centru constituit în perioada de afirmare a personalităţii lui Ştefan Pascu.

În prezent arheologia medievală este reprezentată la nivelul Transilvaniei de două centre universitare, cel de la Cluj-Napoca, grupat mai ales în jurul Institutului de Arheologie şi Istoria Artei şi cel de la Sibiu grupat în jurul Facultăţii de Istorie şi Patrimoniu. Dar cea mai prolifică activitate, din perspectivă cantitativă, în domeniul arheologiei medievale vine dinspre iniţiativele particulare cum este exemplul oferit de arheologul Daniela Marcu-Istrate, deţinătoarea unui număr impresionant de cercetări arheologice în obiective medievale: Sighişoara, Alba Iulia, Făgăraş, Sibiu, Bistriţa, Cluj-Napoca ş.a.[140]

Indiferent că vorbim de Cluj, Sibiu, Bucureşti sau Iaşi un numitor comun există şi acesta este evidenţiat de modalitatea în care reprezentanţii acestor centre integrează rezultatele cercetărilor: fără excepţii notabile sunt preocupaţi foarte mult de ceea ce înseamnă atribuirea etnică a materialului arheologic.

---

[138] Pentru o scurtă prezentare a acestei evoluţii vezi HH. Van REGTEREN ALTENA, *On the growth of young medieval archaeology: a recollection*, în: J.C. Besteman, J.M. BOS, H.A. HEIDINGA (ed.), *Medieval archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena*, Maastricht, 1990, p. 1-3.

[139] Şt. PASCU et colab., *Dăbâca*, în: *ActaMN*, V, 1968; P. IAMBOR, *Aşezări fortificate din Transilvania*, Cluj-Napoca, 2005.

[140] http://www.hieronymus.ro/contact1.htm

Florin Curta apreciază că mai avem de aşteptat momentul despărţirii definitive de concepţia cultural-istorică şi de obsesiva preocupare cu atribuirea etnică a materialului arheologic.

Programa universitară şi arheologia medievală.

Faptul că arheologia medievală este una dintre cele mai tinere ramuri ale arheologiei a dus la includerea ei destul de târziu în programele de studii ale universităţilor. Chiar şi astăzi există puţine universităţi din România care şi-au orientat o parte din programă către discipline legate de arheologia medievală. O situaţie ceva mai fericită există în unele ţări vest europene, unde au apărut centre care prin tradiţie pregătesc specialişti în arheologia şi istoria medievală: Cambridge/Marea Britanie, Dijon/Franţa, Tübingen şi Darmstadt/Germania.

În Italia, Universitatea Catolică din Spoleto a fost prima instituţie de învăţământ superior care a introdus încü din anii ´70 în programa de învăţământ un curs de arheologie medievală[141]. În această perioadă de început multe voci au ridicat întrebarea *la ce este nevoie de arheologie pentru studierea evului mediu sau perioadei post-clasice?* David Whithouse a răspuns acestei întrebări într-o manieră extrem de clară: *Le risposte a queste domande potrebbero essere No e Niente **se** (e sottolineo **se**) l'Europa intera potesse contare, per tutto il Mediovo, sulla stessa quantita di documentazione che esiste per la Roma d'oggi.*[142]

Introducerea *arheologiei medievale* ca disciplină în curriculum-ul universitar a reprezentat în toate marile centre universitare un eveniment ce a avut loc în anii '70 ai secolului trecut. Momentul nu este întâmplător deoarece vine după ce în majoritatea ţărilor Europei occidentale au fost înfiinţate centre şi institute de cercetare a căror preocupare a fost şi studierea perioadei post-romane şi medievale timpurii şi vine mai ales după apariţia unor congrese internaţionale dedicate în mod special arheologiei medievale, congrese care au generat şi apariţia unor publicaţii specializate dintre care enumerăm selectiv *Medieval Archaeology* (1957), Archéologie Médiévale (1971), *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* (1973) şi *Archeologia Medievale* (1974).[143]

Universitatea din Caen/Franţa a reprezentat începând cu deceniul al 7 -lea al secolului trecut vârful de lance al cercetării arheologice medievale, arheologia medivală fiind predată în cadrul departamentului de istorie. În primul ciclu de studii (anii I şi II de studiu) studenţii îţi putea alege ca disciplină opţională *arheologia medievală* alături de alte discipline opţionale. Studenţii din cliclul al doilea şi cei de la masterat puteau să îşi aleagă pentru lucrările de licenţă sau disertaţie subiecte legate de arheologia medievală. De cele mai multe ori aceste lucrări de licenţă au disertaţii ce aveau ca obiect arheologia medievală erau dedicate prezentării unor şantiere arheologice, iar după susţinerea lor absolvenţii puteau să primească un certificat intitulat *Tehnici şi metode în cercetarea arheologică*[144]. Centrul de greutate al acestui ciclu universitar era axat pe prezentarea complementarităţii dintre cercetarea de arhivă şi cea arheologică, în buna tradiţie a reprezentanţilor Şcolii Analelor.

În spaţiul românesc cele mai titrate periodice ce erau dedicate istorie medievale în această perioadă sunt *Studii şi materiale de istorie medie, Studii şi materiale de istorie şi muzeografie militară*, ambele fiind patronate de instituţii de cercetare bucureştene: Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" şi Muzeul Naţional de Istorie Militară.

---

[141] M. C. De AZEVEDO, *L'insegnamento dell'archeologia medievale in Italia*, în: *Tavola rotonda sulla archeologia medievale, Roma, 11-13 marzo 1975*, Roma, 1976, p. 9

[142] ...Răspunsurile la aceste întrebări ar putea fi NU şi NIMIC dacă (şi subliniez **dacă**) Europa întreagă ar putea conta, pentru tot Evul Mediu, pe aceeaşi cantitate de documentare ce există pentru Roma de astăzi...(t.n.). D. WHITHOUSE, *La informazione nell'archeologia medievale*, în: *Tavola rotonda*, p. 14

[143] J. CHAPELOT, G. Démians D'ARCHIMBAUD, *Dix ans d'archeologie medievale en France (1970-1980)*, în *Archeologia Medievale*, X, 1983, p. 297-316.

[144] M. Bouard, *The Centre of Medieval Studies*, p. 62-63.

Universităţile româneşti au avut dedicate istoriei medievale şi foarte puţin arheologiei medievale segmente din publicaţiile lor, explicaţia pentru acest fapt rezidă în concentrarea puţinilor specialişti în arheologia medievală românească în institute de cercetare sau muzee.

O explicaţie a integrării disciplinei *arheologie medievală* în curriculum-ul universitar ar putea fi dată şi de rea ltiva dată târzie la care disciplina mamă – *istoria* – a intrat în atenţia mediului universitar. Studiul istoriei a *căpătat drept de cetate*, după cum se exprima Bogdan Murgescu[145], în universităţile europene abia în secolul al XIX-lea, în cadrul unui proces mai larg de restructurare a modului medieval de organizare a universităţilor mai vechi şi de redefinire a disciplinelor academice. Tot abia în secolul al XIX-lea a început istoria să fie predată sistematic în cadrul şcolilor, fiind „ruptă" din discipline ca religie sau limbi clasice.

Afirmarea istoriei ca disciplină universitară nu a fost legată numai de evoluţia generală a culturii moderne, fiind vorba şi de accelerarea ritmului transformărilor socio-politice, sub impactul triplu al industrializării, al conflictelor sociale inaugurate de revoluţia franceză şi al genezei statelor-naţiune moderne[146]. Îi dăm dreptate întru-totul lui Bogdan Murgescu vis-a-vis de această afirmaţie, dar trebuie să completăm că acel *set de reguli*, vizând îndeosebi critica izvoarelor istorice, nu a fost rezultatul altcuiva decât a integrării principiilor pozitivismului în cercetarea istorică europeană, mai ales sub auspiciile şcolii germane patronată de personalitatea lui Leopold von Ranke. Acesta a fost iniţiatorul şcolii critice ca un răspuns la linia romantică de tratare a istoriei şi ca o necesitate de impunere a acestei discipline ca ştiinţă umanistă. Apariţia aşa-numitului criticism impus de şcoala germană a fost rezultatul influenţelor exercitate de teoriile şi ideile lui August Comte, ce se caracterizează prin respingerea filozofiei ca reprezentare teoretică generalizată a lumii. Pozitivismul consideră că problemele tradiţionale ale filozofiei şi mai ales problema raportului dintre existenţă şi conştiinţă, reprezintă pseudo-probleme, speculaţii metafizice. Accentul pus asupra *experienţei, faptelor, verificabilităţii,* asupra *pozitivităţii* cunoaşterii ştiinţifice explică influenţa pe care a exercitat-o acest curent asupra multor oameni de ştiinţă[147]. În opinia noastră pozitivismul a creat calea prin care istoria şi-a câştigat statutul de ştiinţă şi mai ales acela de disciplină în cadrul ariei universitare, generând dezvoltarea ei ulterioară şi impunerea unor ramuri ale cercetării ei fundamentale precum arheologia, sfragistica etc.

La ora actuală în majoritatea universităţilor din Marea Britanie, Franţa, Spania, mai puţin în cele din Germania, există module de studiu pentru arheologia medievală[148]. În Ungaria arheologia medievală este în prezent apanajul unor centre universitare precum Budapesta (Universitatea „Eotvos Lorand"), Szeged (Universitatea „Joszef Attila") sau Pecs (Universitatea „Janus Pannonius"). Universitatea din Pecs este şi deţinătoarea unei baze de date cu peste 20.000 de fotografii aeriene ce sunt prelucrate actualmente şi prin intermediul platformelor GIS[149].

În universităţile din România arheologia medievală a fost o disciplină foarte puţin studiată în centre universitare ca Iaşi, Constanţa, Cluj-Napoca, Timişoara, fiind foarte multă vreme apanajul centrului universitar bucureştean cel puţin până în jurul anilor 1998. În prezent universitatea sibiană este una dintre cele mai importante centre în care arheologia medievală reprezintă o disciplină ce are un traiect complet în cadrul sistemului universitar de tip Bologna

---

[145] B. MURGESCU, *A fi istoric în anul 2000*, Editura ALL Educaţional, 2000, p. 20.
[146] *Ibidem*.
[147] *Dicţionar de filozofie*, Bucureşti, 1978, p. 548-549.
[148] http://www.ucd.ie/archaeology/undergraduate/index.html, http://www.dur.ac.uk/archaeology/, http://www.nottingham.ac.uk./archaeology/postgrad/prospective/course/ma-medieval-archaeology.html, http://www.archanth.cam.ac.uk/, http://www.arch.cam.ac.uk/, http://www.mittelalterarchaeologie.de/bawue.htm, http://www.ufg.uni-tuebingen.de/index.php?id=119, http://www.unicaen.fr./ufr/histoire/crahm/publications/spip.php?rubrique31, http://www.u-bourgogne.fr/index.php.
[149] Gabor Kalla, *Archaeological education and research at the universities*, în *Hungarian Archaeology at the turn of the Millennium*, p. 421 sqq.

(licenţă, master, doctorat)[150]. Programa universitară sibiană în domeniul arheologiei medievale este una orientată în special spre subdomeniile arheologiei funerare şi a celei de monument, datorită preocupărilor titularilor facultăţii[151].

În cadrul licenţei la ora actuală este destul de dificil de introdus cursuri de specialitate datorită numărului redus de ore săptămânale afectate pentru cursuri, număr ce nu poate depăşi cifra de 28 şi datorită necesităţii alocării unui număr sporit de ore (3) pentru cursurile de bază. În aceste condiţii programa universitară sibiană oferă doar cursuri introductive în arheologia perioadei migraţiilor şi evului mediu timpuriu pentru a se dezvolta ulteriro tematica în cadrul masteratului *Europa Centrală şi de Sud-Est în primul mileniu al erei creştine.*

Indiferent care a fost sau este situaţia actuală a arheologiei medievale româneşti, aceasta suferă de o lipsă acută a racordării ei la standardele arheologiei medievale europene. Influenţa ideologiilor marxiste este încă destul de mult resimţită şi numai din perspectiva unei analize critice a lucrărilor considerate fundamentale pentru această disciplină. Încă suntem guvernaţi de ceea ce se cheamă culturalismul istoric şi temele de cercetare sunt încă centrate pe ideea ce stă la baza gândirii materialist-dialectice şi ne referim aici la uşoara tentă politico-naţionalistă a discursului istoric românesc.

Programa universitară nu va putea oferi posibilitatea introducerii unor cursuri care să ducă în final la pregătirea unui corp de arheologi medievişti, acest rol revenind, în final, forumurilor de discuţii şi asociaţiilor profesionale. Un pas timid a fost realizat prin crearea Asociaţiei Arheologilor Medievişti[152] şi a publicării periodicului acesteia – Arheologia Medievală – dar rezultatele aşteptate sunt încă departe de a fi întrezărite. O altă cauză a ineficienţei sistemului universitar românesc în privinţa pregătirii unor specialişti în arheologia medievală este generată de faptul că nu există instituţii de cercetare sau muzee care să absoarbă acest viitor grup de specialişti, la fel cum nu există proiecte de mare anvergură care să necesite un corp de arheologi specializaţi strict pe cercetarea perioadei migraţiilor.

La nivel academic în România de astăzi nu a avut loc încă delimitarea dintre istorie şi arheologie, poate şi datorită neclarificării raportului dintre cele două.

Arheologia medievală şi terminologia.

Când se formulează o ipoteză arheologia se furnizează o întreagă serie de concepte care sunt utile în exprimarea ideilor. Arheologia medievală utilizează cu precădere o serie de concepte ce îi sunt specifice sub influenţa exercitată de curentul culturalismului istoric, cum ar fi de exemplu etnicul, alături de o serie de alţi termeni ce sunt proprii arheologiei în întregul ei. Cele mai întâlnite concepte sunt totuşi acelea de cultură, civilizaţie şi istorie. În rândurile ce urmează ne vom referi în mod special la *etnic, etnicitate, cultură*.

Etnicul şi etnicitatea. Termenul cel mai utilizat de arheologia greco-romană şi medievală este cel de *etnic*, deşi este unul dintre cele mai ambigue concepte. În literatura de limbă engleză sensul termenului era acela de păgân, fiind deci folosit în relaţie cu stabilirea religiei unei comunităţi. În accepţiunea pe care o are astăzi, aceea de identificare a originii unei comunităţi, nu şi-a făcut apariţia decât în anul 1953, când a fost pentru prima dată utilizat cu sensul de caracter etnic[153].

Conceptul de etnic-etnicitate – cu toată rădăcina sa grecească – reprezintă un bun câştigat în perioada modernă, fiind în general nu foarte răspândit în scrierile istorice şi arheologice de

[150] http://istorie.ulbsibiu.ro/specializari.php.
[151] Pentru detalii vezi http://istorie.ulbsibiu.ro/catedre.php şi http://arheologie.ulbsibiu.ro.
[152] www.medievistica.ro.
[153] Fl. CURTA, *Consideraţii privind conceptul de caracter etnic (etnicitate) în arheologia contemporană*, în: *ArhMed*, IV, 2002, p. 5.

dinainte de 1970[154]. Termenul de *grup etnic* a fost în special utilizat de antropologi în perioada anilor ’60 ai secolului trecut şi aceasta în condiţiile în care în perioada amintită societatea omenească trecea prin „binefacerile” perioadei post-coloniale: migrarea masivă a unor grupuri de populaţie dinspre fostele colonii spre metropole, ceea ce a generat apariţia unor grupuri culturale distincte de populaţia majoritară[155].

Ce se înţelege prin etnie? Cuvântul *etnie* este un neologism provenit din limba franceză, în care, ca şi în limba română, familia sa de cuvinte cuprinde adjectivul *etnic*, dar nu şi substantivul ce exprimă calitatea la care se referă acest adjectiv. Studiind originea naţiunilor moderne, sociologul britanic Anthony D. Smith a propus folosirea în discursul ştiinţific a termenului francez *ethnie* (=etnie), în mod evident în scopul găsirii unui echivalent pentru naţiune cu referire la o perioadă istorică în care naţiunile nu îşi făcuseră apariţia. Smith susţinea că atunci când vorbim despre etnicitate avem de a face cu mituri, simboluri, amintiri şi valori ce îşi găsesc expresia într-o largă categorie de obiecte şi activităţi, al căror rezultat este ceea ce se cunoaşte sub numele de etnie[156]. A. D. Smith considera că orice etnie are şase componente principale:

- un nume colectiv;
- un mit privind originea comună a membrilor săi;
- o istorie comună;
- o cultură comună distinctivă;
- asocierea cu un anume teritoriu;
- un anume sens de solidaritate între membrii grupului.[157]

Analizând aceste remarci ale lui A. D. Smith, Fl. Curta apreciază că *etniile nu se nasc din senin, ci se formează prin voinţa membrilor lor*[158]. E. Bergman consideră că un grup etnic – deci etnia – se poate deduce în cazul în care vorbim de o origine biologică comună, de particularităţi fizice şi culturale distincte de ale altora, de existenţa într-un anume grad a şovinismului şi a existenţei unei comunicări în cadrul comunităţii utilizând o „limbă maternă” şi în anumite cazuri de o religie sau confesiune distinctă[159]. Din acest punct de vedere putem spune că fără opoziţia dintre *noi* şi *ceilalţi* nu poate exista etnicitate[160]. Discursul de astăzi asupra etnicului-etnicităţii este unul ce mai degrabă face trimitere la conflictele balcanice de după 1990 şi mai puţin axat pe cercetarea din punct de vedere al asocierii unor grupuri de populaţii cunoscute din izvoarele istorice cu materiale arheologice descoperite în zonele în care au vieţuit aceste populaţii. Interesul istoriei şi al arheologiei medievale spre studierea aspectelor legate de etnic şi etnicitate poate fi explicat şi în contextul unei politizări a disciplinei, urmărindu-se transformarea acesteia într-un „detectiv” capabil să furnizeze dovezi în legătură cu dreptul istoric al unei naţiuni asupra teritoriului pe care îl stăpâneşte în prezent sau a unor teritorii pe care le-a stăpânit cândva.

Din punct de vedere metodologic problemele pe care le întâlnim în cercetarea arheologică sunt legate de discuţia referitoare la cum poate fi identificat caracterul etnic în cultura materială şi spirituală a unei comunităţi. În arheologia vest europeană se utilizează aşa numitele *semnale ale etnicităţii* dar se consideră că acestea nu sunt în mod obligatoriu şi dovezi clare ale etnicului unui grup[161]. Pentru o mai bună clarificare să dăm câteva exemple: nu putem identifica etnic

---

[154] Th. WALLERSTROM, *On Ethnicity as a Methodological Problem in Historical Archaeology. A Northern Fennoscandian Perspective,* în: H. ANDERSSON, P. CARELLI, L. ERSGÅRD, *Visions of the Past. Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology*, Lund Studies in Medieval Archaeology 19, p. 299

[155] J. OVESEN, *Ethnicitet*, în: *Nationalencyclopedin*, 5, Hoganas, 1991; vezi şi J. OVESEN, *The Construction of Ethnic Identities: the Nuristani and the Pashai of Eastern Afghanistan,* în: A. Jacobson-Widding (ed.), *Identity: Personal and Socio-Cultural. A symposium,* Stockholm, 1983, p. 321-333.

[156] A. D. SMITH, *The Ethnic Origins of the Nations*, Oxford, 1986, p. 16.

[157] A. D. SMITH, *op.cit.*, p. 22.

[158] Fl. CURTA, *op.cit.*, p. 14.

[159] Th. WALLERSTROM, *On ethnicity,* p. 301.

[160] T. H. ERIKSEN , *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives,* London, 1993, p. 18.

[161] Th. WALLERSTROM, *On ethnicity,* p. 302.

denumiri ca *scandinavic, englez, germanic* deoarece aceştia sunt termeni ambigui şi care se referă la un grup de populaţii fiecare cu specificul său etnic. Din această perspectivă analiza izvoarelor istorice în care apar diverse nume trebuie făcută cu mai multă circumspecţie deoarece anumite denumiri generice au fost utilizate în vederea desemnării „celorlalţi" aflaţi dincolo de graniţele politice ale statului celui ce a redactat documentul. Pe de altă parte este greu de acceptat că un grup etnic menţionat într-un izvor istoric dispare rapid de pe scena istorică – a se vedea cazul brodnicilor sau berladnicilor – devenind grupuri *etnice* fără istorie.

În anii '50 sub influenţa lucrărilor lui Gordon Childe interesul pentru etnic şi etnicitate a scăzut fiind acordată o atenţie sporită conceptului de *cultură materială*. Aceasta era considerată mai degrabă un simbol al adaptării la mediu, deci cultura era un instrument de adaptare ecologică, iar diferenţele şi discontinuităţile în cultura materială au fost interpretate ca strategii diferite de adaptare şi nu ca diferenţieri etnice[162].

Oarecum în opoziţie cu această tendinţă, în arheologiile comuniste din Europa Centrală şi de Sud-Est s-a dezvoltat în anii '60 un curent ce încerca să lege dovezile arheologice de un grup etnic cunoscut din surse istorice, dar modelul teoretic comun tuturor a fost acela al relaţiilor dintre etnic-teritoriu-graniţe, bineînţeles în încercarea de justificare a existenţei unor state în graniţele lor de la acea vreme. Un exemplu în acest sens este dat de impunerea la mijlocul secolului al XX-lea a culturii Bijelo-Brdo ca element definitoriu pentru etnicul populaţiei din bazinul carpatic, cultură ce a suscitat numeroase luări de poziţii mai ales în istoriografia maghiară. Un rezultat al acestor luări de poziţii este impunerea la nivel terminologic a conceptului de cultură arpadiană, ca un element uniformizator şi omogenizator etnic.

Problema etnicului în perioada migraţiilor şi evul mediu timpuriu central şi sud-est european este una extrem de dificil de abordat, deoarece numeroasele popoare (*gens*) – sau grupuri etnice – cum ar fi hunii, gepizii, avarii, slavii etc., au ajuns să fie identificabile după un anume statut social şi uneori chiar politic, încât grupuri de altă origine au preluat caracteristicile culturii materiale devenind la rândul lor *huni, gepizi, avari sau slavi* prin comportament. W. Pohl prezintă această situaţie într-un mod extrem de plastic: harta Europei în evul mediu timpuriu prezintă teritoriile diverselor populaţii şi chiar traiectele migraţiei lor, dar ceea ce este mult mai evident este interdependenţa dintre aceste populaţii şi imposibilitatea trasării unor graniţe între acestea[163]. În finalul studiului său ajunge la câteva concluzii de ordin metodologic pe care le reluăm pe scurt, considerându-le utile cercetării arheologice româneşti:

a. *etnicitatea nu este un fenomen obiectiv*[164] şi prin urmare obiectele arheologice sau datele arheologice permit doar ipoteze privind *modul etic de utilizare* – cu alte cuvinte ipoteze cu privire la contextul în care au fost utilizate.
b. multe din obiectele descoperite de arheologi pot fi expresii directe sau indirecte asupra identităţii etnice, în special dacă ele au fost descoperite în cadre ceremoniale (de exemplu în morminte), dar nu există nici un grup de obiecte sau obiecte care să reprezintă un indicator etnic fără echivoc;
c. culturile arheologice şi grupurile etnice adeseori coincid, dar nu trebuie să ne aşteptăm întotdeauna ca ele să fie pe deplin identificabile. Se poate întâmpla ca graniţele politice, teritoriile etnice, grupurile lingvistice şi arealul unor anumite culturi materiale să nu aibă aceeaşi extensie[165].

Această problematică nu a făcut în arheologia perioadei migraţiilor şi evului mediu timpuriu românesc obiectul unor discuţii ample care să permită stabilirea unei metodologii uniforme.

---

[162] B. OLSEN, Z. KOBYLINSKI, *Ethnicity in Anthropological and Archaeological Research: a Norwegian-Polish Perspective*, în: *Archaeologia Polona*, 29, 1991, p. 11, p. 1-27.
[163] W. POHL, *Conceptions of ethnicity in early medieval studies, în Archaeologia Polona*, 29, p. 42.
[164] Spunea şi P. J. GEARY, *Ethnic Identity as a Situational Construct in the Early Middle Ages*, în: *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 113, 1983, p. 15-26.
[165] W. POHL, *Conceptions of ethnicity*, p. 47.

Contribuţia cea mai importantă a venit dinspre lingvistică, domeniu care în anii ’60 a fost puternic implicat în cercetarea *etnogenezei* poporului român. Un studiu care să facă o prezentare generală a teoriilor şi ideilor ce au influenţat arheologia medievală românească a fost publicat abia în anul 2002 şi aparţine lui Fl. Curta[166].

Caracterul etnic, cultura materială şi arheologia. Bazele şcolii cultural istorice au fost puse de către Gustaf Kossinna, ideile lui fiind înfierate datorită faptului că au fost preluate şi intens utilizate de propaganda nazistă, fapt ce a atras, ulterior, condamnarea virulentă a teoriilor sale. Ideea centrală a teoriei lui Kossinna este conţinută în enunţul: *regiunile culturale bine definite din punct de vedere arheologic corespund, fără doar şi poate, teritoriilor anumitor triburi şi popoare*[167]. Kossinna nu a făcut decât să lege acest principiu de metoda regresivă, prin intermediul căreia îşi propune să folosească situaţia din prezent ori din trecutul istoric cunoscut prin izvoarele scrise pentru reconstituirea situaţiei din trecutul preistoric ori lipsit de izvoare istorice suficiente. Studii recente au arătat că metoda aceasta nu se deosebea esenţial de cea a lui Oskar Montelius, în special de teoria tipologică ce permite conturarea unor orizonturi cronologice pentru aranjarea materialului arheologic[168].

Ideea de a identifica grupurile etnice prin cultura lor materială datează încă de la începutul secolului al XIX-lea şi reprezintă pandantul arheologic al obsesiei romantice cu privire la descoperirea limbilor ancestrale şi atribuirea lor anumitor grupuri etnice[169].

Noţiunea de naţionalism, dedus prin mijloace filozofice, apărută într-un mediu intelectual marcat de ideile lui Herder şi ale lui Fichte, se potriveşte concepţiei lui Kossinna, dar a reprezentat şi greşeala sa fundamentală, deoarece a folosit în mod greşit noţiunea de grup etnic în relaţie cu termenii de naţiune şi spirit naţional, specifici unei ideologii romantice[170].

Ca o contrapondere la aceste exagerări ce alunecau înspre o ideologie naţionalistă de interpretare a istoriei, a fost introdus termenul de cultură arheologică. Gordon Childe a denumit cultură acea esenţă, acel element natural care precede apariţia oricărui grup etnic, constituie cauza formării sale şi îi defineşte caracterul[171], dar a utilizat termenul ca pe un substitut fără încărcătură ideologică a conceptului de grup etnic, iar problema atribuirii etnice a fost dată la o parte. Cultura arheologică este definită în chip monoteic, pe baza prezenţei sau absenţei anumitor trăsături culturale ori a unor tipuri arheologice ce au fost selectate din complexele arheologice luate în consideraţie. Arheologia şcolii cultural-istorice a pus accent deosebit pe conceptul de cultură arheologică.

Noile interpretări ale şcolii cultural-istorice nu au suferit mari modificări din partea noului val de arheologi formaţi după principiile a ceea ce s-a numit Noua Arheologie, care considerau că membrii unei societăţi umane nu împărtăşesc în chip pasiv aceeaşi cultură, ci participă la crearea ei, dar la rândul lor arheologii Noii Arheologii nu au respins ideea echivalării grupurilor etnice cu anumite concentrări spaţiale de materiale arheologice, fie chiar şi numai la nivel

---

166 Fl. CURTA, *Consideraţii privind conceptul de caracter etnic (etnicitate) în arheologia contemporană*, în: *Arheologia medievală*, IV, 2002, p. 5-26.

167 G. KOSSINNA, *Die Herkunft der Germanen. Zur Methode der Siedlungsarchäologie*, Würzburg, 1911, p. 3; IDEM, *Ursprung und Verbreitung der Germanen in vor- und frühgeschichtlicher Zeit*, Leipzig, 1936, p. 15.

168 U. VEIT, *Ethnic concepts of German Prehistory: a case study on the relationship between cultural identity and archaeological objectivity*, în *Archaeological Approaches to Cultural Identity*, Londra-Boston-Sidney, 1989, p. 16.

169 H. J. EGGERS, *Das Problem der ethnischen Deutung in der Frühgeschichte*, în: *Ur- und Frühgeschichte als historische Wissenschaft. Festschrift zum 60. Geburtstag von Ernst Wahle*, Heidelberg, 1950, p. 49.

170 Fl. CURTA, *op.cit.*, p. 15.

171 Margarita DIAZ-ANDREU, *Constructing Identities Through Culture. The Past in the Forging of Europe*, în: *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Communities*, Londra-New York, 1996, p. 48.

stilistic[172]. Cu alte cuvinte cu cât este mai mare apropierea dintre două grupuri umane, cu atât mai avansată va fi uniformitatea stilistică ce caracterizează cultura acelor grupuri[173].

Conceptul de cultură. Conceptul de cultură arheologică a apărut în secolul al XVIII-lea[174], dar o preocupare intensă asupra ceea ce se numeşte cultură materială a început abia în prima decadă a secolului al XX-lea[175]. Prin lucrările lui A. Weber s-a impus în discursul arheologic dihotomia *material-spiritual* şi apoi trihotomia *proces de civilizaţie – proces social – mişcare culturală*.[176]

Modul în care a fost interpretat conceptul de cultură materială a constituit baza de discuţii în dezvoltarea unor teorii despre aspectele de viaţă socială la populaţiile istorice. Lui G. Childe îi aparţin cele două „axiome" care stau la baza analizării artefactelor arheologice şi conturării unor teorii pornind de la acestea[177]:

a. artefactele (unelte, facilităţi) reflectă condiţiile economice şi sociale ale vremii în care au fost produse şi deci din analiza acestor artefacte putem deduce care au fost condiţiile socio-economice ale societăţii care le-a produs
b. artefactele trebuie tratate ca expresii concrete ale gândurilor oamenilor ce le-au produs.

I. Hodder este cel care a dus această teorie mai departe construind o bază teoretică pentru aplicarea în practică a acesteia. El consideră că orice manifestare de cultură materială poate fi utilizată pentru a realiza o reprezentare a categoriilor sociale corespunzătoare perioadei căreia îi aparţine cultura materială[178]. O analiză a contribuţiei lui I. Hodder la dezvoltarea teoriilor arheologice a fost realizată de A. Marciniak[179] luând ca punct de plecare lucrările care au apărut începând de la mijlocul anilor '80 ai secolului XX.

În arheologia europeană a ultimilor ani acest concept a pierdut din importanţa pe care a avut-o în prima jumătate a secolului al XX-lea, cultura – ca entitate ce defineşte un ansamblu de caracteristici comune pentru un anume tip de artefacte – fiind înlocuită cu conceptul de civilizaţie (ex. civilizaţia minoică, civilizaţia stepelor, civilizaţia mediteraneană etc.). O foarte bună analiză asupra istoriei acestui concept, dar şi a altora, a fost realizată de Malina si Vasicek, ei reuşind să ofere o comparaţie între ceea ce a însemnat percepţia în arheologia vest-europeană şi respectiv în cea sovietică asupra acestor concepte.[180]

[172] S. JONES, *The Archaeology and Ethnicity. Constructing Identities in the Past and Present*, Londra, New-York, 1997, p. 83.
[173] P. G. ROE, *Style, society, myth and structure*, în: *Style, Society and Person*: *Archaeological and Ethnological Perspectives*, New-York, Londra, 1995, p. 51-52.
[174] R. WILLIAMS, *Keywords: a vocabulary of culture and society*, London, 1976, p. 77-78.
[175] La mijlocul secolului al XX-lea existau nu mai puţin de 164 de definiţii diferite pentru cultură.
[176] Pam J. CRABTREE, *Medieval Archaeology an Encyclopedia*, New York, London, 2001, p. 219.
[177] G. CHILDE, *Progress in Archaeology*, London, 1944.
[178] I. HODDER, *Postprocesual Archaeology*, în: *Advances in Archaeological Method and Theory*, M. Schiffer (ed.), New York, 1985, p. 1-26.
[179] A. MARCIANIK, *Setting a new Agenda: Ian Hodder and his contribution to Archaeological Theory*, în: *Archaeologia Polona*, 35-36, 1997-1998, p. 409-426.
[180] J. MALINA, Z. VASICEK, *Archaeology*, p. 217 sqq.

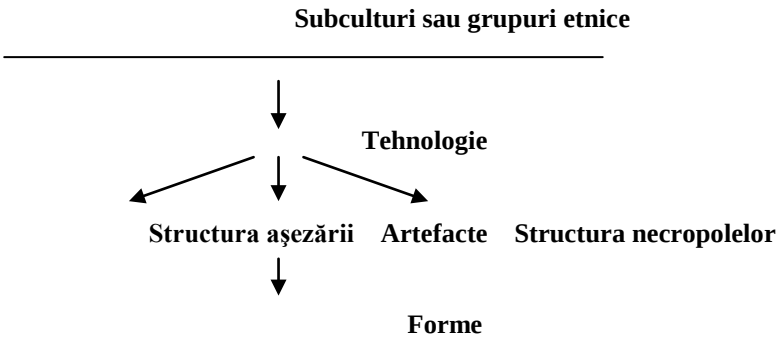

Grafic 2. Model general al structurii unei culturi arheologice
(după Bo Friman)

În limba română terminologia referitoare la arheologia medievală are origine multiplă: franceză, germană şi engleză, fapt ce a generat unele probleme de comunicare între specialişti datorită utilizării unor termeni diferiţi pentru a desemna acelaşi lucru. Exemplul cel mai facil este dat de substantivele *strat şi nivel*.

Dacă ar fi să ne luam după istoriografia de limbă franceză am fi puşi în imposibilitate de a da o definiţie clară datorită existenţei unei duble înţelegeri pentru acelaşi termen. În rândul arheologilor americani strat şi nivel sunt în general termeni sinonimi şi sunt utilizaţi pentru a desemna linia de demarcare a materialelor naturale (geologice), culturale sau pentru a demarca straturile de săpătură arheologică[181]. Dar în cadrul arheologilor britanici ei desemnează două realităţi distincte: strat desemnează depunerea naturală sau acumularea unor materiale datorate activităţii umane, iar nivel desemnează unitatea de săpătură (nivelul de săpare).

Astfel de situaţii privind definirea unor termeni cu care se operează în discursul arheologic românesc sunt destul de numeroase. Încercări de crearea a unui dicţionar general necesar limbajului arheologic au pornit sub iniţiativele Institutului pentru Memorie Culturală (cIMEc) din cadrul Ministerului Culturii şi Cultelor[182], respectiv a Asociaţiei Arheologilor Medievişti din România[183].

[181] F. HOLE, R. F. HEIZER, *An Introduction to Prehistoric Archaeology*, new York, 1969, 103.
[182] http://www.cimec.ro
[183] http://www.medievistica.ro

ARHEOLOGIA MEDIEVALĂ
ŞI METODOLOGIA DE CERCETARE

Arheologia medievală, aşa cum se dezvoltă în prezent, cuprinde mai multe componente ce toate la un loc permit cercetătorului să obţină maximum de informaţii din situl arheologic abordat. Una dintre cele mai uzitate componente este săpătura arheologică propriu-zisă, care se bazează pe cercetarea posibilelor urme arheologice aflate sub pământ. Pe lângă această componentă importante sunt şi cercetarea arheologică de suprafaţă, arheologia aeriană şi arheologia de parament ş.a.

Ce este arheologia de teren sau cercetarea arheologică de suprafaţă.

Arheologia de teren este o sintagmă ce are multiple înţelesuri. Majoritatea arheologilor consideră că arheologia de teren cuprinde toate tipurile de cercetare incluzând şi săpătura propriu-zisă[184].

Începând din anii ’80 ai secolului trecut termenul înseamnă *descoperirea, înregistrarea şi interpretarea siturilor arheologice doar prin prisma examinării vizuale şi fără săpătură arheologică*[185]. În arheologia din România termenul cel mai uzitat este acela de cercetare de suprafaţă sau *perieghează*, dar aceasta este doar una dintre componentele arheologiei de teren, care la rândul ei este prima etapă în elaborarea dosarului unei săpături arheologice exhaustive. În Europa occidentală arheologia de teren tinde să se substituie chiar săpăturii arheologice, fiind o întreprindere mult mai puţin costisitoare şi oferind în anumite condiţii aproape aceleaşi concluzii.

Din perspectiva metodologică arheologia medievală de teren nu diferă de ceea ce înseamnă arheologia preistorică sau cea clasică de teren decât prin aceea că avem posibilitatea recurgerii de foarte multe ori la sursele scrise, deci de a face o pregătire a cercetării de tern prin consultarea documentelor existente.

Înainte de a trece la cercetarea de teren propriu-zisă este necesară obţinerea autorizaţiei de cercetare arheologică de suprafaţă eliberată de Departamentul Arheologie din cadrul Ministerului Culturii şi Cultelor[186].

Planul schematic al cercetării arheologice medievale de teren

1. **Pregătirea**
   - Alegerea zonei
   - Vizitarea unr zone similare
   - Obţinerea unor hărţi sc. 1:50000, 1:25000 sau chiar 1:10000
   - Verificarea surselor scrise

2. **Documentarea**
   - Vizitarea muzeelor locale şi a departamentelor de cadastru
   - Obţinerea de informaţi de la localnici

[184] R. J. C. ATKINSON, *Field archaeology*, 1953; J. Coles, *Field Archaeology in Britain*, 1972; P. ASHBEE, *Field archaeology: its Origins and Development*, în: P. J. FOWLER (ed.), *Archaeology and the Landscape*, 1972,p. 38-74.

[185] Ch. TAYLOR, *Fieldwork in medieval archaeology*, Londo, Sydney, 1974, p. 11.

[186] Referitor la cine are dreptul legal de a solicita o autorizaţie de cercetare arhologică de suprafaţă vei cap. *Cine face arheologie de teren.*

3. Cercetarea de teren preliminară

Verificarea tuturor siturilor cunoscute din zonă
Periegheza

4. Cercetarea de teren detaliată

Marcarea tuturor siturilor descoperite
Planuri topo de detaliu pentru fiecare
Fotografii

5. Cercetarea istorică

Integrarea datelor obţinute în informaţia istorică deja cunoscută

<table>
<tr><td>Tipul sitului[187]</td><td>Perioada</td><td>Judeţul</td><td colspan="2">Comuna, Oraş</td><td>Toponim</td></tr>
<tr><td></td><td></td><td></td><td colspan="2"></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="3">Descrierea</td><td colspan="3">Localizarea în coordonate Stereo 70</td></tr>
<tr><td colspan="3" rowspan="5"></td><td colspan="3"></td></tr>
<tr><td colspan="3">Localizarea descoperirilor pe harta administrativă a zonei</td></tr>
<tr><td colspan="3"></td></tr>
<tr><td>Cine a făcut cercetarea desuprafaţă</td><td colspan="2">Actuala situaţie a terenului</td></tr>
<tr><td>Data:</td><td colspan="2">Data:</td></tr>
<tr><td colspan="6">Bibliografie, fotografii, date istorice</td></tr>
<tr><td colspan="6">Nr. autorizaţiei emisă de Direcţia Arheologie:</td></tr>
</table>

Tabel 1. Propunere de fişă pentru cercetarea de teren

Cine face şi ce presupune arheologia de teren?

Autorizaţia pentru cercetare arheologică de teren este obţinută de la Direcţia Monumente Istorice şi Muzee din cadrul Ministerului Culturii şi Cultelor în baza Registrului Arheologilor din România. Înregistrarea în acest Registru se face în baza unei fişe de evaluare şi cu aprobarea Comisiei Naţionale de Arheologie (vezi Metodologia de înscriere în registrul arheologilor şi Reglamentul de desfăşurare a cercetării arheologice pe www.cimec.ro).

Arheologia de teren/cercetarea arheologică de suprafaţă presupune identificarea şi marcarea în plan şi fotografic a tuturor dovezilor existenţei unui sit arheologic, de aşa manieră încât acesta să poată fi introdus în Repertoriul Arheologic Naţional, ce reprezintă o bază de date gestionată de Institutul pentru Memorie Culturală (cIMeC) de pe lângă MCC.

Realizarea unei cercetări de suprafaţă cât mai acribic cu putinţă presupune realizarea unor planuri topografice extrem de detaliate, care pornesc în esenţă de la planul topografic de bază. Scara topografică la care se pot face aceste planuri pentru ca ulterior să fie raportate la unul dintre planurile topografice oficiale ale zonei, depinde de înzestrarea tehnică a celui/celor care întreprind cercetarea arheologică de suprafaţă. Un plan topografic poate fi realizat şi cu o dotare mai simplă în scara de 1:2.500, 1:500 sau chiar 1:250, scări ce permit redarea a cât mai multe detalii de teren. De exemplu un posibil sat medieval părăsit ce acoperă o suprafaţă de cca. 2 ha nu poate fi pus în plan, pe un caiet de notiţe cu dimensiunile de 15x23 cm, la o scară mai mică de 1:1000, în timp ce o fortificaţie cu un diametru maxim de 80 m poate fi desenată la scara 1:500.

[187] Conform codificării cIMeC.

Realizarea unui astfel de plan nu presupune decât stabilirea unei grile desen utilizând unghiuri de 90 de grade sau de 45 de grade. Utilizarea acestor unghiuri permite o foarte uşoară translare a situaţie din teren pe hârtie, realizând şi foarte uşor reducerea la scară. Realizarea unghiurilor drepte presupune existenţa unei rulete de min. 20 m şi stabilirea unei drepte/linii de bază (aceasta poate fi chiar axul zonei ce se doreşte a fi trecută în plan). Faţă de această linie de bază se vor trasa perpendiculare realizate prin metoda triunghiului dreptunghic perfect sau mai bine cunoscuta teoremă a lui Pitagora:

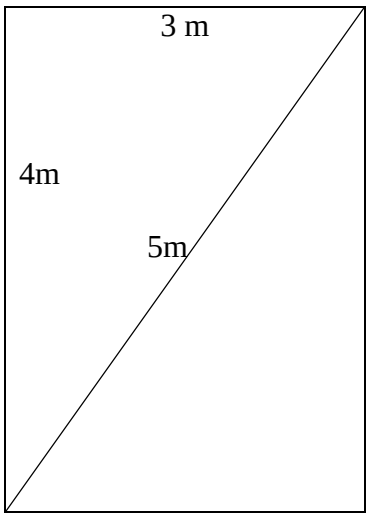

- într-un triunghi dreptunghic suma pătratelor catetelor este egală cu pătratul ipotenuzei; rezultă că triunghiul cu laturile de 3, 4 şi 5 metri este un triunghi dreptunghic ($3^2x4^2=5^2$).

BAZELE TEORETICE ALE ARHEOLOGIEI MEDIEVALE

Încă de la fundamentarea ei ca ştiinţă arheologia a trecut prin numeroase convulsii datorate încercărilor de a construi o bază teoretică solidă. Curentele filosofice apărute au generat influenţe importante şi asupra ceea ce a constituit baza teoretică în cercetarea arheologică europeană. Din acest punct de vedere sunt suficiente menţionarea câtorva nume: Oskar Montelius – darwinism aplicat în arheologie, Gordon Childe – marxismul şi arheologia, David Clarke – neo-pozitivismul în arheologie, Ian Hodder – structuralism şi post-procesualism în arheologia actuală. Din această scurtă înşiruire de nume şi curente filosofice se poate observa că filosofia este una dintre ştiinţele umaniste care are un rol extrem de important în apariţia şi dezvoltarea unor noi direcţii teoretice în arheologie.

În ceea ce priveşte arheologia românească putem să facem o astfel de listă începând cu A. D. Xenopol – pozitivism, Gr. Tocilescu, V. Pârvan, Vl. Dumitrescu – darwinism şi marxism, I. Nestor – marxism, Şt. Pascu – marxism-leninism, R. Popa – neo-pozitivism. În general arheologia românească şi mai ales arheologia medievală a fost puternic influenţată de ceea ce înseamnă pozitivismul istoric şi de marxism în legătură cu explicarea fenomenelor sociale şi cauzele care au generat evoluţia acestora. În anii ’70-’80 ai secolului al XX-lea sub impulsul dat de comunismul naţionalist din România au apărut şi noi direcţii de cercetare orientate spre istoria şi arheologia perioadelor de formare a statelor medievale româneşti. O reacţie la modul *eroic* de prezentare şi la impunerea concepţiei marxiste de interpretare a istoriei prin prisma conflictelor ce opun două categorii sociale antagonice, a reprezentat-o apariţia unor lucrări puternic influenţate de curentul Şcolii Analelor. În arheologia medievală românească reprezentatul cel mai important, chiar dacă nu a transpus ideile lui F. Braudel sau Le Roy Ladurie în forma lor exactă, este R. Popa, cel care a introdus o nouă metodologie de cercetare a microzonelor geografice (vezi *Ţara Maramureşului* şi *La începuturile evului mediu românesc. Ţara Haţegului*)[188]. Această modalitate de abordare a cercetării prin integrarea arheologiei cu istoria reprezintă de fapt principala caracteristică a teoriei Şcolii Analelor în ceea ce priveşte abordarea *istoriei* (citeşte trecutului) omenirii, ea fiind aplicabilă în special istoriei clasice şi celei medievale.

Arheologia, ca ştiinţă, a cunoscut o transformare importantă în ultimii 25 de ani, poate că această transformare a început odată cu ceea ce s-a numit „Noua Arheologie”, dar este evident că marile prefaceri au avut loc pe fondul integrării tot mai masive a computerului şi software-urilor specializate în cercetarea arheologică. E. Neustupny consideră că noile generaţii ce studiază arheologia în universităţile europene iau contact cu alte faţete ale acestei discipline decât cei care au reprezentat generaţiile din anii ’60-’80 ai secolului XX. Această transformare radicală a generat şi necesitatea dezvoltării unor noi teorii şi metode care să permită o multiplicare a informaţiei obţinute prin intermediul artefactului arheologic. Arheologia începutului de mileniu trei nu mai este deloc asemănătoare – cel puţin în Europa occidentală – cu cea care se practica la mijlocul secolului al XX-lea. Schimbarea s-a datorat în parte impunerii unor noi teorii în anii ’60-’70 ai secolului trecut, dar în ultima perioadă datorită dispariţiei unor bariere între ceea ce înseamnă arheologie şi alte discipline precum etnografia, fizica, chimia, informatica.

Apariţia unei cărţi despre istoria arheologiei sau despre teorii în arheologie nu reprezintă nimic neobişnuit astăzi. În fiecare an sunt tipărite zeci de astfel de lucrări, în special în lumea

[188] Această metodă de abordare se apropie de ceea ce poate fi numită *istorie totală*.

anglo-saxonă deoarece editorii britanici şi americani au promovat acest tip de apariţie în ultimii 20 de ani, în special după apariţia lucrărilor lui I. Hodder. Majoritatea acestor lucrări aparţin unor cercetători americani, câteva se datorează cercetătorilor britanici şi altele şi mai puţine aparţin unor cercetători anglofoni (acestea fiind de obicei volumele unor conferinţe). În ultimii 15 ani au apărut şi o serie de lucrări dedicate temei menţionate mai sus şi în ţările scandinave sau în Olanda, spaţii foarte strâns legate de aria anglo-saxonă. În schimb în spaţiul francez au apărut doar câteva volume teoretice[189] iar în limba germană cu una sau două excepţii[190] nu există lucrări care să trateze aspectele de teorie şi metodă în arheologia medievală. În fostele state socialiste, cu excepţia Poloniei, unde publicarea unor astfel de lucrări a fost destul de intensă, nu a existat un interes deosebit şi în puţinele cazuri lucrările s-au limitat la utilizarea limbilor naţionale şi astfel nu au pătruns în circuitul ştiinţific mondial sau european[191].

Se poate pune întrebarea de ce este nevoie de dezvoltarea unei/unor teorii în arheologie? Aceasta a fost de fapt şi problema cheie a întâlnirii de la Southampton din anul 1992, întâlnirea anuală a ceea ce este cunoscut sub numele de Theoretical Archaeology Group (TAG)[192].

Pentru a încerca un răspuns la întrebarea de mai sus trebuie spus că majoritatea arheologilor sunt de acord cu faptul că toate clasificările – sau orice altă formă de cercetare arheologică – trebuie să fie bazată pe anumite pre-concepte teoretice[193]. Încercările de explicare a condiţiilor în care o comunitate atinge un grad de maturitate culturală capabilă să genereze o transformare radicală a societăţii au cunoscut mai multe grade de abordare. La baza analizării acestor fenomene au stat câteva concepte cum ar fi inovaţia, difuziunea, migraţia şi aculturaţia.

Inovaţia presupune că populaţii diferite, în timpuri istorice diferite, pot, fără a veni în contact, să inventeze aceleaşi lucruri. Colin Refrew (1973) consideră că acest concept este perfect aplicabil civilizaţiei megalitice sau complexelor monumentale din insule sau din America, precum şi metalurgiei fierului în Europa şi zona mediteraneeană[194]. Acest concept este parţial aplicabil şi perioadei medievale, dacă ne gândim la similitudinile piramidei sociale din Europa occidentală şi din Japonia, sau dacă avem în vederea compararea utilizării geografiei terenului, aproape în aceeaşi parametrii de către civilizaţia dacică şi cea medievală timpurie din Transilvania. În acest sens putem spune că cele două concepte - inovaţia şi determinism geografic - aproape se identifică, ultimul reprezentând în opinia noastră condiţia minimală ca o „inovaţie" să apară independent în timpuri istorice diferite şi/sau în regiuni diferite. Orice analiză istorico-arheologică are la bază studierea unor procese dihotomice şi din perspectiva determinismului geografic este suficient să menţionăm dihotomia Nord-Sud.

Un alt concept – de fapt un dublu concept – a fost cel de *difuziune-invazie*, acesta fiind cel mai uzitat până la nivelul anilor '60 ai secolului al XX-lea în ecuaţia explicării schimbărilor culturale[195]. C. Renfrew a demonstrat că teoria are numeroase slăbiciuni când este aplicată perioadelor preistorice, dar pentru intervalul cronologic cuprins între secolele V-X ea poate fi luată în discuţie. Difuziunea poate fi înţeleasă prin prisma schimburilor economice sau prin prisma invaziilor, modalităţi de pătrundere masivă de elemente alogene într-o regiune. Adepţii

[189] J. C. GARDIN, *Archéologie théoretique*, Paris, 1979; P. COURBIN, *What is archaeology?: an essay on the nature of archaeological research*, University Chicago Press, 1988; A. GALLAY, *Archéologie demain*, Paris, 1986; Idem, Itin*éraires ethnoarchéologiques*, Geneve, 1991.

[190] G.P. FEHRING, *Archaeology of Medieval Germany: an Introduction*, London, New York, 1991; M. K. H. EGGERT, *Theorie in der Archäologie: zur englischsprachigen Diskussion*, Münster, New York, 1998.

[191] A. F. HARDING, *Foreword*, în: *Archaeology yesterday and today*, p. XI.

[192] P. J. UCKO, *Theory in Archaeology. A World Perspective*, London, New York, 1995, p. XV.

[193] P. J. UCKO, *Archaeological Interpretation in World context*, în P. J. UCKO, *Theory in achaeology*, p. 1.

[194] K. R. DARK., *Theoretical archaeology* , London, 1995, p. 193.

[195] *Ibidem*, p. 191.

Noii Arheologii resping conceptul de difuziune dar fără a oferi explicaţii coerente, el rămânând totuşi unul dintre cele mai utilizate concepte teoretice în ultimii 20 de ani[196].

Aculturaţia a apărut în atenţia cercetătorilor în special datorită lucrărilor lui R. Brandt şi J. Slofstra[197] şi reprezintă un termen foarte facil pentru a înţelege şi depista societăţile aflate în migraţiune sau care au fost colonizate, dar şi pentru a înţelege rapidele transformări datorate invaziilor sau difuziunilor[198]. Aculturaţia presupune şi o înţelegere bazată pe conceptele de cultură puternică şi cultură slabă. Arheologic aculturaţia poate fi descoperită cel mai uşor în cadrul inventarelor funerare din morminte.

La acest mod de percepere a evoluţiei comunităţilor umane se opune teoria lui H. J. Eggers, conform căreia *sursele arheologice reflectă realitatea distorsionat, incomplet*[199] şi este suficient să luăm ca exemplu inventarul funerar care reflectă un anume tipar, un anume ritual şi nu viaţa de zi cu zi a celor decedaţi.

Şcoala Analelor şi arheologia medievală.

Curentul apărut în Franţa la începutul secolului XX a cunoscut deplina s-a afirmare prin intermediul celei de a doua generaţie de *analişti*, mai ales după publicarea lucrărilor lui Marc Bloch (*Societatea feudală*) şi Fernand Braudel (*Mediterana în timpul lui Filip II-lea*)[200].

De la apariţia acestor lucrări scrisul istoric francez a devenit portdrapelul istoriei medievale europene. Recunoaşterea internaţională a ideilor Şcolii Analelor a venit însă mult mai târziu, în anii ’60, odată cu cea de a treia generaţie de istorici *analisti*, din care fac parte Jacques le Goff şi Emmanuel Le Roy Ladurie, cei care au generat şi impunerea ideilor primei generaţii a Şcolii Analelor în arheologie. Teoria principală a Şcolii Analelor se centrează, ca în orice disciplină umanistă, pe istoria omenirii dar văzută nu din perspectivă politică şi militară, ci din perspectiva evoluţiei sistemelor sociale şi economice. Personajele principale ale istoriei au devenit *anonimii*, adică cei ce formau comunităţile rurale sau urbane în evul mediu târziu.

La momentul în care a doua generaţie a Şcolii Analelor se apropia de momentul încheierii carierei, în arheologia anglo-americană a apărut conceptul *Noii Arheologii*, care dorea să ofere noi orizonturi cercetării arheologice şi să depăşească aşa numita perioadă pozitivistă din cercetare. Pe acest fond Şcoala Analelor a avut o influenţă importantă asupra nou apărutei discipline arheologice şi anume *arheologia medievală*.

Orientarea cercetării spre redarea vieţii cotidiene sau a mentalităţilor unor comunităţi medievale a generat şi apariţia unor noi direcţii de cercetare în arheologia medievală: cercetarea spaţiului rural în legătură cu evoluţia mediului geografic în care s-a aflat, realizarea unor cercetări privind religia comunităţilor rurale etc.

Poate cele mai elocvente exemple privind abordarea cercetării arheologice în maniera Şcolii Analelor sunt date de cercetările lui E. Le Roy Ladurie asupra comunităţilor din ţărăneşti din Languedoc[201]. Aceste lucrări au generat apariţia unui curent care încerca îmbinarea datelor istorice cu cele arheologice în vederea recreării vieţii cotidiene a unei comunităţi.

O altă direcţie de cercetare a fost impusă de F. Braudel, el considerând necesară realizarea unei istorii totale pornind de la faptul particular, istoria individuală şi terminând cu istoria regională. În accepţiunea lui Braudel evoluţia istorică este determinată de spaţiul geografic şi anumite particularităţi geografice vor crea modele specifice de evoluţie a societăţii.

---

196 C. DAMM, *The Danish single Grave – culture-ethnic migration or social construction,n* în: *Journal of Danish archaeology*, 10, 1991, p. 199-204.

197 R. BRANDT, J. SLOFSTRA (ed.), *Roman and native in the Low Countries*, BAR, 184, Oxford, 1983.

198 K. R. DARK, *op.cit.*, p. 194.

199 J. MALINA,. Z. VASICEK, *Archaeology yesterday and today* p. 107.

200 M. BLOCH, *Feudal Society*, Chicago, 1961; Fr. BRAUDEL, *La Méditerranée et le monde méditerranéen a l’époque du Filip II*, Paris, 1949.

201 *Peasant of Languedoc*, 1966; *Montaillou*. *Un sat occitan de la 1294 până la 1324*, Bucureşti 1992 (ediţia în limba franceză 1975) şi *Carnival. A people’s Uprising at Romans 159-1580*, 1979.

O analiză a importanţei Şcolii Analelor asupra arheologiei anglo-americane este realizată de către J. Bintliff în lucrarea *The contribution of an Annaliste/structural history approach to archaeology* apărută în *The Annales School and Archaeology*.[202]

Etnoarheologia.

O analiză semnificativă a relaţiei dintre istorie şi etnologie a fost realizată de C. Levi-Strauss, considerând că ambele ştiinţe au ca obiect de cercetare viaţa socială şi mai buna cunoaştere a omului. Din această perspectivă arheologia preistorică este mult mai apropiată de etnologie decât oricare dintre celelalte ramuri arheologice[203].

Termenul de etno-arheolog a fost utilizat pentru prima dată la începutul secolului XX într-o lucrare despre tradiţiile privind migrarea populaţiei amerindiene şi se înţelegea prin acesta *un arheolog care în pregătirea săpăturii arheologice includea şi acumularea de informaţii despre prezentul comunităţii unde urma să îşi desfăşoare cercetarea*[204].

Formarea efectivă a etnoarheologiei ca subdisciplină a antropologiei poate fi datată la mijlocul secolului al XX-lea, când Maxine Kleindienst şi Patty Jo Watson au publicat un studiu intitulat *Action archaeology: the archaeological inventory of a living community*. După apariţia acestui studiu interesul spre acest tip de demers ştiinţific a devenit tot mai mare, astfel încât în anul 1957 Joseph Bauxar a fost cel care a utilizat pentru prima dată termenul de etnoarheologie în titlul unui studiu[205]. Pentru el şi pentru R. Gould etnoarheologia este o disciplină ce permite compararea aspectelor arheologice cu cele etnografice, fiind şi semnificaţia pe care a adoptat-o şcoala germană de etnoarheologie, dar nu şi actuala şcoală de antropologie nord-americană.

În anii ’80 ai secolului al XX-lea şcoala americană de antropologie a fost extrem de preocupată de analiza bazelor teoretice ale etnoarheologiei, rezultând o serie de lucrări al căror scop principal a fost delimitarea foarte clară a noii discipline în cadrul antropologiei. În acest sens Susan Kent a propus trei paliere de implicare a etnografiei în cercetarea istorică:

a. *arheologia antropologică* – utilizarea variatelor domenii ale antropologiei în aşa manieră încât să se obţină date necesare pentru descrierea arheologică a unui grup cât se poate de detaliat
b. *etnografia arheologică* – utilizarea materialului etnografic potenţial util în vederea realizării unor analogii care să permită identificarea unor situaţii arheologice
c. *etnoarheologia* – utilizarea metodelor, ipotezelor, modelelor şi teoriilor arheologice prin intermediul datelor etnografice[206].

Etnoarheologia reprezintă o ramură nouă în rândul disciplinelor antropologice[207] şi domeniul principal de activitate se leagă, cu precădere, de perioadele pre- şi proto-istorice şi mai puţin de perioada ce a urmat secolului al II-lea a.Ch. În arheologia medievală transilvăneană este dificil de realizat o cercetare etnoarheologică, dar ea poate fi luată în considerare atunci când încercăm să înţelegem tipul de relaţii ce au existat în obştile săteşti din cnezatele de vale ale Haţegului sau Maramureşului. Totodată este o modalitate de îmbogăţire a informaţiilor cu privire la modul de organizare şi de trai al comunităţilor populaţiilor migratoare din secolele IX-XIII, prin recursul la analiza grupurilor semi-nomade din nordul Mongoliei de astăzi şi utilizând metoda cercetării regresive.

---

[202] J. BINTLIFF, ed., *The Annales School and Archaeology, London, New York,* p. 1-33.
[203] Pam J. CRABTREE, *op.cit.*, p. 162.
[204] N. DAVID, Carol KRAMER, *Ethnoarchaeology in action*, Cambridge, 2001, p. 6.
[205] J. BAUXAR, *Yuchi Ethnoarchaeology*, part I: *Some Yuchi Identifications reconsidered*, în: *Ethnohistory*, 4, 1957, p. 279-301.
[206] S. KENT, *Understanding the Use of Space: an Ethnoarchaeological Approach*., în: *Method and Theory for Activity Area Research: an Ethnoarchaeological Approach*, New York, 1987, p. 1-62.
[207] Pentru o istorie a disciplinei vezi N. DAVID, Carol KRAMER, *op.cit.*, p. 14-32; www.acs.ucalgary.ca/~ndavid.

Astăzi, sunt de părere N. David şi Carol Kramer[208], etnoarheologia de tradiţie nord-americană se dezvoltă în direcţia acumulării a cât mai multe şi mai bune analogii etnografice capabile să ofere sprijin analizelor ce au la bază studierea datelor arheologice.

Evoluţionism şi arheologie comportamentală.

Arheologia comportamentului este in general echivalată cu studiul interferenţelor comportamentale prin prisma datelor arheologice (artefactelor) şi a integrării acestora în posibile reconstrucţii culturale ale trecutului[209]. Primul principiu al acestei componente este de a convinge că variaţia de forme şi dispunere a artefactelor arheologice, arhitecturale şi culturale sunt în mod direct produsul comportamentului uman şi nu un construct analitic cum ar fi o *cultură* sau necesitate de adaptare[210].

Pentru prima dată programul ce viza dezvoltarea unei arheologii a comportamentului uman a fost lansat la University of Arizona, în deceniul al 7-lea al secolului XX. La acea dată scopul „noilor arheologi" a fost de a *studia obiectele materiale în măsură să ofere descrieri şi explicaţii ale comportamentului uman*[211].

Într-o serie de studii J. Jefferson Reid, M. B. Schiffer si W. L. Rathje propun patru strategii de cercetare în măsură să ofere coerenţă unei discipline care pare a se configura într-o nouă ştiinţă privind comportamentul[212]. Se poate spune că arheologia comportamentului uman presupune prezenţa oamenilor şi a obiectelor într-o interacţiune completă. George T. Jones şi Robert D. Leonard afirmau, în cadrul unei conferinţe susţinută la Chicago, că obiectele arheologice sunt părţi ale organismelor vii. Comportamentul şi tehnologia sunt componente ale fenotipului uman[213]. Această aserţiune este foarte importantă pentru încercarea de translare a teoriei darwiniste în arheologie. Această teorie presupune „reproducerea" unor organisme într-o manieră evolutivă, fapt, ce transpus în domeniul arheologiei, poate însemna „reproducerea - evoluţia" unor materiale, comportamente şi structuri sociale sau politice sub acţiunea unor factori externi. Analiza acestora este cea care rămâne în sarcina arheologiei comportamentale, ce are menirea să descopere mecanismele ce generează producerea schimbărilor şi evoluţia societăţii omeneşti de-a lungul istoriei. Faţă de această integrarea a teoriei darwiniste în arheologie s-au exprimat numeroase critici încă de la jumătatea secolului al XX-lea, iar vocea cea mai importantă aparţine americanului J. O. Brew, care a dat tonul unei opoziţii faţă de ceea ce în şcoala americană de arheologie a apărut sub numele de *arheologie evoluţionistă.*

Arheologia evoluţionistă porneşte de la câteva aserţiuni:

a. oamenii sunt forme vii;
b. selecţia naturală operează cu fenotipuri;
c. comportamentul este parte a fenotipului uman şi este transmis parţial prin intermediul învăţării;
d. tehnologia este produsul comportamentului uman şi prin consecinţă o componentă a fenotipului uman;
e. persistenţa diferenţelor de comportament va fi reflectată de diferitele replicări ale tehnologiei de-a lungul timpului.

---

[208] N. DAVID, Carol KRAMER, *op.cit.*, p. 43.

[209] V. M. LAMOTTA, Michael B. SCHIFFER, *Behavioral Archaeology toward a new synthesis,* în*: Archaeological Theory today*, Ian Hodder (ed.), Cambridge, 2001, p. 14.

[210] *Ibidem*, p. 15.

[211] J. JEFFERSON REID, Michael B. SCHIFFER, William L. RATHJE, *Behavioral archaeology: four strategies.* În: *American Anthropologist*, nr. 77, p.846.

[212] V. M. LAMOTTA, Michael B. SCHIFFER, *Behavioral Archaeology*, p. 15.

[213] Robert D. LEONARD, *Evolutionary archaeology*, în: *Archaeological Theory today*, I. HODDER (ed.), Cambridge, 2001, p. 72.

Deci, se poate afirma că atât schimbările comportamentul uman cât şi ale tehnologiilor pot fi înţelese prin intermediul termenilor evoluţionismului darwinist[214].

Ca o concluzie, să ne gândim doar că o teorie arheologică cât ar fi ea de generalizată nu reprezintă întreaga *Arheologie*, ci doar o anume orientare mai larg sau mai puţin răspândită[215].

[214] *Ibidem*, p. 71.
[215] J. MALINA, Z. VASICEK, *Archaeology yesterday*, p. 105.

METODE ŞI TEHNICI CLASICE ŞI NOI DE ABORDARE A UNEI SĂPĂTURI DE ARHEOLOGIE MEDIEVALĂ

Probleme generale. Deschiderea unui şantier arheologic presupune planificarea operaţiunilor de săpare pe baza unui plan topografic existent la o scară care să permită redarea cât mai fidelă a tuturor particularităţilor terenului unde se află situl. Teoreticienii arheologiei franceze recomandă utilizarea planurilor topografice/releveelor cadastrale cu scara de 1/1000, 1/500 sau chiar 1/200, pe care să fie redate curbele de nivele şi datele altimetrice[216].

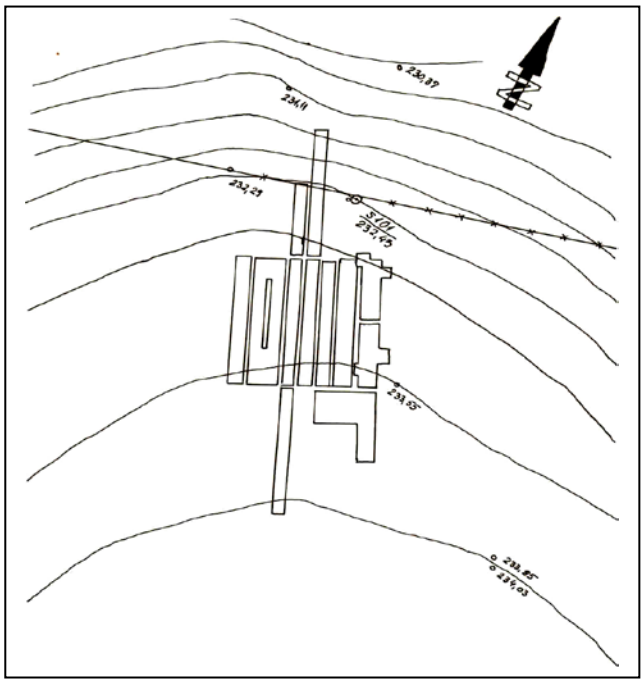

Fig. 1. *Orăştie – Dealul Pemilor X2*
planul topografic cu amplasarea secţiunilor arheologice (1992-2001)

Una dintre metodele de săpătură cele mai abordate de arheologia europeană în ultima treime a secolului al XX-lea este aşa numitul *sistem Wheeler*, care constă dintr-o succesiune de carouri cu latura de 4 m şi cu un martor stratigrafic de 1 m între ele (fig. 3).

Fig. 2. *Capidava – sector IV-V*
Carourile de 3 x 3 m

216 *es terrestres*, în: *L'archeologie et ses methodes*, Andre PELLETIER (c

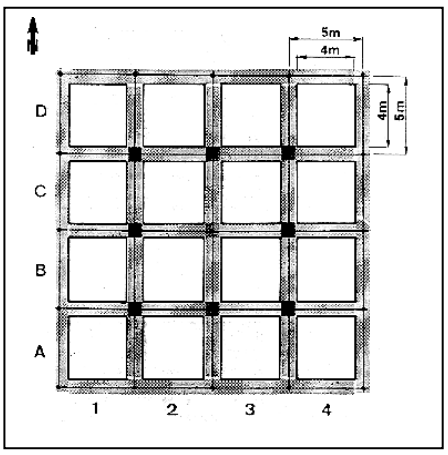

Fig. 3. *Exemplificarea metodei Wheeler*

Acest sistem permite dezvelirea a cca. 64 % din suprafaţa cercetată sau poate duce în final la dezvelirea a 400 de mp prin anularea martorilor stratigrafici dintre carouri (fig. 7). Sistemul a fost aplicat pentru prima dată în Anglia de către Wheeler în anul 1954 şi a fost ulterior adoptat de numeroşi arheologi datorită economiei de timp şi a îmbinării unor principii de săpătură în suprafaţă cu cele ale unei săpături stratigrafice[217]. Totuşi acest sistem de abordare a săpăturii arheologice are şi câteva inconveniente legate de tehnicizarea excesivă a datelor şi în special de posibilităţile de eroare în ceea ce priveşte reconstituirea ipotetică a traselor unor elemente constructive sau de stratigrafie în zona martorilor stratigrafici.

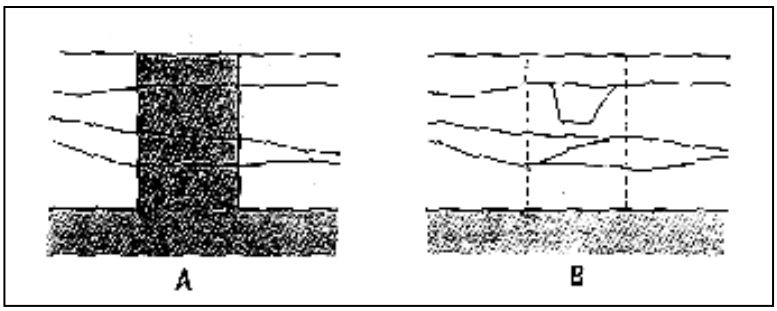

Fig. 4. *Inconvenientele sistemului Wheeler*

Roskams consideră că metoda promovată de Wheeler era una super militarizată, echipa de cercetare fiind divizată în micro echipe, fiecare cu câte un conducător care se subordona direct *ofiţerului comandant Wheeler*[218]. Totuşi metoda adoptată de Wheeler în unele din săpăturile sale (vezi Maiden Castle[219]) a fost şi rămâne una dintre metodele des utilizate în cercetarea arheologică ce presupune investigarea rămăşiţelor unor consrucţii.

O altă metodă, derivată din sistemul Wheeler a fost cea denumită *sistemul hexagonal*, adică înlocuirea în cadrul cadranului de săpătură a pătratelor cu hexagoane, dar această metodă avea inconvenientul că făcea foarte dificilă trasarea hexagoanelor în teren şi crea din acest motiv erori destul de mari de punere în plan.

Săpătura în suprafaţă reprezintă o metodă de abordare mai puţin utilizată de către arheologia medievală, dar ea este una dintre cele mai eficace metode în cazul necropolelor şi

[217] *Ibidem*, p. 67.
[218] St. ROSKAMPS, *Excavation*, Cambridge, 2001, p. 13.
[219] R.E.M. WHEELER, *Maiden Castle, Dorset*, London, 1972.

aşezărilor, care au doar un nivel de locuire şi nu implică o analiză a stratigrafiei. Această metodă a fost utilizată foarte mult în Olanda şi Danemarca, fiind cunoscută sub denumirea de *săpătură în suprafaţă deschisă* şi a fost explicată şi folosită de către E. C. Harris, în Anglia şi de A. Carandini, în Italia[220]. Această metodă permite vizualizarea pe o suprafaţă relativ mare a complexelor arheologice şi a relaţiilor existente între acestea atât în plan cât şi pe verticală. Inconveninatul este dat de imposibilitatea vizualizării întregii zone afectate de săpătură, fapt ce determină crearea unor puncte înalte artificiale de unde să se poată obţine o imagine de ansamblu şi de asemenea pot fi făcute fotografii generale. Un exemplu edificator în acest sens este campania 1986 de la Maiden Castle/Marea Britanie, când nevoia de vizualizare a întregului areal afectat de săpături a generat construirea unor platforme înalte, adevărate turnuri de observaţie (vezi fig. 5).

Fig. 5. Maiden Castle, Campania 1986 – „Turnuri De Observaţie” (după *Gathering the Jewels*, The website for Welsh cultural History)

Săpătura în suprafaţă deschisă nu exclude utilizarea martorilor stratigrafici, dar aceştia reprezintă doar nişte elemente secundare care după ce au fost desenaţi au fost înlăturaţi pentru a nu impieta asupra „citirii” orizontale a fiecărui nivel de locuire.

[220] E. C. HARRIS, *Principles of Archaeological Stratigraphy*, London, 1979; A. Carandini, A. Settis, *Schiavi e padroni nell'Etruria romana. La villa di Settefinestre: dallo scavo alla mostra*, Bari, 1979.

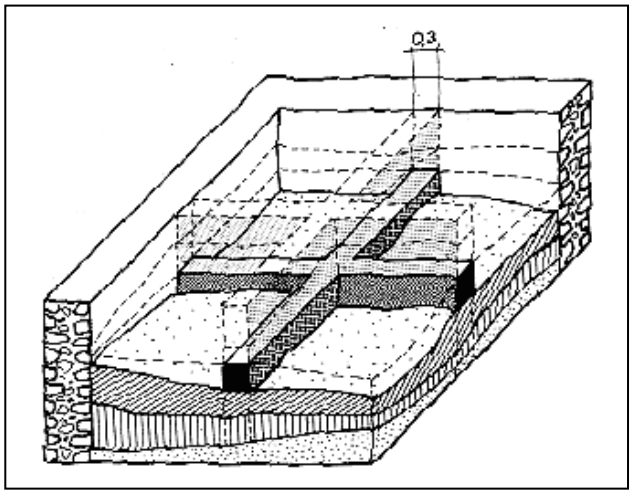

Fig. 6. *Desen al unui sector dintr-o suprafaţă arheologică*

Metoda cea mai utilizată în cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea a fost cea denumită *metoda stratigrafică* prin care se încerca racordarea unor date obţinute prin documentare arhivistică şi etnografică, la datele oferite de succesiunea straturilor de cultură. Această tehnică de săpătură arheologică poate fi aplicată cu succes în arheologia medievală pentru oricare dintre tipurile de situri arheologice: aşezare, necropolă, fortificaţii, construcţii civile şi ecleziastice. Prin această metodă se racordează foarte precis stratigrafia din cadrul sitului cercetat, cu planimetria lui, în aşa fel încât rezultatele obţinute permit o datare relativă strânsă şi cu un procentaj de eroare foarte mic. Pentru a putea fi utilă această metodă sunt necesare înregistrări extrem de corecte pe parcursul desfăşurării săpăturii arheologice: grunduri (desene la scară ale suprafeţelor orizontale) şi profile (desene la scară ale suprafeţelor verticale). Arhivele stratigrafice sunt deci compuse din planuri succesive – adevărate blaturi ale sitului arheologic – şi din profile sau relevee (desene la scară ale suprafeţelor de zidărie). Graham Webster a definit trei metode de reprezentare a releveelor sau profilelor arheologice[221]:

a. metoda realistă
b. metoda stilizată
c. metoda mixtă

Prima dintre ele nu marchează în mod explicit separarea straturilor de cultură sau a depunerilor arheologice, cea de a doua marchează în mod evident delimitările fiecărui strat, iar cea de a treia reprezintă o combinare a primelor două.

[221] J. Pierre LOUSTAD, *Techniques des fouilles terrestres*, p. 79.

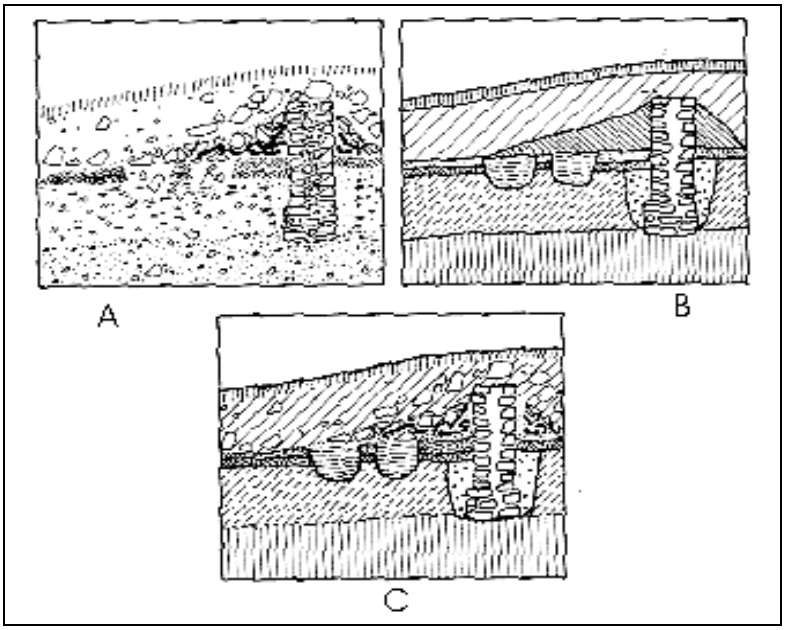

Fig. 6. *Metodele de realizare a releveului sau profilului stratigrafic*:
a. metoda realistă, b. metoda stilizată, c. metoda mixtă

Practica săpăturilor arheologice desfăşurate de la începutul secolului XX şi până în zilele noastre a demonstrat că nu există o metodă sau un set de metode care să se aplice unui anume tip de sit arheologic, săpătura arheologică dezvoltând o diversitate de metode şi procedee adaptate situaţiei concrete pentru fiecare sit arheologic abordat. Aceasta este şi opinia exprimată de Roskams după ce a analizat evoluţia metodelor de abordare a săpăturii arheologice în Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii[222].

Un factor care a contribuit major la o abordare flexibilă în ceea ce priveşte metodologia de abordare a unei săpături arheologice a fost cel economic, care a impus după anii 70 ai secolului al XX-lea, în condiţiile boom-ului economic din Europa de vest şi SUA, apariţia a ceea ce iniţial s-a numit *săpătura de salvare,* iar în ultimii ani *săpătura de contract*. Acest tip de săpătură este unul condiţionat la maximum de suprafaţa în care se desfăşoară, de durata de timp alocată şi de necesitatea obţinerii a cât mai multe informaţii posibile. Toate acestea generând dezvoltarea unor metodologii flexibile, adaptate fiecărei situaţii în parte.

[222] St. ROSKAMP, *op.cit.*, p. 15.

Fig. 8. *Gars/Thunau - Austria.Punere în practică a metodei Wheeler în cazul unei aşezări slave*.

În ceea ce priveşte arheologia medievală cercetările subsumate arheologiei de salvare sau de contract sunt legate în special de dezvoltarea urbanistică din ultimii 10 ani, ce a impus refacerea planurilor oraşelor şi reorganizarea urbanistică a acestora. Un exemplu edificator în acest sens fiind cazul Sibiului, care în cadrul pregătirilor pentru a deveni capitală culturală a Europei a demarat încă din anii 2005 ample lucrări de refacere a infrastructurii sale urbanistice în zonele istorice, necesitând şi desfăşurarea unor cercetări arheologice de amploare în baza unor contracte[223].

Săpătura arheologică. Cercetarea trecutului societăţii umane nu se poate face fără a se recurge la cercetarea arheologică sau mai corect formulat la săpătura arheologică. Aceasta reprezintă activitatea de „distrugere" controlată a stratigrafiei prin metode arheologice într-o porţiune dată, aşa cum foarte pe scurt a enunţat St. Roskams definiţia săpăturii arheologice[224].

Există numeroase alte voci care consideră că săpătura arheologică nu este neapărat cea mai bună metodă de cercetare: Fowler, de exemplu, susţine că cercetarea de teren are un rol mult mai important în activitatea de colectare a datelor arheologice şi beneficiază şi de avantajul unor costuri mai scăzute decât cele necesare săpăturii arheologice[225]. Dar în Europa continentală săpătura arheologică a rămas principala modalitate de colectare a datelor arheologice, ea dezvoltându-se în ultimii 50 de ani şi abordând metode de cercetare din ce în ce mai sofisticate.

Organizarea unei săpături arheologice presupune existenţa unei cunoaşteri generale a zonei (pre-existenţa unei cercetări de teren detaliate) precum şi a aspectelor specifice tipului de sit ce urmează a fi abordat prin săpătură şi bineînţeles un proiect de săpătură extrem de minuţios care să se refere la toate etapele săpăturii arheologice. În următoarele rânduri este prezentat foarte succint un exemplu de organizare şi desfăşurare a unei săpături arheologice.

Săpătura arheologică nu poate demara fără a exista o strategie de abordare a sitului, strategie care este realizată în baza datelor strânse în etapa de documentare şi în baza suportului financiar existent. Această din urmă cerinţă este de cele mai multe ori cea mai importantă şi ea poate fi îndeplinită prin apelarea la trei categorii de surse de finanţare:

---

[223] Pentru Sibiu vezi D. Marcu ISTRATE, A. ISTRATE, V. MORARU, *Sacru şi profan într-un oraş european – 1150-2007. Piaţa Huet – o punte peste timp,* Braşov, 2007.

[224] St. ROSKAMP, *op.cit.*, p. 1.

[225] P. J. FOWLER, *Tradition and Objectives in British Field Archaeology, 1953-1978,* în: *Archaeological Journal*, 137, 1980, p. 1-21.

a. finanţare de la MCC sau programe europene;
b. co-finanţare MCC şi parteneri comerciali sau asociaţii non-guvernamentale
c. finanţare din fonduri private

În funcţie de această finanţare este dimensionat şi personalul de specialitate şi cel necalificat şi bineînţeles este dimensionat şi timpul alocat săpăturii arheologice. St. Roskams propune chiar existenţa mai multor echipe: echipa de arheologi, echipa de personal administrativ şi de întreţinere, echipa de specialişti în domenii conexe arheologiei (conservatori, fizicieni, chimişti, informaticieni) şi echipa de muncitori necalificaţi[226]. Acest lucru este posibil în cazul unor săpături arheologice de mare anvergură cum este cazul Proiectului Roşia Montană.

În arheologia medievală din Transilvania acest tip de organizare nu se întâlneşte, de cele mai multe ori echipa de cercetare fiind compusă din 1-10 arheologi şi muncitorii necalificaţi necesari proiectului. Celelalte compartimente (adminsitrativ sau de relaţii cu publicul) fiind sarcini ce revin coordonatorului de săpătură, ce stabileşte strategia de abordare a sitului, se ocupă de achiziţionarea materialelor necesare şi de angajarea personalului de specialitate sau necalificat. Se poate spune că în practica săpăturilor arheologice din România coordonatorul unei săpături este în acelaşi timp manager, economist, jurnalist etc, asta în cazul în care nu provine dintr-un muzeu sau nu are un protocol de colaborare cu un muzeu, caz fericit ce îl absolvă de o serie de probleme administrative ce sunt preluate de serviciile specializate ale instituţiei.

Nu trebuie uitat aspectul cel mai important al unei săpături şi anume publicarea rezultatelor. Aceasta se poate realiza la finalizarea proiectului de cercetare, dar şi etapizat prin publicarea unor concluzii intermediare. La ora actuală există voci care pledează pentru ceea ce se cheamă *arheologie publică*, care presupune integrarea în discuţiile legate de rezultatele parţiale sau finale ale unei cercetări arheologice a unui număr cât mai mare de persoane, atât specialişti, cât şi membrii ai societăţii civile[227]. În viziunea autoarei citate anterior acest lucru va fi posibil doar utilizând una dintre facilităţile oferite în ultimii 10 anii pe o scară tot mai largă de industria de IT şi anume INTERNET-ul. Într-adevăr utilizarea internet-ului şi a tuturor facilităţilor oferite de o astfel de conexiune duce la comprimarea distanţelor şi chiar la comprimarea timpului, cei interesaţi de o anume dezbatere putând lua parte în mod direct şi nemijlocit în timpul real al desfăşurării ei, indiferent de meridianul geografic de unde intervine. Dezbaterile publice asupra unor proiecte arheologice de interes general sau local sunt departe de a putea fi puse în practică în România, deşi pot fi citate câteva exemple de implicare a mai multor factori în discuţii legate mai mult sau mai puţin de arheologie: vezi proiectul Roşia Montană şi mai recent pe www.archaeology.ro dezbaterea semi-publică pe marginea unor probleme de etică a arheologiei şi de deontologie profesională.

Totuşi, finalizarea unei cercetări arheologice trebuie să ducă în mod necesar obligatoriu la publicarea în manieră ştiinţifică a rezultatelor obţinute şi abia apoi la diseminarea acestora în rândul opiniei publice.

Metode complementare de cercetare în arheologie.

Metodele complementare cercetării arheologice au făcut obiectul a numeroase studii începând din anii ’50 ai secolului al XX-lea. Intenţia noastră nu este de a relua discuţia exhaustivă asupra tuturor acestor metode complementare – fizice, chimice etc. – ci de a reliefa câteva aspecte legate de cele mai noi dezvoltării ale utilizării fotografiei aeriene şi a computerului în cercetarea arheologică.

[226] St. ROSKAMP, *op.cit.*, p. 67 sqq.
[227] Carol MCDAVID, *Towards a more democratic Archaeology? The Internet and Public Archaeological Practice* în: N. MERRIMAN, *Public Archaeology*, London, New York, 2004, p. 160 sqq.

Fotografia aeriană. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea fotografiile aeriene asupra unor situri arheologice din Marea Britanie, Europa sau alte locaţii din lume, au pus în evidenţă existenţa unor zone locuibile din neolitic până în prezent.

În 1858, Gaspar Felix Tournachon a efectuat câteva fotografii aeriene dintr-un balon în vederea patentării ideii de utilizare a fotografiilor aeriene pentru realizarea hărţilor. Câţiva ani mai târziu, în 1863, Henry Negretti a făcut primele fotografii aeriene ale Londrei utilizând metoda lui Gaspar Felix Tournacho. Primul zbor aerian ce a avut ca misiune fotografierea ansamblului de la Stonhenge a fost realizat în anul 1906, utilizându-se în acest scop un balon, iar arheologii au început să înţeleagă potenţialul fotografiilor aeriene.

Arheologia aeriană sau fotografia aeriană efectuată în scopul cercetării arheologice îşi are originea în Marea Britanie în perioada dintre cele două războaie mondiale[228]. Istoricul evoluţiei sale a fost analizat de mai mulţi autori – O.G.S. Crawford, G. Daniel, L. Deuel, H. Deletang[229] – aşa că nu intenţionăm să ne oprim îndelung asupra acestui aspect.

În timpul primului război mondial aviaţia a cunoscut o dezvoltare remarcabilă fapt care a generat utilizarea ei, după terminarea războiului, în diverse scopuri civile, unul dintre acestea fiind şi acela de executarea fotografiilor în scopul cercetării arheologice. Pionerii fotografiei aeriene au utilizat două tipuri de aparate de fotografiat:

- camera verticală fixă cu care se putea fotografia fără a avea erori de perspectivă prea mari;
- camera ţinută în mâini, modalitate prin care se puteau lua imagini ale solului în unghi faţă de zborul avionului ceea ce a generat unele erori de perspectivă;

Înarmarea accelerată din anii celui de al Doilea Război Mondial şi în perioada imediat următoare acestuia, în anii de început ai Războiului Rece, a creat premisele dezvoltării aviaţiei, a metodelor de fotografiere din avion precum şi a aparaturii şi filmului fotografic. În anii de început ai Războiului Rece au fost create adevărate albume fotografice ale teritoriilor naţionale ale statelor din cadrul NATO, dar şi ale celor din Pactul de la Varşovia. În cadrul universităţilor din Europa de Vest au luat fiinţă grupuri de cercetare a teritoriului prin intermediul fotografiilor aeriene. Încă din anul 1945, J. K. St. Joseph, de la Cambridge University/Marea Britanie, a demarat un program de cercetare aeriană în urma căruia a luat fiinţă Comitetul Universitar din Cambridge pentru Fotografii Aeriene (Cambridge University Committee for Aerial Photography - CUCAP[230]). În urma acestui program a rezultat, de a lungul timpului o fototecă ce cuprinde la ora actuală circa 400.000 de fotografii ale Angliei, Irlandei şi coastelor vestice ale Europei continentale. Comisia Regală a Monumentelor Istorice din Anglia (RCHME), la rândul său, patronează o bază de date compusă din fotografii verticale (3.000.000) şi oblice (600.000) ce acoperă întreg teritoriul Angliei.

În Polonia utilizarea fotografiilor aeriene în cercetarea arheologică şi în domeniul protecţiei monumentelor istorice a început încă din a doua jumătate a secolului al XX-lea, ajungându-se chiar la crearea unei şcoli de fotografie aeriană şi interpretare a fotografiilor aeriene[231]. O analiză a literaturii de specialitate, realizată de P. Barford[232], a evidenţiat evoluţia

---

[228] D. R. WILSON, *Air photo interpretation for archaeologists*, 2nd ed., 2001, p. 16.

[229] O.G.S. CRAWFORD, *History and bibliography of archaeology from air*, în: O.G.S. CRAWFORD, A. Keiller, *Wessex from the Air*, Oxford, 1928; O.G.S. CRAWFORD, *A Century of Air Photography*, în: *Antiquity*, 28, 1954, p.206-210; G. DANIEL, *A Hundred and Fifty Years of Archaeology*, London, 1975; L. DEUEL, *Flights into Yesterday: the Story of Aerial Archaeology*, London, 1971; H. DELETANG, *L'archeologie aerienne en France: le passe vu du ciel*, Paris, 1999.

[230] Pentru detalii vezi site-ul oficial la http://venus.uflm.cam.ac.uk/.

[231] J. MIALDUN, *Wybrane zagadnienia archeologii lotniczej na Zulawach Wislanych*, în: *Archeologia Baltycka. Materialy z Konferencji, Olsztyn 24-25 IV 1988*, Olsztyn, 1991, pp. 177-183; B. ZURAWSKI, *Low Altitude Aerial Photography in Archaeological Fieldwork: the Case of Nubia*, în: *Archaeologia Polona*, XXXI, 1993, pp. 243-256; W. RACZKOWSKI, *Aerial Archaeology and the Study of Settlement Systems some Examples from Middle Pomerania (Poland)*, în: *Forschungen zur Archaologie im Land Brandenburg*, 3, 1995, pp. 265-270; W.

etapizată a utilizării fotografiei aeriene în cercetarea arheologică poloneză. La începuturile ei fotografia aeriană a fost utilizată pentru a avea imagini de ansamblu ale siturilor arheologice aflate în curs de cercetare. În prima parte a perioadei de după al Doilea Război Mondial fotografia aeriană a început să fie utilizată în special pentru realizarea de planuri topografice ale siturilor arheologice şi ale teritoriului din jurul acestora şi pentru a crea şi documenta complexele istorice de arhitectură. Începând cu anii ’60 ai secolului al XX-lea se observă o utilizare a fotografiilor aeriene în scopul înţelegerii modului de evoluţie a habitatului din jurul siturilor arheologice – se trece la analizarea geomorfologiei, hidrografiei, geologiei zonei în care se află siturile arheologice. Dar, abia din anii ’80 ai secolului al XX-lea se dezvoltă un interes deosebit pentru utilizarea supravegherii arheologice pentru descoperirea de noi situri, atât în vederea cercetării cât şi repertorierii complete a unor zone.

În ţările Europei Centrale şi de Sud-est dezvoltarea programelor de fotografii aeriene cu aplicabilitate în arheologie este inegală: în timp ce în Ungaria un astfel de program se află încă în derulare, în România, Serbia, Bulgaria programele dedicate realizării unei baze de date fotografice la nivel naţional au fost întrerupte[233]. Dintre fostele state comuniste doar Polonia, Cehia şi Slovacia au investit în proiecte care desfăşoară cercetări în domeniul fotografiei aeriene, fiind înfiinţate institute specializate în ceea ce se cheamă *arheologie aeriană*[234]. O situaţia similară o avem şi în Ungaria unde în ultimii 30 de ani fotografia aeriană a cunoscut o dezvoltare accentuată, creindu-se adevarate baze de date, dintre care cea mai importantă este cea deţinută de Universitatea din Pecs. Ungaria are în prezent numeroase programe de cercetare ce se află în derulare, programe ce utilizează platforme de tip GIS, cercetările de acest tip fiind posibile şi datorită schimbărilor majore în legislaţia statului ungar petrecute în decada a 7 a secolului al XX-lea.[235]

În ceea ce priveşte situaţia de după 1990 în România, arheologia aeriană se poate spune că lipseşte din peisajul cercetării, motivele fiind legate de anumite restricţii administrative rămase în uz încă din anii ’70. În 2002 a fost publicat un studiu legat de cercetarea aeriană în vestul Transilvaniei de către W. S. Hanson şi I. A. Oltean, studiu ce prezintă problemele dar şi potenţialul de dezvoltare pe care îl are acest tip de cercetare[236].

Din punct de vedere tehnic fotografiile realizate pot fi împărţite în două grupe: fotografii verticale, fotografii oblice. Primele sunt cele mai bune pentru situaţia în care dorim să realizăm o aero-fotogramă, adică un plan tridimensional al zonei fotografiate. Pe de altă parte este modalitatea cea mai costisitoare deoarece presupune un aparat de zbor specializat în astfel de operaţiuni şi dotat cu o aparatură specială. Acest avion poate fi înlocuit, în cazul în care rezoluţia de fotografiere este una foarte mare, de satelit şi de fotografiile obţinute prin intermediul acestuia.

Fotografiile oblice pot fi realizate în timpul oricărui tip de zbor, dar nu pot fi utilizate pentru scopuri cartografice decât în măsura în care deţinem software-uri specializate în prelucrarea acestor tipuri de fotografii pentru scopuri topografice.

RĄCZKOWSKI, *Aerial Reconnaissance and Fieldwalking Survey: British and Polish Reality*, în: AARGNews 12, 1996, pp. 16-17; Z. KOBYLINSKI, *Archeologia z lotu ptaka*, în: *Archeologia Zywa*, 3, 1997, 4, pp. 41-43; P. BARFORD, *Reflections on the Leszno Aerial Archaeology School*, 1998, pp. 29-30; W. RĄCZKOWSKI, *Power of Image: some Ideas on Post-processual Aerial Archaeology*, în: *AARGnews* 19, 1999, pp. 10-14.

[232] P. M. BARFORD, *The development of Archaeological Aerial Photography in Poland - an annotated bibliography*, în: http://aarg.univie.ac.at/worldwide/poland/poland.html.

[233] Vezi harta la R. H. BEWLEY, W. RĄCZKOWSKI (ed.), *Aerial Archaeology: developing future practice*, Amsterdam, Washington, 2002.

[234] R. H. BEWLEY, W. RĄCZKOWSKI (ed.), *op.cit.*, p. 71.

[235] Zsolt VISY, *Aerial archaeology in Hungary*, în: *Hungarian Archaeology at the turn of the Millennium*, p. 25-28.

[236] *Recent Aerial Survey in Western Transylvania: Problems and Potential*, în: R. H. BEWLEY, W. RĄCZKOWSKI, *Aerial Archaeology*, p. 109-115.

În prezent se dezvoltă tot mai mult fotografia aeriană din satelit şi soft-uri specializate care permit accesul controlat la bazele de date în care sunt stocate. Una dintre cele mai cunoscute baze de date cu acces public este cea oferită de motorul de căutare GOOGLE şi cunoscută sub numele de GOOGLE EARTH. Nu dorim să dezvoltăm această temă[237] ci doar ne limităm să enumerăm câteva sisteme civile de obţinere a fotografiilor în diferite spectre şi la diferite valori ale rezoluţiei:

- în zona mediteraneană acţionează de mai multă vreme doi sateliţi, Lansat şi SPOT, ultimul fiind un satelit ce permite obţinerea de fotografii cu rezoluţie de 10 m la nivelul solului.
- KVR-1000 – un fost satelit militar sovietic reconvertit pentru scopuri civile ce permite fotografii digitale cu rezoluţie de 2 m
- CORONA[238] – un fost satelit militar american reconvertit pentru scopuri civile. Fotografiile din baza de date a acestui program sunt accesibile prin United States Geological Survey[239]
- IKONOS – este cel mai recent satelit civil al cărui scop principal este de a oferi date în format digital cu rezoluţii până la 1 m (a fost lansat în 24 septembrie 1999)[240].

***

Ceea ce putem noi să observăm prin intermediul fotografiei aeriene este rezultatul unor intervenţii antropice ce au generat dislocarea solului pentru diverse construcţii: şanţuri, fundaţii, gropi, ziduri etc. Toate aceste rezultate ale activităţii comunităţilor umane din trecutul îndepărtat pot fi observate prin intermediul fotografiei aeriene.

În ceea ce priveşte arheologia medievală, fotografia aeriană poate să scoată la iveală anumite structuri constructive dispărute ca urmare a unor activităţi de modernizare a construcţiilor ecleziastice, militare sau civile. Fotografia aeriană este extrem de utilă, în special pentru identificarea fortificaţiilor din pământ şi lemn sau aşa-numitelor cetăţi din pământ, care datorită unor lucrări moderne au fost de aşa manieră aplatizate încât sunt greu sesizabile de la nivelul solului. Arheologii englezi numesc acest tip de situri *earthworks*, ele fiind vizibile de la înălţime, în spaţiul arabil, datorită diferenţelor de nuanţă ale solului, ale culturilor agricole sau ale vegetaţiei.

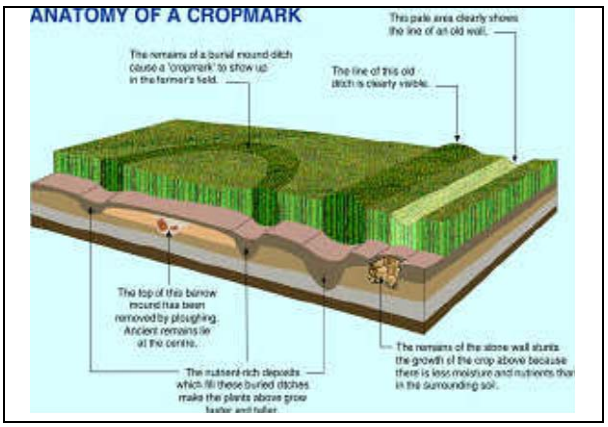

Fig. 9. *Model al interpretării unei fotografii aeriene*

[237] pentru mai multe informaţii vezi D. R. Broth#well, A. M. Poll#ard, *Handbook of Archaeological Sciences*, Chichester, New York, Weinheim, Brisbane, Singapore, Toronto, p. 560 sqq cu bibliografia.
[238] Vezi M. J. Fowler, *Modelling the acquisition time of CORONA KH-4B satellite photographs*, în: AARGnews, 33, september 2006, p. 34-40.
[239] D. R. BROTHWELL, A. M. POLLARD, *Handbook*, p. 560.
[240] *Ibidem.*

Aceste diferenţieri de nuanţă apar ca urmare a unor particularităţi ale solului ce pot fi generate doar de unele intervenţii antropice. De exemplu, vegetaţia poate să fie mai bogată şi mai intens colorată în zonele în care solul este afânat datorită unor intervenţii masive ale omului. Totodată, în perioada toamnei, iernii sau primăverii, când terenul este lipsit de culturi agricole sau este arat, putem identifica şanţuri sau urme ale unor ziduri, datorită culorii mai închise a solului, respectiv unei culori mai deschise, decât cea din imediata apropiere.

Întotdeauna construcţiile masive din piatră sau cărămidă generează o încetinire a ritmului de creştere a plantelor, datorită faptului că în zona acestor construcţii apa nu se drenează în mod natural şi ca urmare rezultă diferenţieri semnificative ale umidităţii solului din zona construcţiilor, respectiv din zona imediat apropiată.

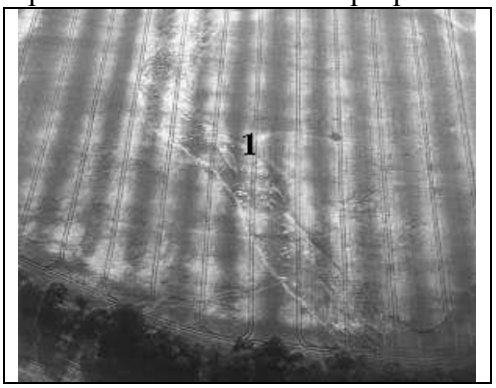

Fig. 10. *Trzesow – Polonia: traseul unui vechi curs de apă* – după Rog Palmer[241]

Fotografiile aeriene utilizate în arheologie sunt efectuate în anumite perioade ale anului şi sunt realizate mai multe secvenţe fotografice ale aceluiaşi punct dar în diferite perioade ale anului şi în diferite momente ale zilei. În general fotografiile cele mai edificatoare sunt cele realizate în lumina naturală a verii şi mai ales în perioadele de secetă care supun vegetaţia la condiţii extreme, fapt ce generează creşterea importanţei structurilor aflate în subsol. În acest fel pot fi puse în evidenţă chiar şi urmele unei aşezări de perioadă germanică (sec. III-V p. Ch.) compusă din locuinţe de tip bordei (fig. 11).

Fig. 11. *Hanfthal – Germania.* Petele deschise la culoare reprezintă urmele locuinţelor şi anexelor dintr-o aşezare

ɔilirea planului unei săpături arheologice prin poziţionarea n zonele cu potenţial arheologic foarte mare.

puterul. Integrarea computerului sau mai exact a unor platforme de programe (cum ar fi softurile ce gestionează baze de date, softuri specializate în reconstituiri 3D sau platforme de program de tip GIS[242]) în cercetarea arheologică a monumentelor medievale din România este ca şi inexistentă. În general integrarea computerului

[241] Rog PALMER, *A small selection of photos from AARG's training school at Leszno,* în: http://aarg.univie.ac.at/worldwide/leszno/leszno.html

[242] Geographic Information System (http://en.wikipedia.org/wiki/geographic_information_system, http://www.gis.com).

în cercetarea arheologică se află la primii paşi la nivel european[243] şi aceasta deoarece există numeroase rezistenţe din partea cercetătorilor „conservatori", care refuză implementarea unor astfel de programe fără a avea cea mai mică informaţie despre cum funcţionează şi ce rezultate posibile pot da.

Arheologia medievală italiană trece prin aceleaşi probleme, dar se află cu mult înaintea altora, deoarece are în derulare un proiect ce presupune cercetarea posibilităţilor de creare a unui sistem informaţional complex, care să coreleze bazele de date şi să permită gestionarea globală a acestora. Universitatea din Siena a înfiinţat un laborator de informatică aplicată în arheologie[244] (Laboratorio di Informatica Applicata all'Archeologia – LIAA)[245]. Acest laborator are ca scop următoarele lucruri:

- aplicarea de noi tehnologii ca mijloace de cercetare şi documentare;
- aplicarea unor noi tehnologii de arhivare;
- utilizarea noilor tehnologii pentru realizarea de interogări a datelor şi de producere a informaţiilor

Toate acestea sunt gestionate de un soft numit Open Archeo – un motor de căutare foarte puternic ce permite încrucişarea tuturor tipurilor de informaţii asupra cărora se poate face o interogare[246]. Open Archeo este un sistem integrat şi deschis pentru gestiunea datelor arheologice, ce permite prin intermediul unei interfeţe să fie puse în legătură date cartografice, planimetrice, alfanumerice, grafice, multimedia etc.

O altă integrare a informaticii în cercetarea arheologică medievală este reprezentată de utilizarea unor softuri speciale capabile să prelucreze date legate de anumite obiecte arheologice. În acest sens este de menţionat programul *VASO*, elaborat de cercetători ai Institutului de elaborare a informaţiilor din Pisa, program ce permite stocarea şi apoi compararea şi calcularea volumului unui vas[247].

***

Unul dintre aspectele cele mai spectaculoase ale integrării noilor tehnologii în cercetarea arheologică îl reprezintă fără îndoială utilizarea binomului GIS[248] - computer pentru crearea de hărţi şi poziţionarea cu exactitate în cadrul acestora a fiecărui obiect, complex sau sit arheologic.

GIS este un sistem computerizat pentru colectarea, verificarea, integrarea şi analizarea informaţiilor de pe suprafaţa pământului[249]. Ceea ce nu poate face o platformă GIS este să lucreze cu date în format 3D, ceea ce elimină acest tip de program din lista celor utilizate în stocarea informaţiilor cu privire la artefactele arheologice.

Dezvoltarea tehnologică din ultima decadă a permis ca soft-uri precum cel utilizat de tehnologia GIS să poată fi rulat şi pe PC, iar transferul informaţiei obţinută prin intermediu GIS să se poate face aproape instantaneu pe computerul arheologului ce este coordonatorul unei

---

[243] Cu toate acestea au existat de foarte timpuriu preocupări de integrare computerului încă de la naşterea sa în ceea ce înseamnă partea de stocare şi analiză a informaţiei, după cum o reliefează şi studiile următoare: J. C. GARDIN, *Projet de code pour l'analyse des formes de poterie,*. Paris, 1962; J. C. GARDIN, *Cartes perforees et ordinateurs au service de l'archeologie*, în: *La Nature*, 449, 1962; M. LEENHARDT, *L'utilisation des cartes perforees dans Ie classement et l'etude de la ceramique medievale*, în: *Annales de Normandie*, 4790, 1965.

[244] Vezi Riccardo Francovich francovich@unisi.it şi Marco Valenti valenmar@unisi.it

[245] R. FRANCOVICH, M. VALENTI, *I plattaforma GIS dello scavo ed il suo utilizzo: l'esperienza di poggibonsi*, in: *III Congresso nazzionale di archeologia medievale*, p. 14.

[246] Pentru modul cum poate fi utilizat vezi http://archeologiamedievale.unisi.it/NewPages/MIRANDUOLO/MIR09.html.

[247] Catia Renzi RIZZO, Graziella BERTI, P. CIGNONI, *Volumetria delle ceramiche a forma chiusa secondo un approchio informatico: una campionatura di reperti medievali*, p. 397-401.

[248] GIS = Geographical Information Systems.

[249] H.D RHIND, *A GIS Research Agenda*, în: *International Journal of Geographical Information Systems*, 2, 1988, p. 23-28.

săpături arheologice. Acest lucru permite o reajustare în timp util a strategiei de săpătură şi a metodologiei abordate. Cu toate acestea costurile achiziţionării unor soft-uri de prelucrare a datelor sunt destul de ridicate cu excepţia SUA şi Belgia unde există opinia că prin impozitele şi taxele plătite de populaţie se achită şi cota parte din cheltuielile necesare realizării hărţilor digitalizate aşa că utilizarea lor este şi trebuie să rămână gratuită[250].

O sursă de informare foarte bună pentru cei ce doresc să se documenteze cu privire la stadiul programelor ce utilizează platforme de tip GIS sunt lucrările lui M. Gillings, A. Wise şi respectiv M. Gillings, Wheatley[251], iar o prezentare scurtă a implicării GIS în cercetarea arheologică este făcută de M. van Leusen[252].

La începutul anilor ’90 ai secolului trecut a fost demarat în Ungaria un proiect care viza cercetarea văii Tisei Superioare prin intermediul GIS. Proiectul numit *Flood dynamics and settlements in the tisza valley of north-east ungary: GIS and the Upper Tisza project* a reprezentat o colaborare între University of Newcastle upon Tyne, Eotvos Lorant University Budapest şi Magyar Tudomanyai Akademiai Institute of Archaeology pe durata anilor 1991-1993[253].

Opinia cea mai interesantă despre stadiul actual al implicării unor tehnologii de ultimă oră în arheologie şi mai ales modul cum sunt ele utilizate vine de la R. D. Drennan[254], care spune, parafrazându-i pe J.A. Moore şi A.S. Keene, că în arheologia din ultimii ani funcţionează *legea ciocanului*[255]. Conform opiniei celor doi menţionaţi anterior această lege sună cam aşa: *dând un ciocan unui copil acesta va lovi cu el şi va zdrobi tot ce poate până când învaţă că unealta este destinată realizării unor lucruri folositoare*.

Toate acestea ne arată că în ultimii 10 ani informatica a pătruns temeinic şi în domeniul arheologiei medievale şi, deşi nu există o istorie prea îndelungată a coabitării arheologiei cu informatica, suntem în postura de a finaliza o „luptă” între cele două discipline şi a de a stabili calea pe care vor evolua sau aşa cum o numeşte V. Fronza, acea *via archaeologica all’informatica*[256].

***Reconstituirea 3D şi realitatea virtuală în arheologia medievală*[257].**

Următoarele rânduri se adresează cu precădere arheologilor şi/sau celor care se ocupă de patrimoniul cultural şi care în paralel au abilităţi în domeniul programelor virtuale. Având în vedere că *arheologia virtuală* (*virtual archaeology*) sau *patrimoniul cultural virtual* (*virtual cultural heritage*) este un câmp nou de cercetare în România, dorim să aducem câteva explicaţii generale în ceea ce priveşte anumiţi termeni.

---

[250] D.R. BROTHWELL, A. M. POLLARD, *op.cit.,* p. 577.

[251] *GIS Guide to good Practice, Arts and Humanities Data Service*, York, 1999; *Geographic Information System*, în: *Handbook of Archaeological Methods*, p. 373-422.

[252] *Archaeological Data Integration*, în: D.R. BROTHWELL, A. M. POLLARD, *op.cit.,* p. 575-583.

[253] M. GILLINGS, *Flood*, p. 67, în: G. LOCK, Z. STANCIC, *Archaeology and Geographical Information Systems: a European Perspective*, London, 1995, p. 67-84.

[254] R.D. DRENNAN, *Overview – Numbers, Models, Maps: Computers and Archaeology*, în: D.R. BROTHWELL, A. M. POLLARD, *op.cit.,* p. 663-670.

[255] J.A MOORE, A. S. KEENE, *Archaeology and the Law of the Hammer*, în J. A. MOORE, A. S. KEENE (ed.), *Archaeological Hammers and Theories,* New York, 1983, p. 3-13.

[256] Vittorio FRONZA, *Principi di database management in archeologia: l’esperienza senese*, in: *III Congresso nazzionale*, vol. II, p. 629.

[257] Acest capitol a fost publicat sub forma a două studii: CRÎNGACI ŢIPLIC, Maria Emilia, PINTER, Z. K., WHITE, M., *Virtual Reality Reconstruction and Interpretation of the Romanic Rotunda and Medieval Timber and Earthkwork from Orăştie (Broos)*, în: *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 30 /1, 2007 şi CRÎNGACI ŢIPLIC, Maria Emilia, WHITE, M., *A Virtual Reconstruction of the two Romanic Churches From South of Transylvania. Case Studies at Cisnădioara and Şura Mică Churches*, în: *Acta Terrae Septemcastrensis*, VI, 2007.

Realitatea virtuală (*virtual reality, VR*) reprezintă o experienţă interactivă, multisenzorială, generată de computere care oferă iluzia participării într-un spaţiu sintetic 3D[258]. VR este, încă, o noutate şi o tehnologie inovativă care, prin aplicaţiile sale curente, se dovedeşte a fi o unealtă de vizualizare foarte utilă pentru domenii diverse, în special pentru acele domenii care implică vizualizarea de idei şi concepte abstracte, de locuri sau obiecte care sunt de neatins sau greu accesibile. Cercetarea arheologică cu aplicaţie în realitatea virtuală reprezintă o direcţie recentă care în ultima vreme denotă o creştere considerabilă, întrucât dezvoltarea tehnologică interactivă cu ajutorul computerelor are impact inevitabil chiar şi asupra ştiinţelor umaniste şi asupra artelor. Virtualizarea patrimoniului înseamnă actualizare digitală a bazelor de date şi simulare utilizând tehnologia grafică computerizată. Arheologia virtuală implică folosirea computerizată a unor modele 3D reprezentând clădiri antice şi medievale sau a unor artefacte vizualizate prin intermediul tehnologiei digitale. Patrimoniul virtual implică existenţa unor sinteze, reproduceri, reprezentări, reprocesări digitale şi afişări create prin intermediul unei tehnologii avansate de prelucrare a imaginilor[259].

Implicaţiile realităţii virtuale în arheologia şi arhitectura medievală. În ultimii ani este bine cunoscut faptul că utilizarea realităţii virtuale (*virtual reality – VR*) şi a vizualizării modelelor 3D în arheologie şi în patrimoniu cultural în general are un interes tot mai crescut. Tehnologia realităţii virtuale o întâlnim deja în diverse domenii în care s-a ajuns la un nivel de dezvoltare ridicat cum ar fi în industrie, medicină, divertisment, educaţie, patrimoniu cultural etc. Există numeroase exemple de cercetări care utilizează *virtual reality* şi mai recent *augmented reality* (AR) în domeniul patrimoniului cultural, cum ar fi: proiectele *ARCO* (*Augmented Representation of Cultural Objects)*[260], proiectul *ARCHEOGUIDE* (Augmented Reality-based Cultural Heritage On-site GUIDE)[261], proiectul *3D Mural*[262], proiectul *Virtual Museum*[263], proiectul *Ename 974*[264], Proiectul *VOP (Virtual Old Prague)*[265].

---

[258] TERRAS, M., *A virtual Tomb for Kelvingrove: Virtual Reality, Archaeology and Education.* In: *Internet archaeology*, 7, 1999, 2.4. *Virtual Reality: a brief history*.

[259] M. ROUSSOU, *Virtual Heritage: from the research lab to the broad public*. In: *Virtual Archaeology. Proceedings of the VAST Euroconference, Arezzo 24-25 November 2000*, 2002, p. 93.

[260] Proiectele *ARCO* au avut scopul de a dezvolta un întreg lanţ de tehnologii care să ajute muzeografii în a crea, a manipula, a administra şi a prezenta artefacte culturale digitalizate prin intermediul unor expoziţii virtuale accesibile atât în cadrul cât şi în afara muzeelor (R. WOJCIECHOWSKI, K. WALCZAK, M. WHITE, W. CELLARY, *Building Virtual and Augmented Reality Museum Exhibitions*, în *Proceedings of the ninth international conference on 3D Web technology Monterey*, California, 2004, p. 135 sqq – http://www.arco-web.org/).

[261] Proiectul *ARCHEOGUIDE* intenţionează să dezvolte un ghid AR al siturilor aparţinând patrimoniului cultural. ARCHEOGUIDE oferă vizitatorilor posibilitatea de a vedea reconstrucţii virtuale ale unor clădiri antice. Vizitatorii echipaţi cu un mic computer mobil cu *head-mounted display* au posibilitatea să experimenteze reconstituirile 3D integrate într-un cadru arheologic real (T. GLEUE, P. DÄHNE, *Design and Implementation of a Mobile Device for Outdoor Augmented reality in the Archeoguide Project*, în: *Proceedings of the 2001 conference on Virtual reality, archeology, and cultural heritage*, 2001, p. 161 – http://www.archeoguide.intranet.gr/).

[262] Proiectul *3D Mural* doreşte să dezvolte un sistem capabil să înregistreze fazele săpăturilor arheologice folosind tehnici ale realităţii virtuale fiind asociat cu săpăturile arheologice din situl de la Sagalossos din Turcia Pe lângă artefacte chiar şi nivelele stratigrafice pot fi modelate. Acest proiect necesită utilizarea diverselor tehnici de captură 3D şi oferă posibilitatea reconstruirii virtuale pornind de la fragmente ceramice, sculpturi sau clădiri, precum şi vizualizarea modului în care ele ar fi fost posibil să arate de-a lungul timpului (E. GRABCZEWSKI et alii, *3D Murale: Multimedia Database System Architecture*. In *Proceedings of the 2001 conference on Virtual reality, archeology, and cultural heritage*, 2001, p.315-321 – http://www.brunel.ac.uk/project/murale/home.html).

[263] Proiectul *Virtual Museum* a avut ca scop principal cel de a crea un cadru de divertisment virtual pentru intensificarea experienţei în timpul vizitării unui muzeu, oferindu-le vizitatorilor posibilitatea de a viziona şi a manipula anumite exponate. Zece muzee reale, existente în Atena, au participat în cadrul proiectului oferind materiale 2d şi / sau 3D pentru a fi digitalizate şi prezentate într-un cadru virtual (D. CHARITOS et alii, *Designing a virtual museum within a museum*. In *Proceedings of the 2001 Conference on Virtual Reality, Archeology, and Cultural Heritage*, 2001).

[264] Proiectul *Ename 974* urmăreşte dezvoltarea tehnologiilor multimedia şi VR prin prezentarea sitului arheologic al cetăţii medievale timpurii şi a mănăstirii Sf. Salvator din Ename (Belgia) precum şi a expoziţiilor arheologice din

În România, rezultatele cercetărilor arheologice şi ale cercetării monumentelor au fost prezentate de obicei în două moduri: prin publicarea tradiţională în diverse reviste pentru un public avizat sau neavizat şi prin reportaje media sau expoziţii şi manifestări muzeale; un al treilea mod, care este şi mai recent, este cel al publicării pe internet. De multe ori, o parte importantă a rezultatelor arheologice nu pot fi în totalitate vizualizate de către turişti sau chiar de către specialişti. Însă, aplicarea realităţii virtuale în arheologia şi arhitectura medievală poate oferi multe posibilităţi şi oportunităţi atât pentru specialişti cât şi pentru publicul larg. Pentru un cercetător o modelare 3D poate fi o unealtă foarte utilă pentru înţelegerea unei probleme particulare şi/sau pentru prezentarea alternativă şi vizualizarea diferitelor teorii sau, de exemplu cum e cazul nostru, să prezinte etapele de construcţie ale unui monument care a fost transformat ireversibil de-a lungul timpului. Pentru publicul general, în special pentru elevi şi studenţi, realitatea virtuală în arheologie sau istorie poate fi un instrument de învăţare, ce ar putea fi integrat în sistemul de învăţământ. Având în vedere că facem parte dintr-o lume a tehnologiei, şansa pentru a păstra interesul viu pentru acest domeniu, este să integrăm arheologia sau istoria în lumea virtuală. În plus, prin crearea monumentelor medievale virtuale se poate vizualiza şi oferi accesul în locuri şi situri care nu mai există sau sunt greu vizitabile.

În continuare dorim să propunem trei reconstituiri tridimensionale (3D) a trei biserici romanice din sudul Transilvaniei folosind tehnologia realităţii virtuale. Din zecile de biserici romanice ridicate de către coloniştii saşi în sudul Transilvaniei în secolele XII-XIII, şi care au dispărut sau au fost modificate de-a lungul secolelor, am ales trei monumente romanice diferite din punct de vedere planimetric şi care în acelaşi timp sunt şi cele mai reprezentative biserici romanice pentru sudul Transilvaniei. În general, tipurile planimetrice specifice pentru teritoriul crăiesc sunt rotonda, bazilica scurtă şi bazilica cu o dezvoltare longitudinala mai amplă. În încercarea de a remodela şi anima virtual o biserică am ales ca studii de caz bazilica romanică scurtă de la Cisnădioara, bazilica romanică cu o dezvoltare longitudinală amplă de la Şura Mică şi rotonda de la Orăştie.

Pentru credibilitatea interpretărilor virtuale ale celor trei monumente ne-am bazat:

- În cazul bisericii romanice din Cisnădioarei (Michelsberg) pe informaţiile existente în teren, ştiut fiind faptul că bazilica romanică de la Cisnădioara nu a suferit modificări majore de-a lungul timpului.
- În cazul bazilicii romanice de la Şura Mică (Kleinscheuern), pe cele câteva elemente arhitecturale romanice păstrate, biserica fiind modificată major de-a lungul timpului.
- În cazul rotondei de la Orăştie (Broos) ne-am bazat pe rezultatele cercetărilor arheologice efectuate în anii ’90.

Prin aceste propuneri încercăm să prezentăm importanţa şi necesitatea realităţii virtuale şi a graficii 3D în arhitectura şi arheologia medievală din România, ce au fost deja demonstrate în

---

Ename Provincila Museum, vizitatorilor fiindu-le oferite în locaţii speciale amenajate (AR kiosks) reconstrucţii virtuale ale clădirilor medievale timpurii (D. Pletincks et alii, *Presenting a Monument in Restoration:The Saint Laurentius Church in Ename and Its Role in the Francia Media Heritage Initiative*. In *Proceedings of the 2001 conference on Virtual reality, archaeology, and cultural heritage*, 2001, p. 197 – http://www.ename974.org/).

[265] Proiectul *Virtual Old Prague (VOP)* sugerează şi implementează un model virtual al unei părţi din Praga veche. Proiectul a dezvoltat un sistem ce aduce câteva noi îmbunătăţiri pentru lumea virtuală accesată prin intermediul internetului. Sistemul permite vizionarea prin internet a modelului 3D a oraşului Praga într-un browser web. Lumea virtuală este prezentată utilizatorului prin intermediul unei pagini HTML. Utilizatorii se pot plimba interactiv prin Praga veche şi pot examina de aproape clădirile sau pot alege un ghidaj din cadrul celor mai atractive tururi turistice (J. ZARA, P. SLAVIK, *Cultural heritage presentation in virtual environment: Czech experience*. In: *Database and Experts Systems Applications 2003. Proceedings. 14th International Workshop on*, 2003, p. 92-96 – http://www.cgg.cvut.cz/vsp/).

alte ţări. Din păcate trebuie să admitem că tehnologia realităţii virtuale este folosită pentru prima dată în domeniul arhitecturii şi arheologiei medievale din Transilvania[266].

Realizarea reconstruirii virtuale a celor trei biserici medievale amintite a fost posibilă datorită unei burse de trei luni oferită de *Marie Curie Training Site for Computer Graphics and Virtual Reality* (*MAVRIC*) din cadrul centrului pentru *VLSI and Computer Graphics, Department of Informatics, University of Sussex* (Marea Britanie). Astfel, reconstrucţia 3D a fost facilitată de accesul la un computer performant, la un „render farm" alcătuit dintr-un ciorchine de 14 calculatoare şi la aplicaţiile software ce implică costuri de licenţe foarte scumpe (3d studio max version 7, Windows XP professional edition, Macromedia Dreamweaver MX 2004, ARCO System work experience in virtual and augmented reality[267]) şi care sunt greu achiziţionabile pentru un departament de istorie sau arheologie.

*Reconstituirea virtuală. Studii de caz: Cisnădioara şi Şura Mică***.** Bisericile romanice de la Cisnădioara şi Şura Mică ca toate celelalte biserici romanice de pe teritoriul crăiesc (germană: *Königs Boden*, latină: *fundus regius*) au fost construite în secolul al XIII-lea de către coloniştii germani. Pentru sudul Transilvaniei, coloniştii saşi au impus, în general, bazilica romanică cu trei nave despărţite de stâlpi dreptunghiulari legaţi cu puternice arce de zidărie; un alt tip de biserică romanică întâlnită în arealul de colonizare săsească cu o datare ceva mai timpurie fiind biserica de plan central (rotonda), dar care nu are o răspândire aşa de largă ca bazilica. Caracteristica principală a acestor *biserici săseşti* se defineşte prin tăvănirea navei centrale. Spre răsărit aceste bazilici sunt încheiate de regulă cu o absidă semicirculară precedată de un cor pătrat în dreptul navei principale, dar nu lipsesc cazurile când şi navele laterale sunt prevăzute cu absidiole.

Cisnădioara – Biserica din Cetate, odinioară purtând hramul *Sf. Mihail*, este unul din monumentele cele mai reprezentative de arhitectură romanică din Transilvania, fiind singurul edificiu ecleziastic de factură romanică care nu a fost modificat de-a lungul secolelor. Prima atestare documentară a acestei biserici datează din anul 1223, şi se referă la donarea ei de către magistrul *Gocelinus* mănăstirii cisterciene de la Cârţa[268]. Biserica datează, probabil, de la cumpăna veacurilor XII-XIII, în timp ce portalul de vest, unic în arhitectura romanică din Transilvania, pare a fi fost aplicat în a doua jumătate a secolului al XIII-lea.

Biserica romanică de la Cisnădioara se încadrează în categoria bazilicilor romanice scurte cu trei nave, cor pătrat, absidă semicirculară, absidiole în partea de est a navelor laterale şi cu două turnuri proiectate în partea de vest a colateralelor, turnuri ce nu au mai fost terminate. Atât nava principală cât şi colateralele sunt acoperite cu şarpantă deschisă; corul este boltit în cruce fără nervuri; încăperile de jos ale turnurilor fiind de asemenea acoperite cu bolţi în cruce; accesul în turnuri se face prin scări înglobate în grosimea zidului.

În cor mai sunt vizibile urme de pictură murală, iar cruci de consacrare se păstrează în mai multe locuri din biserică. Zidăria este din piatră brută, excepţie făcând faţada apuseană, unde portalul relativ bogat profilat este încadrat de arcade oarbe. Alte două portaluri se află pe axul nord-sud al bazilicii, acestea fiind simplu profilate.

Zidul din jurul bisericii, prevăzut cu un turn pe partea de vest şi cu un turn de poartă interior pe partea de sud, a fost ridicat în a doua jumătate a secolului al XIII-lea cu culoar de luptă zidit şi creneluri. Pe partea de est a mai existat un turn (secolul XV) plasat la câţiva metri

[266] Pentru Transilvania modelarea tridimensională a fost folosită pentru perioada neolitică (vezi C. SUCIU et alii, *Reconstruction and study of the Vinča architecture and artifacts using virtual reality technology. Case study at Parţa and Miercurea Sibiului sites*, în: *Acta Terrae Septemcastrensis*, V, 2006) şi pentru perioada daco-romană (vezi reconstituirea virtuală a Ulpiei Traiana Sarmizegetusa).

[267] http://www.arco-web.org/

[268] Fr. ZIMMERMANN, C. WERNER, *Urkunderbuch zur Gesischte der Deutschen in Siebenbürgen*, Bd. I, Sibiu, 1892, p. 27.

în exteriorul zidului de incintă şi unit cu acesta printr-o punte mobilă. Biserica a fost cercetată arheologic în anii 1965-1966, rezultatele arheologice fiind, din păcate, publicate doar parţial[269].

Şura Mică – Biserica Sf. Maria. Localitatea este atestată pentru prima oară documentar in anul 1323[270], însă biserica datează din secolul al XIII-lea, ea fiind construită de către coloniştii saşi ca bazilică romanică cu o dezvoltare longitudinală mai amplă, şi care este atât de specifică pentru sudul Transilvaniei. La sfârşitul secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea biserica se fortifică şi este radical transformată fiind adăugate elemente de arhitectură gotică. Absida semicirculară romanică este demolată, corul prelungit, boltit în reţea şi închis cu o absidă poligonală. Cu acelaşi prilej se ridică noul arc de triumf gotic din piatră profilată şi se bolteşte nava centrală, iar intrarea de pe partea de nord este întărită cu un turn; de asemenea în partea de vest se ridică un turn adosat faţadei.

Din construcţia originală a bazilicii romanice nu mai există decât fragmente: faţada de vest, parte din portalul de nord, nava colaterală de sud cu mici ferestre romanice, cele patru perechi de stâlpi de secţiune pătrată uniţi între ei cu arcade semicirculare neprofilate. Ambele colaterale poartă mici travee boltite în cruce, despărţite prin arcuri dublou. Nu se ştie dacă colateralele au fost închise spre est cu mici absidiole, caracteristice celor mai vechi biserici din jurul Sibiului, pentru că la construcţia corului în stil gotic, în 1506, s-au refăcut şi pereţii de răsărit ai colateralelor[271], iar o cercetare arheologică nu a avut loc.

Reconstituirea virtuală tridimensională a celor două biserici romanice a fost realizată prin programul 3D Studio Max 7.0[272], folosind fotografii şi planuri pregătite anterior. În cazul bisericii din Cisnădioara, am încercat să reconstituim şi o parte din peisaj, şi anume fortificaţia din jurul bisericii şi dealul Sf. Mihail. Pentru redarea planimetrică cât mai exactă a bisericii de la Cisnădioara, am folosit planul bisericii (fig. 12-13), iar pentru redarea elevaţiei bisericii am folosit fotografii (foto. 12-18).

In ceea ce priveşte modelarea virtuală a elevaţiei bisericii nu a fost o problemă, întrucât biserica se păstrează în întregime şi fără să fii avut modificări majore de-a lungul timpului. Interpretarea ei virtuală este corectă din punct de vedere informaţional şi arhitectural, fidelitatea redării fiind aproape completă. Probleme au ridicat redarea turnurilor fortificaţiei, pentru că ele nu se mai păstrează (pentru turnul de vest şi est se mai păstrează doar fundaţiile, iar turnul de sud se păstrează parţial şi modificat). Astfel, forma turnurilor şi înălţimea lor poate fi doar estimată (fig. 13-16), iar o redare cu o acurateţe de 100% nu va fii niciodată posibilă. Crenelurile turnului de vest am presupus că au existat (fig. 13,16), pentru că cercetările arheologice au demonstrat că este cel mai vechi turn al cetăţii, fiind datat în a doua jumătate a secolului al XIII-lea ca şi zidul cetăţii. În ceea ce priveşte accesul în interiorul turnurilor nu avem nici o informaţie, astfel amplasarea uşilor am presupus ca fiind la înălţimea propusă în reconstituire. Textura pereţilor din prezentarea noastră, care de altfel este unul din cele mai importante elemente ale reconstituirii, se bazează pe textura originală a zidurilor, tencuielii sau gresiei de la Cisnădioara. Textura pereţilor interiori (tencuiala) este prelucrată după fotografii realizate recent în interiorul bisericii, dar textura nu reproduce exact toate detaliile, fiind uşor deformată (fig. 18-19). Textura lemnului este de asemenea cea originală, extras din lemnul folosit pentru uşile de intrare în biserică. Portalul de nord şi cel de sud din reprezentarea noastră virtuală au fost realizate prin fotografii aplicate pe modelul nostru tridimensional (foto 4,5, fig. 14-16). Portalul de vest este creat în parte de noi, şi combinat cu aplicaţii de textură de gresie originală (fig. 17). Scopul reconstrucţiei virtuale a bisericii romanice de la Cisnădioara, apoi cea a animaţiei

[269] R. HEITEL, , *Das romanische Baudenkmal von Cisnădioara (Michelsburg)*, în: *Forschungen*, 1974, nr.17/2, pp. 49-59.
[270] Fr. ZIMMERMANN, C. WERNER, *op. cit.*, p. 372.
[271] H. FABINI, *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, vol. I, Sibiu, 1998, p. 388-389.
[272] http://usa.autodesk.com.

modelului, este cel de a oferi cât mai multe posibilităţi de reexaminare şi observare a monumentului din diferite unghiuri, zburând în timp şi spaţiu prin interiorul şi exteriorul clădirii bisericii medievale.

Prin reconstituirea virtuală a bisericii romanice de la Şura Mică dorim să prezentăm prima fază de construcţie a bisericii, ştiut fiind faptul că biserica a suferit modificări majore de-a lungul timpului (vezi foto 8-10 şi fig. 24-27). În acest studiu noi propunem reconstituirea fazei romanice a bisericii din secolul al XIII-lea (fig. 24-27), cu toate că acest monument nu a fost cercetat din punct de vedere arheologic. Textura folosită pentru pereţi este cea originală în cazul propunerii primei reconstituiri (fig. 24), pentru care am folosit fotografii recente. Pentru a doua propunere de reconstituire (fig. 25) am folosit textura de zid din piatră de la o altă biserică medievală din sudul Transilvaniei. Cele două portaluri propuse nu sunt cele originale, pentru că ele nu se mai păstrează, dar pentru un model cât mai realistic, noi am aplicat un portal romanic de la o biserică din Transilvania, ce a fost modificat şi adaptat. Obiectivul acestei propuneri de reconstituire virtuală a bisericii de la Şura Mică este de a oferi celor neiniţiaţi în istoria arhitecturii medievale o cât mai bună înţelegere a fazelor de transformare şi de modificare a monumentului de-a lungul secolelor.

Peisajul. Redarea peisajului în reconstituirea virtuală a monumentelor medievale este necesară, pentru că doar aşa se poate vorbi de o redare şi vizualizare realistică completă. Astfel, noi am căutat să reconstituim în parte şi peisajul din jurul bisericii romanice de la Cisnădioara, adică cetatea şi dealul Sf. Mihail. În cazul reproducerii dealului Sf. Mihail am folosit fotografii vechi din secolul al XIX-lea[273] (fig. 20-22) şi o fotografie aeriană. Reprezentarea tridimensională a dealului are mari lacune pentru că nu am dispus de date topografice, şi din acest motiv redarea dealului pare a avea o imagine teatrală (fig. 22). Dar rolul redării dealului Sf. Mihail şi al cetăţii bisericii din reprezentaţia noastră este de a arăta diferenţa între redarea virtuală a bisericii cu peisajul înconjurător (fig. 22) şi fără cadru înconjurător (fig 23).

Reconstituirea virtuală. Studiu de caz: Orăştie. Propunerea de reconstrucţie virtuală tridimensională (3D) a rotondei şi a fortificaţiei medievale de pământ de la Orăştie, se bazează pe rezultatele cercetările arheologice efectuate între anii 1991-1999. Scopul reconstituirii cetăţii de pământ de la Orăştie şi a rotondei sale este de a demonstra pentru arheologia medievală din România, că vizualizarea 3D este unealta ideală pentru înţelegerea datelor arheologice, care deseori nu sunt cunoscute în adevărata lor lumină de către public, acesta rămânând, de cele mai multe ori cu imaginea unor fundaţii sau ruine de la o clădire oarecare.

Orăştie este atestată documentar pentru prima oară în anul 1224, devenind în evul mediu una din localităţile cele mai importante ale Transilvaniei. Cetatea Orăştiei a fost cercetată arheologic între anii 1991-1999[274], săpăturile arheologice scoţând la iveală numeroase mărturii ale culturii şi civilizaţiei medievale transilvane. În acest articol ne vom ocupa doar de fortificaţia de pământ, donjon şi rotondă.

În urma cercetărilor arheologice întreprinse în cetatea Orăştiei în anii 1991-1994 au fost descoperite urmele unei fortificaţii de pământ cu palisadă simplă şi şanţ databilă în perioada cuprinsă între sfârşitul secolului al X-lea şi sfârşitul secolului al XI-lea (denumită convenţional "fortificaţie Orăştie I"). Fortificaţia Orăştie I a fost modificată în cursul secolului al XII-lea prin construirea pe laturile de sud şi est ale valului de pământ cu palisadă a unui donjon şi unei rotonde, ambele din piatră. Donjonul de la Orăştie este cel mai timpuriu donjon existent în Transilvania, datat în prima jumătate a secolului al XII-lea, şi din care se mai păstrează doar

[273] H. FABINI, *Atlas*, p. 487.

[274] Un studiu monografic asupra cetăţii din Orăştie se află în curs de redactare. O parte a cercetărilor arheologice au fost publicate sumar sub formă de rapoarte arheologice; iar un studiu despre rotonda de la Orăştie a fost publicat (Z. K. PINTER, *Rotonda de la Orăştie*, în *In memoriam Radu Popa: Temeiuri al civilizaţiei româneşti în context european*, Cluj-Napoca, 2003, p. 263-286).

fundaţiile[275]. În prima fază de construcţie turnul locuinţă a făcut parte dintr-un complex nobiliar ce se dezvoltă într-un cadru natural adecvat, pe un grind de mlaştină, amplificând şi consolidând incinta din pământ şi lemn, alături de o biserică circulară (rotondă) din piatră (fig. 28), ambele integrate în fortificaţia mai târzie din piatră.

În prima fază de construcţie rotonda – construită pe cel puţin două nivele, cu navă circulară şi absidă semicirculară – a făcut parte dintr-un complex nobiliar, o curte seniorială. Rotonda era în acelaşi timp capelă de curte, cu un subsol ce putea asigura locul de criptă a familiei ctitorilor, cu parterul înalt ce deservea necesităţile cultice, şi poate cu un etaj de luptă având în vedere poziţionarea ei pe valul fortificaţiei cu palisadă[276]. Rotonda, ca de altfel întregul complex nobiliar, atât de interesant şi din multe puncte de vedere inedit în Transilvania acelei perioade, are o puternică influenţă venită din Occident, cel mai probabil printr-un cavaler venit din Apusul Europei ce se aşează aici, în urma stabilirii de relaţii cu curtea regelui maghiar Coloman Cărturarul, în timpul Cruciadei I (1096-1099), şi a dobândirii unor însemnate privilegii, poate chiar a preluării rolului de locator în colonizarea săsească din următoarele decenii[277]. Istoriografia săsească a lansat ipoteza întemeierii aşezării de la Orăştie (germana: Broos) de către acel cavaler occidental, , pe nume Anselm de Braz, castelanul de Logne, care în anul 1103, după ce lasă gaj feudul său abaţiei Stablo din Munţii Ardeni, din apropiere de Malmédy (Belgia), în schimbul sumei de 12½ marci de argint, pleacă împreună cu fii săi să se stabilească în Ungaria[278].

În realizarea modelului tridimensional prezentat aici ne-am bazat pe rezultatele arheologice, iar atunci când dovezile arheologice lipsesc, în cazul redării elevaţiei monumentului, am apelat la analogii pentru o redare virtuală cât mai realistică. Reconstituirea tridimensională a modelului nostru a fost creată cu ajutorul programului 3D Studio Max (versiunea 7.0).

Palisada, valul şi şanţul fortificaţiei de pământ au fost surprinse arheologic doar în câteva puncte, restul fiind deranjate de intervenţii ulterioare. Traiectoria fortificaţiei de pământ este cunoscută parţial – in partea de est şi sud-est –, restul traiectoriei fiind bănuită (fig. 28, 29). De asemenea, în reprezentarea noastră virtuală amplasarea turnului din lemn de intrare in partea de vest a fortificaţie este o ipoteza, urme ale turnului sau ale podului rabatabil nefiind descoperite. O parte din structura palisadei, şi anume găurile stâlpilor, au fost identificate în zona rotondei. Urme arheologice ale culoarului de luptă nu au fost identificate, dar presupunem că el a existat. Redarea înălţimii palisadei şi a interpretării „geometrice" a crenelurilor palisadei sunt de asemenea o propunere de reconstituire (fig. 29-30).

Neavând nici o dovadă arheologică, interpretarea turnului de intrare este doar o propunere (fig. 29-30), el putând fii redat în diverse feluri. În ceea ce priveşte reconstituirea donjonului, din punct de vedere arheologic, avem date referitoare doar la dimensiunile fundaţiilor, iar elevaţia lui fiind din nou o interpretare (fig. 31-32), bazată însă pe analogii ale donjoanelor existente în Occident, turnul având, la fel ca si rotonda, clar influenţe venite dinspre Europa de vest.

Ceea ce se mai păstrează azi din ruinele edificiului ecleziastic de la Orăştie sunt subsolul capelei (rotondei), fundaţia absidei semicirculare, culoarul de intrare în subsol, şi baza coloanei centrale care susţinea bolta. În cea mai mare parte zidurile sunt realizate din piatră de râu şi piatră de carieră, legată cu mortar de bună calitate.

În reconstituirea părţii superioare a rotondei ne bazăm pe analogii[279], dar şi aşa ea poate fi reinterpretată, pentru că nu avem nici o mărturie cum a arătat exact partea superioară a

[275] Z.K. PINTER, Gh. PETROV, M. ŢIPLIC, *Orăştie, jud. Hunedoara, C. Cetate*, în *CCA*, Cluj-Napoca, 1995, p. 63
[276] Z. K. PINTER, *Rotonda*, p. 264 sqq.
[277] Th. NÄGLER, , *Die Einwanderung der Siebenbürgen-Sachsen*, Bukarest, 1979, p. 74 sqq.
[278] *Ibidem.*
[279] Z. K. PINTER, *Rotonda*, p.272-274.

monumentului în cauză (fig. 33-36). Având în vedere poziţionarea rotondei pe valul fortificaţiei s-ar putea ca ultimul etaj să fii fost prevăzut cu etaj de luptă (fig. 35-36). De asemenea poate fi reinterpretat şi portalul aflat la etajul superior al rotondei (fig. 33).

Dar scopul reconstituirii virtuale a modelului nostru este, pe de o parte, de a înţelege şi a vizualiza mai bine vestigiile trecutului, care astăzi mai sunt vizibile decât în mică parte, şi, pe de altă parte, de a oferi diferite soluţii de reconstituire a rotondei. Astfel, arheologii şi istoricii de artă vor putea să combată propunerile noastre sau să aducă îmbunătăţiri interpretării noastre virtuale.

Avantaje şi dezavantaje. După cum am mai spus, avantajul reconstituirii 3D este că acum publicul larg are şansa de a vedea şi a înţelege cum arăta monumentul de la Orăştie de acum aproape 900 de ani. Dar pe de altă parte publicul poate fi indus şi în eroare de peisajul incomplet, pentru că modelul nostru 3D se bazează doar pe ce s-a descoperit arheologic. Ansamblu nobiliar trebuie să fii avut în interiorul fortificaţiei cel puţin o bucătărie şi o casă de locuit. În plus în apropierea fortificaţiei trebuie să fii existat şi un sat care, probabil, aparţinea nobilului.

*Concluzii şi perspective***.** Prin acest demers am intenţionat să răspundem pe de o parte tendinţelor moderne ce îşi fac apariţia şi în cercetarea arheologică românească, iar pe de altă parte să realizăm o reconstituire virtuală a unei secvenţe din arhitectura medievală transilvăneană. Prin publicarea pe internet (http://arheologie.ulbsibiu.ro/virtual.htm) a propunerilor de reconstituire 3D animate ale celor trei biserici romanice (http://arheologie.ulbsibiu.ro/membri/maria/orastie_virtual.htm) o altă posibilitate şi modalitate de a cunoaşte, de a înţelege şi de a aprecia o lume parţial dispărută.

Sperăm că încercarea noastră de virtualizare a trecutului împreună cu alte date arheologice vor servi pe de o parte la crearea unui muzeu virtual 3D accesibil şi prin internet, iar pe de altă parte sperăm să reprezinte un pas de tranziţie spre alte metode mai bune de vizualizare a trecutului, având în vedere performanţele ce se înregistrează în tehnologia realităţii virtuale.

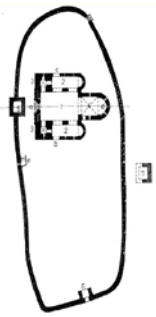

Fig 12. Cisnădioara – plan topografic

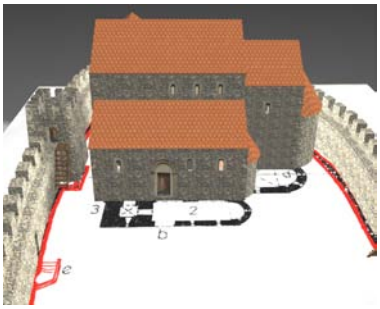

Fig. 13. Cisnădioara - reconstituire 3D

Foto 1. Cisnădioara

Foto 2. Cisnădioara –

Foto 3.

Foto 4.

Foto 5.

Foto 6.

Foto 7.

Figure 14.

Figure 15.

Figure 16.

Figure 17.

Foto 8.

Foto 9

Foto 10

Figure 24.

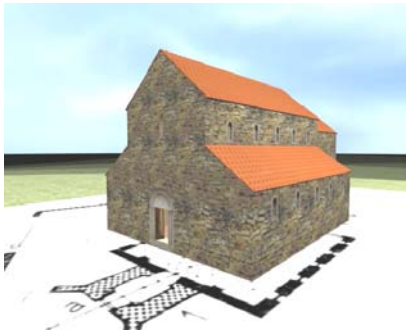

Figure25.

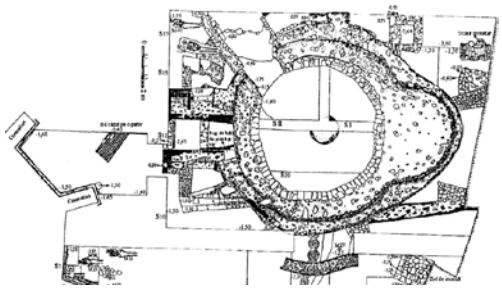

Fig. 28.

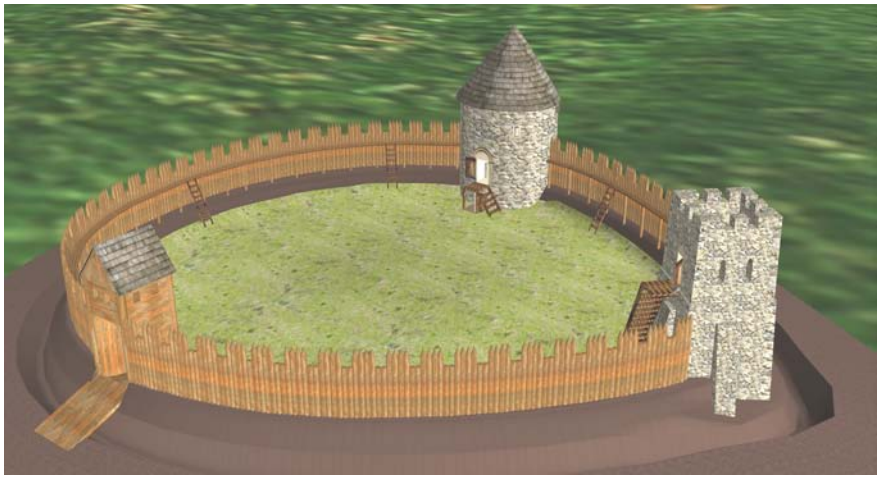

Fig. 29: Propunere de reconstituire 3D a fortificaţiei de pământ de la Orăştie (cca 1150). Vedere dinspre sud-vest

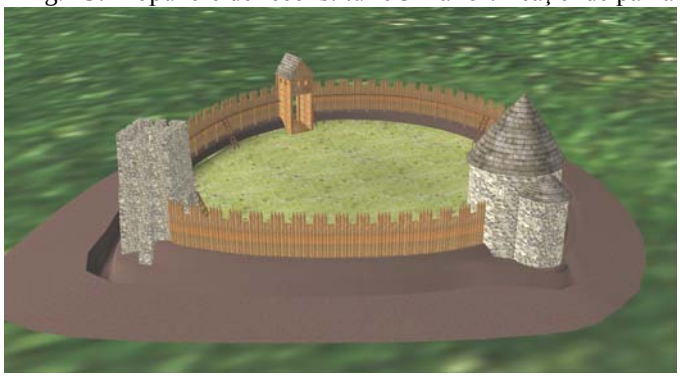

Fig. 30

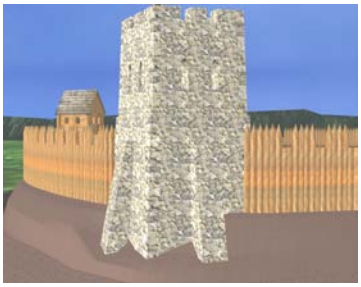

Fig. 31: Propunere de reconstituire 3 D a donjonului de la Orăştie. Vedere dinspre exteriorul fortificaţiei

Fig. 32: Propunere de reconstituire 3 D a donjonului de la Orăştie. Vedere dinspre interiorul fortificaţiei

Fig. 33: Propunere de reconstituire 3D a rotondei de la Orăştie şi a portalului său de vest (cca 1150)

Fig. 34: Propunere de reconstituire 3D a rotondei de la Orăştie.

Fig. 35: O altă propunere de reconstituire 3D a rotondei de la Orăştie (cca

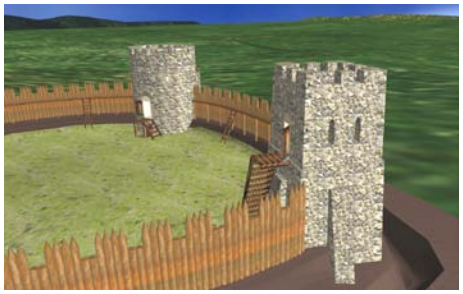

Fig. 36. O altă propunere de reconstituire 3D a rotondei de la Orăştie (cca 1150). Vedere

ARHEOLOGIA MEDIEVALĂ ŞI COMPONENTELE EI

Arheologia aşezărilor.

Apariţia unor lucrări de istorie economică şi socială de genul celor publicate de G. Duby sau Ph. Aries au impus dezvoltarea, în special în Franţa şi Marea Britanie, a investigării arheologice a aşezărilor rurale medievale în măsură să ofere informaţii cu privire la viaţa de zi cu zi a celor ce le locuiau[280]. Arheologii au fost mult mai interesaţi de morminte şi cimitire ca puncte de pornire a studierii structurii sociale în evul mediu timpuriu. Interesul faţă de cercetarea localităţilor rurale medievale s-a manifestat cu o mai mare pregnanţă după apariţia ideilor Şcolii Analelor, în primele decade ale secolului al XX-lea. Prima aşezare medievală timpurie abordată prin săpătură arheologică a fost cea de la Ezinge (lângă Groningen), unde în anii 1923-1934 A. E. Van Giffen a scos la lumină o serie de „ferme"/villa rustica construite din lemn[281].

Din punct de vedere al metodologiei generale în ceea ce priveşte arheologia aşezărilor este lucrarea lui H. Jankuhn[282]. Ca şi studiu de caz al cercetării unui sat medieval este lucrarea lui N. Band[283], ce este în acelaşi timp şi o lucrare care interacţionează mai uşor cu publicul nespecialist. O lucrare de sinteză pentru Europa centrală în ceea ce priveşte contribuţiile arheologice asupra aşezărilor / locuirilor din secolele VII-XII este cea realizată de P. Donat[284]; studiul cuprinde şi un repertoriu al acestor aşezări / tipuri de case descoperite arheologic, inclusiv cu trimiteri la teritoriul României.

Între cele mai recente situri arheologice în care arheologia aşezărilor rurale are notabile rezultate se numără şi Vorbasse sau Nre Snede (în Jutlanda centrală) , unde s-au desfăşurat ample cercetări arheologice ajungându-se la decopertarea a 200.000 mp şi respectiv 86.000 mp[285].

Cercetarea aşezărilor aparţinând perioadei migraţiilor şi evului mediu timpuriu este puternic dezvoltată în Croaţia şi Ungaria, unde încă din anii '70 ai secolului trecut au fost publicate o serie de monografii de sit, permiţând acumularea unor informaţii ce s-au constituit în baze de date[286]. În Ungaria cercetarea arheologică se poate lăuda cu o serie întreaga de monografii arheologice ale regiunilor istorice, de aşa manieră încât aşezările perioadei arpadiene şi bineînţeles necropolele şi cimitirele aferente sunt foarte bine documentate, permiţând chiar reconstituirea habitatului (transformarea cercetării clasice în ceea ce în arheologia anglo-saxonă se numeşte *enviromental archaeology*).[287]

---

[280] H. HAMEROW, *Early medieval settlements. The Archaeology of Rural Communities in Northwest Europe (400-900)*, Oxford, 2002, p. 4-5.

[281] WATERBOLK, *Ezinge*, în: H. JANKUHN, H. STEUER, R. WENSKUS (ed.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. 8, Berlin, 1991.

[282] JANKUHN, H., *Einführung in die Siedlungsarchäologie*, Berlin, New York, 1977.

[283] BAND, R., *Das Dorf der Salierzeit. Ein Lebensbild*, Sigmaringen, 1991

[284] DONAT, P., *Haus, Hof und Dorf in Mittelauropa vom 7. bis 12. Jarhundert. Archäologische Beiträge zur entwicklung und Struktur der bäuerlichen Siedlung*, Berlin, 1980.

[285] S. HVASS, *Vorbasse: ein Dorfsiedlung während des 1. Jahrtausends n. Chr. In Mitteljütland, Dänmark*, în: *Bericht der romisch-germanischen Kommission*, 67, 1986, p. 529-542.

[286] Tajana Sekelj IVANČAN, *Early Medieval Pottery in Northern Croatia. Typological and chronological pottery analyses as indicators of the settlement of the territory between the rivers Drava and Sava from 10th to 13th centuries AD*, BAR International Series 914, 2001 cu bibliografia.

[287] Nu dorim să oferim o listă exhaustivă a acestor monografii, în special datorită dimensiunilor acesteia, dar facem trimitere la următoarele lucrări de dată mai recentă ce conţin şi liste bibliografice definitorii: KISS Gabor, *Vas*

Cercetarea arheologică dedicată cercetării aşezărilor se află în mare suferinţă datorită lipsei unor programe de cercetare dedicate, existând doar câteva cercetări disparate atât din punct de vedere al arealului geografic acoperit, cât şi al perioadelor cronologice asupra cărora s-au concentrat arheologii. Din această perspectivă menţionăm câteva rezultate obţinute de arheologia medievală:

- în primul rând este vorba de cercetările arheologice de la Moreşti, Dăbâca, Cluj-Mănăştur, Vladimirescu efectuate în anii '60-'80 ai secolului trecut, dar publicate în manieră sintetică au fost doar cele de la Moreşti[288];
- o încercare de sintetizare a cercetărilor arheologice ce au vizat aşezările din Banat şi Transilvania se datorează lui P. Iambor şi a fost publicată postum în anul 2005[289];
- în ultimii 10 ani o preocupare concertată a trei arheologi asupra unei micro-regiuni, chiar dacă nu în manieră concentrată, a avut ca rezultat publicarea unor sinteze privind aşezările din zona de nord-vest a României[290]. Celelalte regiuni nu se bucură de o reprezentativitate similară în peisajul istoriografic de specialitate.[291]

Singura lucrare din istoriografia română care este dedicată, cel puţin după titlu cercetării directe a aşezărilor medievale, aparţine lui Dumitru Ţeicu[292]. Deşi titlul este incitant şi induce ideea unor abordări metodologice ale cercetărilor arheologice în aşezările medievale, nu este decât o culegere de rapoarte arheologice de mai mică sau mai mare amploare al căror numitor comun este faptul că reprezintă rodul cercetării arheologice efectuate de autorul citat într-o serie de situri medievale din zona Banatului montan. Cu toate acestea apariţia unor astfel de lucrări este benefică deoarece ele ar putea constitui materialul pe baza căruia să se traseze acel aspecte metodologice fără de care arheologia aşezărilor medievale din România nu va putea face paşi înainte. Singurele referiri şi încercări de analiză din perspectivă metodologică ale autorului citat mai sus reprezintă o monstră de „entuziasm autohton", după cum rezultă din afirmaţiile următoare: *...Din această perspectivă metodologică istoriografia română a abordat cu succese remarcabile cercetarea satului medieval din Maramureş şi Haţeg ori la sud de Carpaţi.*[293] Succesele remarcabile la care s eface referire se reduc la lucrările a doi autori[294]. Este adevărat că unul dintre ei ne-a oferit singura abordare metodologice modernă în arheologia medievală românească de până acum, dar este greu de admis ca arheologia medievală românească a avut *succese remarcabile* în domeniul cercetării arheologice a aşezărilor medievale în condiţiile în care noi nu cunoştem aproape nimic despre organizarea acestora şi despre viaţa de zi cu zi a ocupanţilor lor.

Megye 10.-12. századi sír- és kincsleletei, Szombathely, 2000; M. NEPPER Ibolya, *Hajdú-Bihar megye 10-11. századi sírleletei*, I-II, Budapest-Debrecen, 2002;

[288] K. HOREDT, *Moreşti*, Band 2, *Grabungen in einer mittelalterlichen Siedlung in Siebenbürgen*, Bonn, 1984.

[289] P. IAMBOR, *Aşezări fortificate din Transilvania (sec. IX-XIII)*, Cluj-Napoca, 2005.

[290] C. COSMA, *Vestul şi nord-vestul României în secolele VIII-X d. H.*, Cluj-Napoca, 2002; Sanda BĂCUEŢ-CRIŞAN, D. BĂCUEŢ, *Cercetări arheologice pe teritoriul oraşului Zalău. Descoperirile neo-eneolitice şi medievale timpurii*, Zalău, 2003; H. POP et al., *Şimleul Silvaniei. Monografie arheologică, I. Istoricul cercetărilor*, Cluj-Napoca, 2006; D. BĂCUEŢ-CRIŞAN, *Aşezările medievale timpurii de la Popeni – „Pe Pogor" şi Cuceu – „Valea Bochii" (judeţul Sălaj)*, Zalău, 2006

[291] I. MITREA, *Comunităţi săteşti la est de Carpaţi în epoca migraţiilor. Aşezarea de la Davideni din secolele V-VIII*, Piatra Neamţ, 2001; M. MARE, *Banatul între secolele IV-IX*, Timişoara, 2004; A. IONIŢĂ, *Spaţiul dintre Carpaţii Meridionali şi Dunărea inferioară în secolele XI-XIII*, Bucureşti, 2005; Emilia CORBU, *Sudul României în evul mediu timpuriu (secolele VIII-XI). Repere arheologice*, Brăila, 2006.

[292] D. ŢEICU, *Arheologia satului medieval din Banat*, Reşiţa, 1996. O altă lucrare importantă, în linia cercetării impuse de R. Popa, aparţinând acestui arheolog este *Banatul montan în evul mediui*, Reşiţa, 1993.

[293] D. ŢEICU, *Arheologia satului medieval*, p. 77.

[294] R. POPA, *Ţara Maramureşului*, Bucureşti, 1970; Idem, *La începuturile evului mediu românesc. Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1988; N. CONSTANTINESCU, *Coconi. Un sat din Câmpia Română în epoca lui Mircea cel Bătrân*, Bucureşti, 1972.

Arheologia bisericilor.

Cercetarea arheologică a bisericilor medievale a reprezentat de timpuriu un aspect important al arheologiei medievale. Interesul societăţii faţă de aceste monumente, fie ele aflate încă în folosinţă, fie existând doar ca mici rămăşiţe ale gloriei de altădată a comunităţii, s-a manifestat cu precădere odată cu impunerea curentului romantic în literatură. În mod tradiţional bisericile au fost considerate şi opere de artă şi de aceea studierea lor a fost la început apanajul istoriei artei[295], dar interesul a fost orientat doar spre aspectele morfologice ale clădirilor şi spre decorul lor interior şi exterior. La fel ca în majoritatea ţărilor occidentale şi în Olanda interesul pentru cercetarea arheologică a bisericilor s-a manifestat mai pregnant după al doilea război mondial.

Arheologia bisericilor ca disciplină a arheologiei îşi are rădăcinile în acţiunile de conservare a edificiilor ecleziastice acţiuni ce au început pe scară largă la mijlocul secolului al XIX-lea[296]. Pentru a restaura cu o cât mai mare acurateţe clădirile ecleziastice arhitecţii au trebuit să analizeze stilul, etapele dezvoltării şi metodele după care au fost construite, realizând ceea ce P. V. Addyman numeşte *studiu tipologic*[297]. Nu suntem de părere că restaurările cele mai bune, ce ar putea fi date drept exempl, sunt cele pe care le-a realizat francezul Viollet le Duc sau englezul Gilbert Scott.

Cercetarea arheologică a monumentelor ecleziastice a devenit inevitabilă mai ales pentru acele monumente a căror istorie începe înainte de secolul al XIII-lea, secol după care informaţiile scrise încep să se înmulţească. Situaţia aceasta este universal răspândită din vestul extrem al continentului european şi până în cele mai îndepărtate colţuri ale câmpiei ruse. Într-adevăr sursele scrise, acolo unde ele au supravieţuit, pot fi utile pentru a furniza informaţii în vederea detalierii celor obţinute prin cercetare arheologică, dar înainte de jumătatea secolului al XIII-lea este extrem de neobişnuit să avem astfel de surse documentare. Din acest motiv este foarte adevărată afirmaţia făcută de Dorothy Owen cum că este *foarte rar când poţi să descoperi cu precizie data de fondare a unei biserici, capele sau parohii cunoscută ca existând înainte de anul 1100*[298].

O situaţie şi mai elocventă pentru importanţa cercetării arheologice a unui monument ecleziastic este oferită de Taylor H.M. care analizând un număr de 267 biserici din care un număr însemnat datau din perioada anterioară secolului al XI-lea, a descoperit că prin intermediul studierii izvoarelor scrise a putut data doar 7 dintre ele ca fiind anterioare cuceririi normande[299].

Arheologia bisericilor rămâne totuşi o ramură arheologică ce se află la începutul definirii metodologice şi teoretice în multe ţări ale Europei. În Suedia arheologia bisericilor a fost identificată şi recunoscută ca branşă a arheologiei abia în anul 1981 cu prilejul unui simpozion susţinut la Arhus/Danemarca[300].

În vederea obţinerii unor date cât mai complete şi cât mai complexe este necesar ca cercetarea arheologică să fie făcută urmărindu-se câteva problematici. R. Morris consideră că dovezile fizice obţinute din cercetare trebuie să contribuie la elucidarea următoarele aspecte:

a. perioada (datarea) construirii bisericii;
b. perioada de utilizare
c. relaţia cu cimitirul

---

[295] H. STOEPKER, *Church archaeology in the Netherlands. Problems, prospects, proposal*, în: *Medieval archaeology in the Netherlands*, p. 199.
[296] Pam CRABTREE, *op.cit.*, p. 56.
[297] P.V. ADDYMAN, R.K. MORRIS, *The archaeological study of churches*, London, 1976, p. 4.
[298] Dorothy OWEN, *Documetary sources for the building history of churches in the Middle Ages*, în: P.V. ADDYMAN, R.K. MORRIS, *The archaeological study of churches*, p. 22.
[299] R. K. MORRIS, *The church in British archaeology*, London, 1983, p. 1.
[300] Pam CRABTREE, *op.cit.*, p. 336.

d. locul monumentului în geografia regiunii
e. importanţa istorică a monumentului

Perioada construirii bisericii:

- analizăm planimetria, materialul din care este construită, inventarul arheologic provenit din săpătură
- analize radio-carbon

Perioada de utilizare:

- analizăm succesiunea de adăugiri sau reparaţii
- apariţia de capele sau cripte
- porticuri, elemente de decor interior (capiteluri, chei de boltă)

Cimitirul:

- dispunerea mormintelor
- inventarul lor
- suprapunerea

Cimitirele creştine din orice perioadă sunt relativ greu de depistat în cazul în care nu sunt în jurul unei biserici, dacă nu sunt personalizate cu elemente tipice pentru o comunitate creştină: elemente de inventar creştine (cruci, obiecte cu cruci pe ele). Orientarea vest-est nu reprezintă un argument că avem de a face cu un mormânt creştin, precum nici orientările diferite nu exclud apartenenţa la creştinism a celui înhumat. În acest din urmă sens pot fi date câteva exemple de orientări diferite dar care aparţin unor morminte creştine. Cimitirul din jurul catedralei din York, datată înainte de 1066, conţine morminte aliniate sud-vest – nord-est, precum şi câteva aliniate nord-sud[301]. Pe de altă parte nici lipsa unor piese de inventar din morminte nu poate fi luată în calcul ca o dovadă irefutabilă că avem de a face cu un mormânt creştin. În partea vestică a continentului european practica depunerii unor obiecte cu aşa-zis caracter păgân în morminte a continuat şi în perioada de început a creştinismului (sec. V-VII)[302].

Continuitate sau discontinuitate creştină - această problemă se pune şi în arheologia ecleziastică din spaţiul vest european. S-a argumentat că în imperiul roman târziu creştinismul a fost esenţialmente de natură urbană iar organizarea s-a s-a aflat în mâinile unei minorităţi aristocratice[303]. Cum viaţa urbană a intrat într-un puternic declin după secolul al V-lea şi dezvoltarea Bisericii a avut de suferit, fiind posibil ca tocmai acum să se pună bazele dezvoltării parohiilor rurale.

Istoriografia britanică tinde să concluzioneze că după secolul al V-lea nu se mai poate vorbi în Anglia de o continuitate a creştinismului ca şi organizaţie instituţionalizată, ci mai degrabă de o formă de monasticism misionar[304].

Locul monumentului in geografia locului:

- construirea bisericii a deranjat alte monumente aflate anterior pe acel loc
- este o fondare *ab urbe condita*

Importanţa istorică:

---

301 R. K. MORRIS, *The Church in British Archaeology*, p. 17.
302 *Ibidem*; J. M. C. TOYNBEE, *Pagan Motivs and Practices in Christian Art and Ritual in Roman Britain*, London, 1968, p. 191; vezi şi IDEM, *Death and Burial in Roman World*, London, 1971.
303 R. K. MORRIS, *The church in British archaeology*, p. 20.
304 W.H.C FREND, *Religion in Roman Britain in the Fourth Century*, în: *J. Brit.Archaeol.Ass*, 3, 18, p. 1-18.

- relaţionarea cu alte construcţii aflate în regiunea imediat apropiată şi integrarea ei în istroia regiunii

Arheologia bisericilor sau arheologia ecleziastică reprezintă o disciplină a cărei dată de naştere putem spune ca a avut loc la fel de bine la începuturile creştinismului sau abia din anii ’50 ai secolului al XX-lea şi asta pentru că orice activitate de refacere a unei biserici mai vechi presupunea şi o minimă cercetare a monumentului existent, dar şi pentru că, din perspectiva existenţei unei discipline care să posede şi bază teoretică şi elemente de arheologie practică, abia la jumătatea secolului trecut a avut loc naşterea efectivă a acestei discipline în cadrul arheologiei medievale.

Al Doilea Război Mondial a avut un rol foarte important în dezvoltarea unor programe de cercetare a monumentelor ecleziastice din Anglia, Franţa şi Germania, ca urmare a necesităţii refacerii lor după distrugerile provocate de bombardamente. Poate exemplul cel mai cunoscut opiniei publice este cel al catedralei din Coventry ce a fost distrusă în raidul de bombardament devastator ce a avut loc asupra acestui orăşel.

Urmările distrugerilor provocate de război pot fi clasate în mai multe categorii:

- unele monumente ecleziastice au rămas în ruină;
- altele au fost refăcute şi integrate în aspectul urbanistic actual al oraşelor;
- altele au fost restaurate sau reclădite;
- câteva au fost demolate definitiv şi pe locul lor ridicate alte clădiri.

Toate aceste lucrări au generat necesitatea apariţiei unor organisme specializate în colectarea de date referitoare la monumentele ecleziastice. Din acest punct de vedere situaţia cea mai bună a fost în Germania, unde înainte de război a fost derulat un program privind crearea unei baze de date cu privire la monumentele ecleziastice existente. În baza acestui program a fost posibilă refacerea a numeroase ansambluri arhitecturale medievale în varianta existentă înainte de anii ’40 ai secolului trecut[305].

Pe de altă parte, în contextul dezvoltării în cadrul arheologiei medievale europene a unor direcţii de cercetare legate de ceea ce înseamnă proiectele de cercetare regională, de arheologia aşezărilor părăsite sau de arheologia urbană, arheologia bisericilor a devenit o *modă veche*. Se pune întrebarea dacă suntem în situaţia de a încheia cercetarea monumentelor ecleziastice sau arheologia acestora mai are multe de oferit pe viitor. La această întrebare un răspuns avizat ne poate da doar trecerea timpului, deşi o cuantificare a rezultatelor existente este posibil de realizat şi eventual aceasta ar putea oferi la rândul ei un răspuns.

***

În spaţiul românesc nu ne-am confruntat cu probleme generate de război, acesta nelăsând decât slabe urmări asupra monumentelor ecleziastice. Necesitatea dezvoltării unor programe de cercetare derivă din faptul că un număr tot mai mare de monumente ecleziastice medievale sunt într-o stare avansată de degradare, ele fiind abandonate de comunităţile din ce în ce mai mici ale credincioşilor. Această situaţie este des întâlnită în spaţiul în care în evul mediu au fost colonizate comunităţi de populaţie germană.

Astăzi orice monument din zona de sud a Transilvaniei este prin definiţie şi un potenţial sit arheologic. O abordare arheologică a acestora necesită un volum de muncă uriaş, existând riscul obţinerii unor date extrem de elaborate dar fără a fi posibil de corelat. Tocmai de aceea este necesară o abordare sistematică şi în baza unui plan bine conceptualizat, care să reprezinte o matrice comună pentru toate monumentele cercetate şi să permită apoi închegarea unor baze de date unitare.

[305] W. RODWELL, *The Archaeology of the English Church. The Study of historic Churches and Churchyards,* London, 1981, p. 30.

O altă situaţie, care nu este mai puţin gravă, ţine de acţiunile de „restaurare" şi modernizare efectuate de către comunităţi fără a se desfăşura şi o supraveghere sau cercetare arheologică a monumentului. Astfel de intervenţii au avut şi mai au loc, generând distrugeri importante nu atât asupra monumentului în sine ci în ceea ce priveşte relaţia acestuia cu mediul ce îl înconjoară. Un exemplu elocvent este dat de acţiunile de drenare din jurul monumentelor care au dus la ruperea legăturii stratigrafice a fundaţiei acestora.

Arhitectul sau constructorul unei biserici a fost constrâns şi motivat de multiplii factori. În primul rând este vorba de **funcţia** pe care trebuie clădirea să o deservească, funcţie ce determină şi forma generală şi compartimentarea ei. În al doilea rând este vorba de simbolismul pe care clădirea îl poate manifesta, **iconografia** fiind la rândul ei cea care poate solicita anumite aspecte particulare în construcţie. Urmează apoi **tehnologia**: capacitatea tehnologică a arhitectului şi a constructorului, materialele şi sculele ce pot fi utilizate, care toate determină realizarea finală a construcţiei. Nu în ultimul rând este **stilul** care se doreşte a fi respectat, acesta fiind la libera alegere a arhitectului, dar condiţionat de aprobarea celui ce a solicitat construcţia şi de cutumele societăţii vremii[306].

Conceptele ca **funcţia, iconografia, tehnologia** şi **stilul** sunt extrem de importante în analiza clădirilor ecleziastice, dar ele nu sunt întotdeauna uşor de discernut într-o manieră foarte clară.

Etapele cercetării unui monument ecleziastic. Se poate spune că orice arheolog ştie, cel la nivel empiric, care sunt etapele de cercetare atunci când abordează un sit arheologic de natura unui monument ecleziastic. Următoarele rânduri sunt, deci, adresate celor care încep abc-ul arheologiei medievale şi doresc să descopere la nivel teoretic pentru început care sunt „standardele" unei cercetări riguroase.

În trecut abordarea arheologică a bisericii era realizată doar din perspectiva răspunderii la câteva întrebări: cât de veche este biserica? Există şi alte faze de construire? A fost abandonată? Aparţinea comunităţii sau era biserică de familie?

Considerăm că abordarea arheologică a unei biserici trebuie să ia în calcul relaţia acesteia cu cimitirul care o înconjoară, relaţia complexului ecleziastic (cladire(i), cimitir) cu aşezarea în care se află, analiza comparativă a dimensiunii bisericii cu potenţiala mărime a localităţii. H. Stoepker, analizând istoricul şi perspectivele arheologiei bisericilor din Olanda, susţine că, fără a minimaliza rolul cercetării arheologice a unei biserici în manieră „ortodoxă", viitorul acestei discipline este legat de studierea bisericii în relaţie cu mediul înconjurător. În acest sens atenţia poate fi centrată pe două probleme majore:

a. arheologia bisericilor ca un aspect al istoriei arhitecturii în context geografic;
b. arheologia bisericilor ca un aspect al arheologiei aşezărilor.[307]

În primul caz se are în vedere relaţia dintre bisercile existente într-o anumită zonă şi pe o anumită falie temporală cu mediul înconjurător (landscape), aceasta fiind o abordare la nivel regional şi super-regional (ex. arhiepiscopii, episcopii, parohii medievale). Răspunsul principal al acestei metode de abordare este legat de întrebarea: cum a evoluat creştinarea şi apoi divizarea administrativă a bisericii în regiunea dată?

În al doilea caz, ce de altfel este puternic legat de primul, avem de a face cu o abordare la nivel local sau sub-regional, iar atenţia este îndreptată spre legătura dintre biserică, aşezare şi mediul înconjurător: Acest tip de abordare se poate raporta la trei situaţii în care cele trei componente menţionate mai sus interacţionează:

a. biserica şi aşezarea au fost fondate în acelaşi timp (ex. Sibiu II)
b. biserica a fost construită ulterior aşezării a cărei existenţă este mai veche (vezi Moreşti)

[306] J. BLAIR, Carol PYRAH, *Church archaeology. Research directions for the future*, London, 1996, p. 2.
[307] H. STOEPKER, *Church Archaeology in the Netherlands. Problems, Prospects, Proposal*, în: *Medieval Archaeology in the Netherlands*, p. 206.

c. biserica este construită la o distanţă mai mult sau mai puţin egală faţă de satele din împrejurimi (situaţie nedocumentată arheologic în Transilvania)[308].

Acestea sunt aplicabile bisericilor de comunitate şi mai puţin acelora particulare aparţinând nobililor din secolul al XII-lea, cum este cazul celei de la Orăştie, Geoagiu sau Sibiu I[309].

Cel mai important lucru pe care trebuie să îl facă oricine se apropie de arheologia medievală de monument este să îşi dezvolte cunoştinţele cu privire la cadrul general al arhitecturii ecleziastice: care sunt tipurile arhitecturale şi evoluţia lor cronologică, planimetria specifică fiecărui tip etc. Următorul pas este să viziteze cât de multe obiective are posibilitatea şi să încerce mici analize pornind de la cunoştinţele acumulate. Trecerea la o abordare ştiinţifică în ceea ce priveşte cercetarea unui monument presupune de asemenea o pregătire teoretică şi în acelaşi timp practică.

Etapele acestei pregătiri sunt următoarele:

- *obţinerea de informaţii documentare, fotografice sau planimetrice*

Cele mai bune planuri sunt cele ce pornesc de la o scară medie de 1:200 m şi merg spre o scară mică de 1:100 sau 1:50 în funcţie de complexitatea monumentului. Dacă nu avem un plan gata realizat putem realiza unul folosind una dintre metodele de mai jos:

- realizând măsurători în interior, incluzând cât de multe diagonale putem; grosimea pereţilor o adăugăm la final;
- realizând un desen pornind de la o linie de bază imaginară care separă monumentul pe axul est-vest în două jumătăţi, faţă de care facem măsurători în sistemul triangulaţiei;
- realizând desenul cu ajutorul unei grile realizată atât în exteriorul cât şi în interiorul monumentului.

Următorul pas este acela al realizării unui releveu topografic al elevaţiei, releveu ce poate fi realizat în maniera clasică a măsurătorilor şi transpunerii la scară a acestora pe hârtia milimetrică sau poate fi realizat cu ajutorul mijloacelor moderne (computer şi soft-uri specializate cum ar fi ArhiCad sau 3D Studio Max). Aceste date sunt completate de fotografii de ansamblu sau de detaliu ale monumentului realizate la o rezoluţie cât se poate de mare pentru a permite vizualizarea celor mai mici detalii.

- *proiectarea şi desfăşurarea săpăturii arheologice propriu-zise*

Interiorul unei biserici, sub nivelul podelei, prezintă o amplă depunere stratigrafică cu o mare valoare istorică acumulat de-a lungul secolelor de utilizare a monumentului şi mai ales datorită diferitelor etape de refacere a lui. Cercetarea arheologică trebuie să pună în valoare toate elementele de stratigrafie de aşa manieră încât să poată fi trasat apoi trecutul planimetric al monumentului la finalul săpăturii.

Cercetarea arheologică ne oferă patru categorii de informaţii[310]:

1. legate de dezvoltarea/modificarea structurală a clădirii
2. referitor la adăugarea unor noi ansambluri
3. legate de nivelele de călcare/refacere a podelei
4. despre cimitirul comunităţii.

Cercetarea arheologică trebuie să realizeze o disecţie care să pună în valoare informaţiile ascunse referitoare la toate cele patru aspecte, iar acest lucru înseamnă că nu doar săpătura

[308] În Crişana există astfel de exemple, dar nu atestate arheologic, ci arhitectural sau documentar – v. A. A. RUSU, G. PASCU HUREZAN *Biserici medievale din Arad*, Arad, 2000.

[309] Vezi I.M.ŢIPLIC, *Organizarea defensivă a Transilvaniei în evul mediu (sec. X-XIV)*, Bucureşti, 2006, p. 73.

[310] W. RODWELL, *The Archaeology of the English Church. The Study of historic Churches and Churchyards*, p. 109.

propriu-zisă în pământ trebuie avută în vedere ci şi ceea ce se cheamă studiu de parament sau analize ale stratului pictural.

Metodele de cercetare sunt alese în funcţie de mai mulţi factori: existenţa unei finanţări suficiente care în general este condiţionată de gradul de conservare a monumentului, durata de timp avută la dispoziţie, forţa de muncă, necesitatea obţinerii unor informaţii specifice pentru proiectant sau arhitect[311]. Metoda care permite colectarea unui volum cât mai mare de informaţii este cea stratigrafică, urmărindu-se realizarea unui profil stratigrafic interior şi exterior pe axa est-vest pe axul bisericii şi un profil stratigrafic pe axa nord-sud pe axul de separare a navei de corul/altarul acesteia.

- *Stocarea, prelucrarea şi realizarea raportului final*

Produsele oricărei cercetări arheologice trebuie să ducă în final la acumularea unor informaţii care prin prelucrare şi interpretare să fie în final transformate în informaţie istorică.

Model de fişă de date pentru biserici:

1. *parohia si hramul*
2. *poziţia geografică şi relaţionarea cu o harta*
3. *materiale de construcţie: pereţi, acoperiş*
4. *evoluţia istorică – planuri, date istorice*
5. *descrierea arhitecturală şi stilistică*
6. *cimitirul*
7. *repertoriul obiectelor reprezentative*
8. *fotografii*
9. *bibliografie*

Arheologia necropolelor/cimitirelor

O problemă legată de cimitirele din perioada migraţiilor şi evul mediu timpuriu românesc este aceea a delimitării cimitirelor păgâne de cele creştine. În literatura de specialitate se consideră că utilizarea în comun de către creştini şi păgâni a aceluiaşi cimitir nu este posibilă, dar dacă ne gândim la *Collectio Canonum Hiberniensis*[312] în care ne sunt prezentate condiţiile în care „păgânii" pot fi înmormântaţi în cimitirele creştine[313], această coabitare trebuie admisă cel puţin pentru perioada de început a impunerii creştinismului. Trebuie să avem în vedere faptul că noii convertiţi la creştinism nu au încetat să-şi înmormânteze morţii alături de celelalte rude decedate în cimitirele aparţinând comunităţilor din care făceau parte. Încetarea utilizării acestor vechi cimitire se pare că a avut loc odată cu apariţia bisericilor şi stabilirea locului cimitirului în jurul acestor biserici.

Încetarea utilizării vechilor cimitire este legată în Anglia de apariţia la cumpănă dintre secolele 6-7 a obiceiului de se îngropa în preajma relicvelor unui sfânt sau cât mai aproape de un locaş de cult[314]. Acest obicei a căpătat o generalizare după secolul al 7 deoarece acum se răspândeşte foarte mult cultul morţilor în rândul populaţiei creştine din spaţiul vest-european[315].

---

[311] Vezi capitolul *Metode de cercetare.*

[312] Aceasta este o culegere de canoane compilate în Irlanda la începutul secolului al VIII-lea (R. SHARPE, *Gildas as a Fatherof the Church*, în: M. LAPIDGE, D. DUMVILLE (ed), *Gildas: New Approaches*, Woodbridge, 1984, p. 193; T. CHARLES-EDWARDS, *The pastoral role of the church in the early Irish laws*, în: J. BLAIR, R.. SHARPE, *Pastoral Care before the Parish*, Leicester, 1992, p. 63.

[313] Una dintre excepţii era dată pentru persoane „păgâne" rude de gradul I ale unor creştini.

[314] J. BLAIR, Carol PYRAH, *Church Archaeology. Research Directions for the Future*, London, 1996, p. 161.

[315] O'BRIEN, *Christian Burial in Ireland: Continuity and Change*, 1992, p. 136.

Arheologia cimitirelor/necropolelor trebuie deci împărţită în trei părţi: arheologia necropolelor dinainte de creştinism, arheologia necropolelor mixte şi arheologia necropolelor creştine sau a cimitirelor bisericeşti.

a. *arheologia necropolelor „păgâne" sec. V-VII*
b. *arheologia necropolelor „mixte" sec. VIII-X*
c. *arheologia cimitirelor sec. XI-XIII*

În ceea ce priveşte arheologia cimitirelor din jurul bisericilor trebuie avute în vedere trei aspecte principale[316]:

- înregistrarea dovezilor vizibile: pietre de mormânt, suprafaţă ocupată;
- cercetarea arheologică a necropolei;
- interpretarea datelor obţinute pentru reliefarea relaţiilor existente între biserică, cimitir şi zona înconjurătoare.

Înainte de a merge cu dezbaterea mai departe este necesară o delimitare terminologică între termenii *cimitir* şi *necropolă*, care deşi sunt sinonimi, optăm pentru a-i folosi în vederea reliefării a două situaţii diferite: termenul de necropolă îl utilizăm pentru a denumi locul unde se efectuau înmormântări, loc situat în apropierea localităţii dar nu neapărat necesar în jurul bisericii, iar termenul de cimitir pentru a desemna locul de înmormântare situat în jurul unei biserici.

Utilizarea spaţiului din jurul bisericii pentru înmormântări a început să fie o obişnuinţă în Europa vestică după secolul al VIII-lea, iar în spaţiul central şi sud-est european abia după secolul al XI-lea, deoarece creştinarea masivă a popoarelor din această parte a continentului a avut loc mai târziu[317]. În Transilvania, K. Horedt a documentat primul cimitir din jurul unui monument de cult în punctul Citfalău de lângă Moreşti, unde a săpat o bisericuţă cu un cimitir datat în secolul al XII-lea[318], desemnând sub numele de grupul Citfalău necropolele de la sfârşitul secolului al XI-lea şi până la mijlocul secolului al XIII-lea. Existenţa unor cimitire în jurul unor monumente de cult începând din a doua jumătate a secolului al XI-lea este documentată de cercetările arheologice de la Gioagiu de Jos, Cluj-Mănăştur, Alba Iulia, Frumuşeni.

Pentru Transilvania această „modă" începe după ce Ştefan I a impus prin codul legislativ din 1030 construirea a cel puţin o biserică la 10 sate, copiind de altfel un mod de organizare administrativ-ecleziastică italian[319]. Următorul mare val de construire a bisericilor a avut loc în perioada lui Ladislau (1077-1095), când aproape fiecare comunitate îşi construieşte un locaş de cult[320]. Creşterea bruscă a numărului cimitirelor la sfârşitul secolului al XI-lea în jurul unor monumente de cult se datorează hotărârii consiliului bisericesc de la Szabolcs din 1092 care a hotărât printre altele ca defuncţii să fie îngropaţi doar în jurul bisericilor. Într-un decret al regelui Ladislau I se preciza că cei care nu respectau hotărârea de a-şi înmormânta morţii lângă biserică erau obligaţi la o penitenţă de 12 zile numai cu pâine şi apă, lângă mormânt. Într-un alt decret al lui Coloman, se precizează că înmormântările creştinilor să se facă numai în curţile bisericilor[321].

---

316 RODWELL, *op.cit.*, 131.

317 Apariţia mormintelor în jurul bisericii se pare că este o practică ce îşi are rădăcinile în secolul al VI-lea. Pentru vestul europei avem chiar un document scris păstrat care menţionează permisiunea înmormântării în jurul bisericii. Este vorba de conciliul de la Braga din 563 (Elizabeth ZADORA-RIO, *The Role of the Cemeteries in the Formation of Medieval Settlement Patterns in Western France*, în: Ch. L. REDMAN (ed), *Medieval Archaeology. Papers of the Seventeenth Annual Conference of the Center for Medieval and Early Renaissance Studies*, p. 182).

318 K. HOREDT, *Moreşti*. Band 2. *Grabungen in einer mittelalterlichen Siedlung in Siebebürgen*, Bonn, 1984.

319 TARI Edit, *Medieval timber churches in Hungary, in: Religion and Belief in Medieval Europe, Papers of the Medieval Europe Brugge 1997 Conference, 1997*, ed. Guy de BOE, Frans VERHAEGHE, p. 93-99.

320 *Ibidem*, p. 93

321 *Corpus Juris Hungarici*, ed D. Márkus, Budapest, 1899, p. 56, 116.

Delimitarea suprafeţei cimitirului şi a curţii bisericii. Problema delimitării suprafeţei cimitirului nu a reprezentat o preocupare pentru arheologii români sau maghiari ce au efectuat cercetări în Transilvania şi din acest motiv este destul de greu de apreciat care era suprafaţa unei curţi bisericeşti în care se efectuau înmormântări sau care erau modalităţile de delimitare a acestei curţi – spaţiu sacru – faţă de proprietăţile locuitorilor satelor sau oraşelor.

În nordul european preocuparea pentru aceste aspecte a pus la dispoziţia cercetătorilor concluzii conform cărora suprafaţa unui cimitir era de 1500-4000 mp, cimitirul fiind delimitat de cele mai multe ori printr-un şanţ[322].

Un punct de plecare în analiza suprafeţei curţii unei biserici trebuie să pornească sau cel puţin aşa este în teorie, din analiza numărului de locuitori ai aşezării, acolo unde este posibil acest lucru. În principiu se ştie din secolul al V-lea care era zona de protecţie asupra căreia se exercita legea *azilului*, această având perimetrul la 50 paşi (cca. 38 m) m de jur împrejurul bisericii[323]. Această zonă de protecţie s-a extins odată cu extinderea limitelor cimitirelor şi a fost respectată fiind asociată cu cultul morţilor şi al relicvelor sfinte.

Elementele de delimitare a cimitirelor din jurul bisericilor au devenit tot mai impunătoare odată cu trecerea timpului şi mai ales din necesitatea de a fi cât mai bine apărate. Creşterea rolului cultului relicvelor creştine a dus la impunerea realizării unor adevărate fortificaţii în jurul monumentelor ecleziastice, fortificaţii care aveau rolul de a apăra monumentul în sine dar şi spaţiul din jurul său unde se efectuau înmormântări. Astfel de exemple sunt tot mai dese începând cu secolul al XIII-lea şi pentru Transilvania putem cita cazurile de la Braşov-Bartolomeu, Cârţa, Cisnădioara, Sibiu, Cluj-Mănăştur, Orăştie etc.

O analiză interesantă referitoare la dispunerea mormintelor în interiorul cimitirelor arată că mormintele de copii sunt amplasate în interiorul cimitirelor în perioada creştină, în timp ce în perioada „păgână" în majoritatea necropolelor avem un număr foarte mic de morminte de copil şi acest lucru este explicat prin faptul că Biserica separă oamenii în botezaţi sau nebotezaţi, pe când societăţile „păgâne" realizau separarea în tineri (până la vârsta consacrării) şi adulţi (după vârsta consacrării). Aşteptăm cu interes publicarea cimitirului din jurul bisericii evanghelice din Sibiu, care a făcut obiectul cercetării arheologice în anul 2005 şi care este singurul cimitir de acest tip cercetat arheologic în proporţie de 90%[324].

Concluzia finală a arheologilor suedezi şi norvegieni este că cimitirele şi necropolele au funcţionat concomitent cel puţin pe durata a două generaţii la începutul creştinării zonelor nord-europene.

Elizabeth Zadora-Rio a realizat pentru vestul Franţei o analiză comparativă a modului cum existenţa cimitirelor a influenţat apariţia sau dezvoltarea unor aşezări rurale. Concluzia finală este una destul de interesantă deoarece cercetătoarea consideră că nu este neapărat obligatoriu ca în situaţia în care avem urme de locuinţe ce suprapun morminte în preajma unor biserici să nu fie neapărat vorba de părăsirea cimitirului, ci poate să fie o locuire parţială a unei zone nefolosite sau de foarte multă vreme nefolosită din cadrul cimitirului[325]. Această folosire

---

322 J. KIEFFER-OLSEN, *Christianity and Christian Burial. The religious background and the transition from paganism o christianity, from the perspective of a churchyard archaeology*, în: C. KJELD JENSEN, K. HOILUND NIELSEN (ed.), *Burial&Society. The chronological and social analysis of archaeological burial data*, aarhus university press, 1997, p. 185-189.

323 Elizabeth ZADORA-RIO, *The Role of the Cemeteries in the Formation of Medieval Settlement Patterns in Western France*, în: Ch. L. REDMAN (ed), *Medieval Archaeology. Papers of the Seventeenth Annual Conference of the Center for Medieval and Early Renaissance Studies*, p. 172.

324 D. MARCU ISTRATE, A. ISTRATE, V. MORARU, *Sacru şi profan într-un oraş european – 1150-2007. Piaţa Huet – o punte peste timp*, Braşov, 2007.

325 Elizabeth ZADORA-RIO, *The Role of the Cemeteries in the Formation of Medieval Settlement Patterns in Western France*, în: Ch. L. REDMAN (ed), *Medieval Archaeology. Papers of the Seventeenth Annual Conference of the Center for Medieval and Early Renaissance Studies*, p. 183.

sezonieră putea să intervină în cazul unor atacuri sau când comunitatea dorea să se refugieze în zona asupra căreia se exercita legea azilului pentru a scăpa de anumite obligaţii financiare.

În majoritatea cimitirelor datând din secolele XII-XIII au fost descoperite gropi care aveau marcată printr-o modalitate diferită zona capului: fie prin realizarea unei nişe săpate (aşa numitele gropi antropomorfe), fie prin delimitarea zonei capului prin intermediul unor pietre dispuse de o parte şi de alta a craniului.

Ar fi fost bine aici să se vorbească ca şi caracteristică generală din perspectivăarheologică despre rit şi ritual funerar în cadrul societăţilor păgâne sau creştine. O definiţie a ritualului funerar a dat-o V. Sârbu, care este aplicabilă şi pentru evul mediu în cea mai mare măsură. Noţiunea de *ritual funerar* desemnează ansamblul acţiunilor ce au loc din momentul decesului defunctului, uneori chiar de când acesta devine previzibil, până la depunerea lui în mormânt, precum oficierea serviciilor sacre / slujbe / ceremonii religioase, jocurile şi ospăţul funerar, forma şi construcţia mormântului, cantitatea, varietatea şi modul de depunere a inventarului funerar / ofrandelor, priveghiul, cortegiul funerar, etc[326]. Dintre acestea, arheologia surprinde doar partea care ţine de modul de amenajare a mormântului, de aşezare a corpului în mormânt, tipul şi dispunerea obiectelor în mormânt.

Arheologia fortificaţiilor din Transilvania.

Scoaterea din impas a cercetării fortificaţiilor a fost realizată prin progresul cercetărilor de arheologie medievală, deşi cercetarea ştiinţifică a multor fortificaţii a început după ce interesele proto-arheologice, ca să ne exprimăm eufemistic, au scos în evidenţă aceste monumente.[327]

Cercetarea arheologică a fortificaţiilor din Transilvania nu a reprezentat un obiectiv pe care arheologii români să îl urmărească şi o posibilă explicaţie ar fi dată de faptul că arheologia medievală a devenit doar de puţini ani o disciplină cu adepţi mai numeroşi. Şcoala de arheologie transilvăneană a fost, încă de la înfiinţarea Universităţii "Babeş-Bolyai", controlată de arheologii clujeni, a căror orientare a fost ghidată spre cercetarea perioadei pre-romane, romane şi post-romane. Această orientare a venit din pregătirea academică a reprezentanţilor ei, majoritatea fiind absolvenţi de studii clasice, mai apropiaţi de studierea rămăşiţelor perioadelor clasice ale istoriei spaţiului românesc. Închiderea graniţelor statului socialist creat în 1948 a avut o repercursiuni foarte importantă în ceea ce priveşte legăturile istoriografiei româneşti cu cea central şi vest europeană şi implicit blocarea pătrunderii noilor curente de cercetare ce au făcut carieră în ani '60 ai secolului al XX-lea. În acest fel racordarea arheologiei româneşti la ceea ce reprezenta noutate în arheologia europeană a devenit aproape imposibilă, iar noua disciplină apărută după cea de a doua conflagraţie mondială ca o necesitate generată de obligativitatea refacerii oraşelor devastate de bombardamente nu şi-a găsit decât puţini adepţi în spaţiul sud-est european. Ţări precum Polonia, fosta Cehoslovacie şi chiar Ungaria au reuşit să se integreze în noile curente metodologice şi datorită existenţei pe teritoriile lor a unor localităţi ce au avut rol de capitale încă din perioada secolelor XIII-XIV, localităţi ce au trebuit refăcute în baza unor planuri ce au necesitat documetare istorico-arheologică.

În cele ce urmează am dori să prezentăm în manieră succintă etapele pe care le-a parcurs arheologia medievală românească în domeniul cercetării fortificaţiilor din spaţiul transilvan. P. Iambor, unul dintre reprezentanţii perioadei "clasice" a arheologiei medievale transilvănene, sublinia că *încă de la început, investigaţiile arheologilor medievişti români s-au aplecat asupra cercetării aşezărilor fortificate, fiind stimulaţi de curentul de curentul emanat din ţările din jurul nostru (Cehia, Moravia, Polonia, Rusia, Ucraina, Bulgaria), unde cercetarea unor*

[326] V. Sârbu, *Arheologia funerară şi sacrificiile: o terminologie unitară / Funerary Archaeology and Sacrifices:an Unifying Terminology*, Brăila, 2003, p. 23.
[327] A. A. Rusu, G. Pascu Hurezan, *Cetăţi medievale din judeţul Arad*, Arad, 1999, p. 12.

asemenea obiective constituie o problemă prioritară...[328] Dacă am căuta o explicaţie pentu această lipsă de interes a arheologilor români faţă de fortificaţiile evului mediu timpuriu ea s-ar regăsi în ideologia diferită ce a guvernat regimurile comuniste din ţările Europei centrale şi de sud-est. În majoritatea comandamentul naţional la care trebuia să răspundă istoria şi arheologia era acela al furnizării unor date complexe cu privire la momentul apariţiei "strămoşilor" în regiunea care a devenit ulterior patria mamă a statelor moderne, iar acel moment era plasat undeva la cumpăna dintre mileniul I si mileniul al II-lea. Regimul comunist român, puternic implicat în crearea unui trecut cât mai glorios şi găsind teoriile panlatiniste extrem de convenabile au solicitat cât mai multe date despre perioada premergătoare cuceririi romane, considerată momentul 0 al devenirii noastre ca popor. Prin urmare arheologii s-au concentrat mai mult asupra perioadei clasice, lăsând "întunecatul" ev mediu într-un con de umbră, o nepăsare atotştiutoare. Cercetarea fortificaţiilor în spaţiul intracarpatic transilvan şi în regiunile limitrofe a fost la începuturi, imediat după război, una modestă, de pionierat, de căutări metodologice şi de realizări a unor cronologii acceptabile, cum le numeşte P. Iambor[329].

Rezultatul cel mai spectaculos al acestei perioade de pionerat este dat de cercetările de la Moreşti, cercetări efectuate de K. Horedt, devenit datorită acestora autoritatea incontestabilă în ceea ce priveşte perioada migraţiilor şi evului mediu timpuriu. Cercetările sale sunt şi singurele cercetări arheologice efectuate exhaustiv într-o fortificaţie şi aşezarea aferentă şi publicate în perioada imediat următoare încheierii săpăturilor[330]. Alte intreprinderi similare, demarate aproape în aceeaşi perioadă, cum au fost cele de la Dăbâca, Cluj-Mănăştur, Cenad etc., ce s-au bucurat de finaţări extinse pe mai mult de 20 de ani, nu ne sunt cunoscute decât din câteva rapoarte de săpătură sau din studii şi articole ce privesc aspecte particulare ale obiectivelor[331]. Dacă este să ne referim la cazul cercetărilor de la Dăbâca putem spune că cei peste 10 ani de cercetări aheologice şi conservări *in situ* au produs un studiu de 49 de pagini semnat de colectivul de cercetare din anul 1968 şi un altul datorat lui P. Iambor ce are 12 pagini. O risipă incontestabilă de eforturi financiare şi umane pentru o aşa penibilă realizare!

Începând cu anii 70 ai secolului al XX-lea interesul pentru arheologia medievală a crescut enorm şi se poate observa acest lucru urmărind cuprinsul principalelor publicaţii ştiinţifice patronate de institutele Academiei sau de muzeele naţionale şi regionale. Preocupările pentru arheologia fortificaţiilor a intrat în faza interesului pentru "ruinele" ce brăzdează teritoriul românesc. Credem că acest lucru este foarte bine explicat de vorbele lui A. A. Rusu din Introducerea la volumul său dedicat fortificaţiilor din regiunea carpatică: *.. o sentinţă orală a conducătorului meu ştiinţific* – este vorba de Şt. Pascu n.n. -, *care pretindea că rezolvase personal problematica cetăţilor medievale ale Transilvaniei.*[332] Cu alte cuvinete devenise de prisos orientarea cercetărilor spre fortificaţii atâta timp cât autoritatea incontestabilă a vremii a declarat epuizat subiectul.

Arheologia medievală românească, abia ajunsă în faza copilăriei sale, a trecut în ceea ce priveşte domeniul fortificaţiilor, la realizarea unor bilanţuri asupra cercetărilor mai vechi sau mai noi[333], dar fără un rezultat bazat pe o privire critică. Într-un fel şi discursul nostru este unul de tip bilanţ, dar considerăm că ne aflăm la un moment în care analizele critice, bilanţurile făcute la rece, sunt absolut necesare pentru a putea defini pe noi baze ideologia de cercetare

---

328 P. Iambor, *Aşezări fortificate,* p. 11.

329 *Ibidem*, p. 12.

330 K. Horedt, *Moreşti. Grabungen in einer mittelalterlichen Siedlung in Siebenbürgen*, II, Bonn, 1984.

331 O prezentare pe larg a istoricului cercetărilor şi a datelor cunoscute vezi la P. Iambor, *Aşezări fortificate*, p. 12 sqq; A. A. Rusu, *Castelarea carpatică*, p. 14-26.

332 A. A. Rusu, *Castelarea carpatică*, p. 10.

333 R. R. Heitel, *În legătură cu unele probleme ale arheologiei cetăţilor de piatră medievale, din Transilvania*, în: *BMI*, 39, 2, 1970, p. 26-29; I. Nestor, *Direction des recherches d'archeologie medievale en Roumanie*, în: *RRH*, 9, 3, 1970, p. 412; M. D. Matei, *Stadiul actual al cercetărilor româneşti în domeniul arheologiei medievale*, în: *BMI*, 40, 1, 1971, p. 52.

pentru viitor. O analiză extrem de pertinentă, deşi pe alocuri cu uşoare tente personale[334], o realizează A. A. Rusu mai ales cu privire la cercetarea fortificaţiilor de piatră şi faţă de cele consemnate de el nu dorim să mai aducem alte completări[335].

Modul în care arheologia medievală a ştiut să ofere crâmpeie de istorie a fortificaţiilor medievale timpurii este foarte bine surprins de A. A. Rusu, ce observă că datorită publicării extrem de trunchiate şi neconvingătoare a rezultatelor cercetării, ceea ce s-a reţinut despre ele a fost mai ales o asociere posibilă cu ceea ce relatase Anonymus[336]. S-a petrecut un fenomen curios, generat de "indicaţiile" metodologice ale lui Şt. Pascu: arheologul în loc să ofere argumente pentru confirmarea sau infirmarea izvorului scris, a ajuns să se bazeze pe acesta în vederea fundamentării rezultatelor cercetării arheologice. O analiză pertinentă, deşi pe alocuri maliţoasă, a fost realizată de A. A. Rusu[337], ce scoate în evidenţă faptul că cercetările arheologice, destul de numeroase în ultimii 20 de ani, nu s-au finalizat şi cu publicarea rezultatelor acestora. Carenţa decurge, în viziunea autorului citat, din aceea că arheologia a fost şi este încă învăţată mai mult pe teren, decât la modul teoretic. Această necesitate este evidentă în condiţiile în care arheologia medievală se vede în această perioadă supusă unei cereri de piaţă foarte mare ca urmare a creşterii numărului construcţiilor în zonel medievale ale oraşelor.

Arheologia urbană

Din ţările scandinave până în Italia, din Germania până în Franţa, arheologia urbană a reprezentat un instrument inovativ în reconstrucţia imaginilor istorice ale oraşelor: continuitatea de la oraşele antice la cele medievale constituind un teren privilegiat de discuţii şi interpretări a datelor cunoscute[338].

În România acest segment al arheologiei este integrat în mod special arheologiei medievale datorită specificului obiectivelor cercetate şi anume oraşele ale căror debuturi au avut loc în evul mediu. Din păcate arheologia urbană din România este abia în faza de pionierat datorită faptului că nu i-a fost acordată foarte multă atenţia până în urmă cu 10-15 ani. Marile investiţii imobiliare sau lucrările de refacere a infrastructurilor unor oraşe transilvănene, în special, au generat creşterea tot mai mare a cercetărilor arheologice de salvare în perimetrele urbane. Programele cele mai ambiţioase au fost dezvoltate în Sibiu (Piaţa Huet, Piaţa Mică, Piaţa Mare), Sighişoara (Cetate), Bistriţa (centrul istoric), dar rezultatele acestor cercetări arheologice de mare amploare sunt încă aşteptate. Doar în cazul Sibiului putem spune că a avut loc o avanpremieră prin publicarea unui volum de popularizare ce prevesteşte apariţia unei monografii arheologice[339].

Prin prisma obiectului abordat de arheologia urbană – oraşul – acest tip de cercetare nu este unul ce ar putea fi subordonat arheologiei medievale devenind necesar pe viitor definirea locului şi mai ales pregătirea personalului de specialitate pentru arheologia urbană. Istoria oraşelor europene începe din antichitate şi pentru unele avem o continuitate de locuire multimilenară, fapt pentru care arheologul specializat în arheologia urbană este nevoit să posede un volum de cunoştinţe teoretice care să cuprindă aproape toată perioada istoriei umanităţii.

În România la ora actuală nu putem vorbi de existenţa unui corp de arheologi specializaţi în arheologie urbană, existând doar un foarte mic număr de arheologi ale căror preocupări au

---

334 Vezi referirile la cercetările mai noi efectuate la Hunedoara-Castelul Huniazilor, Deva-Cetate (A. A. Rusu, *Castelarea carpatică*, p. 19).

335 A. A. Rusu, *Castelarea carpatică*, p. 14-26.

336 A. A. Rusu, *Arheologia cetăţilor medievale ale Transilvaniei*, în: *Arheologia Medievală*, II, 1998, p. 10.

337 *Ibidem*.

338 R. FRANCOVICH, C. CITTER, Silvia DAMIANI, R. FARINELLI, G. TERROSI, L. SERAFINI, *Archeologia urbana a grosseto rapporto preliminare degli scavi 1998-1999*, în: *II Congresso nazzionale*, p. 87.

339 Daniela MARCU-ISTRATE, A. ISTRATE, V. MORARU, *Sacru şi profan într-un oraş european – 1150-2007. Piaţa Huet – o punte peste timp*, Braşov, 2007.

fost cantonate pentru mai multă vreme în zona cercetării arheologice a unor zone din centrle istorice ale oreşelor[340].

Arheologia de salvare[341]/Arheologia contractuală

Arheologia de salvare sau desfăşurarea de săpături arheologice înainte de distrugerea sitului de lucrări de modernizare urbanistică sau industrială, a reprezentat în europa apuseană şi mai nou şi în România, principala cale prin care arheologia medievală a obţinut în ultimii 20-25 de ani informaţii[342].

Arheologia de salvare a apărut în vremea celui de al doilea război mondial când în Anglia au fost desfăşurate cercetări arheologice în zonele unde au fost amplasate facilităţi militare ale aviaţiei regale. Avântul considerabil în europa apuseană a fost dat de amplele programe de refacere urbanistică şi industrială de după război.

În Marea Britanie abia în anii ’70 ai secolului trecut au demarat acţiuni de realizare a unei politici la nivel naţional privind protejarea siturilor arheologice aflate în pericol de a fi distruse de lucrări moderne. Problema care s-a pus a fost aceea a implicării într-o măsură mai mare a politicului şi prin aceasta realizarea unui set legislativ care să formuleze obligaţiile şi drepturile investitorilor şi ale agenţiilor ce aveau ca atribuţii protejarea patrimoniului.

În fostele state socialiste arheologia de salvare a reprezentat nu un program separat ci o atribuţie de serviciu a instituţiilor abilitate să desfăşoare activităţi de cercetare arheologică cum ar fi institute ale Academiei, universităţi, muzee. Exemple în acest sens sunt date de cercetările arheologice desfăşurate de arheologii români şi sârbi în zona Hidrocentralei Porţile de Fier/România, sau de regiunea din jurul oraşului Most/Cehia, unde s-a realizat descărcarea de sarcină arheologică înainte ca terenul să fie dat în exploatare minieră[343].

În Estonia arheologia contractuală este apanajul unor societăţi comerciale de rang naţional care au fost create în anii ’90 şi concentrează un număr mare de arheologi. La ora actuală circa 15% dintre arheologii estonieni sunt angajaţi în domeniul privat, iar circa 48% sunt titulari în cadrul unor centre universitare sau de cercetare.[344]

Recent, ca urmare a necesităţilor economice, nevoia de cercetări arheologice de salvare/contractuale a crescut foarte mult, motiv pentru care s-au impus ca necesare o serie de reglementări. În încercarea de a crea un cadru legislativ Direcţia Muzee, Monumente Istorice şi Arheologie, prin vocea actualului său director dr. Mircea Angelescu, a încercat impunerea unor standarde şi proceduri[345]. Nu dorim să dezvoltăm discuţia generată de apariţia acestui ordin al ministrului Răzvan Theodorescu, ci doar să subliniem faptul că apariţia lor era necesară dar au fost extrem de neinspirat modul în care ele au fost impuse arheologilor români[346].

Personal considerăm necesară departajarea la nivel terminologic a săpăturii de salvare de săpătura arheologică contractuală:

---

[340] Datorită unor conjucturi multiple Daniela Marcu Istrate este la ora actuală unul dintre puţinii arheologi cu o foarte bună pregătire în ceea ce înseamnă cercetarea arheologică a oraşelor transilvănene.

[341] Este un concept care a apărut la mijlocul secolului al XX-lea, devenind o componentă importantă a arheologiei ultimilor ani ai secolului XX şi transformându-se în ceea ce astăzi putem numi arheologia de contract sau contractuală. M. de Bouard consideră că acest tip de arheologie necesită abilităţi şi pregătire metodologică foarte bune (M. de Bouard, *The Centre of Medieval Archaeological Research*, p. 64.

[342] Pam CRABTREE, *op.cit.*, p. 279-280.

[343] *Ibidem*, p. 281.

[344] Marge KONSA, *Estonian Archaeology from 1991-2005*, în: *Archaeological research in Estonia: 1865-2005*, Valter LANG (ed.), p. 43.

[345] M. ANGELESCU, *Standarde şi proceduri în arheologie*, Bucureşti, 2004; Idem, *Arheologia şi tehnicile de management*, Bucureşti, 2004; Idem, *Arheologia preventivă în România*, Bucureşti, 2005.

[346] Asupra opiniilor noastre prilejuite de apariţia acestor standarde şi proceduri vezi http://www.archaeology.ro.

- săpătura arheologică de salvare este o cercetare ce este pusă în aplicare în condiţii de distrugere rapidă (din cauze naturale sau artificiale) a unor situri arheologice şi trebuie susţinută parţial dacă u integral de MCC;
- săpătura arheologică contractuală reprezintă acea cercetare care este prilejuită de încheierea unui contract între o persoană juridică sau fizică în vederea eliberării certificatului de descărcare arheologică.

La ora actuală cele mai importante contracte de cercetare din România, care au impus arheologia contractuală în ochii opiniei publice, s-au desfăşurat în Sibiu. Cercetarea arheologică a centrului istoric al oraşului de pe malurile Cibinului a fost încredinţată unei societăţi comerciale, Muzeului Brukenthal şi Universităţii „Lucian Blaga", fiind exemplul cel mai cunoscut şi în acelaşi timp cel mai complex de cercetare arheologică contractuală.

Postfaţă

VIITORUL ARHEOLOGIEI MEDIEVALE[347]

În ultima perioadă datorită unor evenimente care au bulversat lumea arheologică românească asistăm la o creştere a interesului pentru dezbaterea publică referitoare la probleme ale arheologiei româneşti. Intr-adevăr, ar trebui ca arheologii români să participe în mod activ la dezbaterea unor probleme legate de viitorul acestei meserii, în condiţiile încercărilor de aliniere administrativă – deocamdată - la cerinţele Comunităţii Europene. În acest context mi-am permis la rândul meu să fac câteva observaţii pe marginea unor întrebări lansate pe forumurile specializate de pe internet[348]. În continuarea acestor remarci dorim să ne referim la ceea ce s-ar putea numi colapsul arheologiei medievale româneşti. Pornim în demersul nostru de la observaţia că de mai bine de 10 ani arheologia medievistică românească nu mai funcţionează decât prin pastişare ca să nu spunem plagiat. Se constată o acută lipsă de specialişti bine pregătiţi şi ceea ce este şi mai evident o lipsă a unor modele/mentori. Nu suntem adepţii mulării personalităţii ştiinţifice a fiecăruia după un anume model, dar cred că pentru o aşezare a evoluţiei ştiinţifice în manieră ascendentă cu toţii avem nevoie de modele, înţelese ca nişte ştachete. Învăţământul universitar, care ar trebui să ofere o bază a pregătirii potenţialilor arheologi, nu este în stare să treacă de problemele de care se loveşte în această continuă perioadă de tranziţie. În primul rând trebuie întrebat unde mai există învăţământ arheologic universitar în România şi abia apoi să căutăm deficienţe.

Pe de altă parte în condiţiile în care din anul universitar 2005-2006 trecem la organizarea învăţământului universitar – a câta oară ? – pe noi criterii, nu prea mai este loc de specializare în arheologie decât eventual în cadrul programelor de masterat, dar după ştiinţa noastră nu există în România un program de masterat care să ofere posibilitatea pregătirii în domeniul arheologiei medievale[349]. Deficienţele majore a ceea ce în prezent se poate numi învăţământ arheologic universitar au la bază mai multe posibile cauze:

a. lipsa unei suficiente finanţări de bază a pregătirii studenţilor;
b. lipsa unor colaborări externe viabile care să permită un schimb de specialişti şi de studenţi;
c. lipsa unor programe de învăţământ corelate la nivel naţional şi definitive pe baza cărora să se poată aborda specificităţile fiecărui palier din cadrul specializării istorie;
d. lipsa de perspectivă pentru absolvenţi, datorată în mare măsură sistemului de gestionare a instituţiilor cu atribuţii în domeniul arheologiei (universităţi, institute de cercetare, muzee, direcţii de specialitate).

Nu ştim unde anume se mai are în vedere păstrarea specializării arheologie sau crearea unei grupe cu această specializare, dar putem spune că fără o susţinere financiară orice întreprindere în acest domeniu nu va avea ca rezultat decât crearea unor diletanţi pasionaţi de cercetarea arheologică. Bazele unei pregătiri temeinice se pun doar în cadrul unor şantiere arheologice şcoală, care, acolo unde există, ar trebui susţinute, în condiţiile în care dau şi rezultate. Un program de astfel de şantiere şcoală de rang naţional ar putea oferi baza de pornire pentru cei ce doresc să aprofundeze cunoştinţele teoretice dobândite în cadrul cursurilor.

Dacă învăţământul universitar nu pare a fi în stare să scoată prea curând specialiştii de care are nevoie arheologia medievală românească, nici alte instituţii nu sunt într-o situaţie mai

[347] Aceste rânduri au fost publicate în formă de foileton pe http://www.medievistica.ro.
[348] http://www.archaeology.ro.
[349] Un program de master care se apropie de domeniul arheologiei medievale este *Istoria Europei centrale şi de sud-est în primul mileniu al erei creştine*, organizat de Facultatea de Istorie şi Patrimoniu din Sibiu.

fericită. Academia Română prin institutele sale de cercetări reprezintă o altă capcană pentru un tânăr dornic de afirmare şi de a-şi îmbogăţi bagajul informaţional. Cercetarea arheologică este aşa de centralizat controlată – cel puţin din perspectiva financiară - încât s-a pierdut din vedere tocmai scopul pentru care au fost create *Registrul naţional al Arheologilor* şi *Comisia Naţională de Arheologie* şi anume de a superviza, în sensul urmării creşterii calităţii, cercetarea arheologică românească şi nu de a se transforma într-un organism birocratic guvernat de o logică proprie.

Lipsa de orizont a arheologiei medievale româneşti este dată de o necorelarea ei la ceea ce există pe plan european; încă se gândeşte la mai toate palierele – personale sau instituţionale – într-o manieră ultranaţionalistă orientată în jurul expresiei *ne suntem suficienţi,* manieră care ne ţine departe de corelarea rezultatelor noastre cu cele din spaţiile geografice vecine.

Degringolada existentă în arheologia medievală românească este în parte alimentată de lipsa unei coordonări unitare care să canalizeze cercetările în baza unor programe capabile să permită corelarea rezultatelor cu cele din Polonia, Ungaria sau Bulgaria. Poate că această situaţie este întreţinută şi datorită faptului că, spre deosebire de celelalte paliere ale arheologiei, este deosebit de legată de politică, prin obiectivele pe care le cercetează: etnogeneza, contribuţia grupurilor etnice la istoria spaţiului nord-dunărean etc.

Dacă urmărim publicaţiile româneşti constatăm că majoritatea studiilor legate de arheologia medievală sunt foarte tehnice, unele fiind chiar rapoarte de săpătură după modelul *cercetări arheologice la… campania…*, oprindu-se doar la prezentarea cercetării, a materialelor rezultate cu scurte trimiteri la analogii. Mai putem constata o totală lejeritate – ca să nu o numim altfel – în ceea ce priveşte responsabilitatea cu care sunt *aruncate* informaţiile, fără cea mai elementară analiză critică, o necorelare a informaţiilor punctuale obţinute în urma cercetărilor arheologice cu datele istorice cunoscute, fapt ce trădează, în mare parte, o lipsă de cunoştinţe istorico-documentare de bază.

În ceea ce priveşte acurateţea săpăturilor arheologice nu suntem, datorită, credem noi unei insuficiente experienţe, cei mai în măsură să judecăm, dar nu este dificil de observat, din analiza studiilor publicate, că nu sunt respectate nişte norme elementare de abordare a unei cercetări arheologice: existenţa unei documentări în baza căreia să se facă planul de abordare prin săpătură a sitului.

Pe de altă parte s-ar putea obiecta că, să vorbim de existenţa unei arheologii medievale, ar trebui să putem vorbi de existenţa unui grup de arheologi care se ocupă intens şi în baza unor programe de cercetare de ceea ce înseamnă arheologia medievală. De la Radu Popa încoace nu prea mai putem vorbi de programe coerente de abordare arheologică a unor probleme ale evului mediu din teritoriile nord-dunărene. Lipsa acestor programe a fost pusă prea repede şi de prea mulţi pe seama situaţiei financiare, care are şi ea un rol important, dar nu de prim rang. Credem, mai degrabă, că este vorba de o combinare a orgoliului personal cu o stare de lene (se poate citi şi lehamite) în ceea ce îi priveşte pe arheologii ce declară că sunt arheologi medievişti – printre aceştia ne includem şi pe noi.

Ce înţelegem prin combinarea orgoliului cu lehamitea: realizarea unor cercetări arheologice punctuale (aproape în regim de proprietate inalienabilă) în cadrul cărora un arheolog îşi poate permite să fie cât de leneş, deoarece nu are a da socoteală nimănui, fiindu-i în acelaşi timp satisfăcut orgoliul că este coordonator (a se citi *stăpân, feudal*) al unei săpături. Astfel de situaţii am avut în ultimii 20 de ani şi se pare că vor continua, dar, din fericire, într-o măsură mai mică, deoarece numărul acestor şantiere arheologice (a se citi *feude*) va scădea drastic în urma aplicării unor principii mai mult sau mai puţin europene.

În toată această degringoladă, care a permis oricărui arheolog ce nu se preocupă de preistorie sau epocă romană, să se declare specialist sau expert în arheologie medievală, disciplina în sine este dificil de apucat din prisma unor metodologii sau concepte, care să stea la baza pregătirii diferenţiate a branşelor ce o compun. Din acest motiv arheologul medievist – sau

putem să spunem arheologul român, în general – este un fel de enciclopedist al mileniului trei, cu alte cuvinte, parafrazându-l pe Socrate, *ştie tot şi nu ştie nimic*. Majoritatea coordonatorilor (*feudalilor* mai mari sau mai mici) de şantiere arheologice experimentează în limita cunoştinţelor proprii şi a bugetului avut la dispoziţie, rezultatul fiind de cele mai multe ori exprimat într-un raport de săpătură steril şi fără conţinut real. S-ar zice că se uită faptul că obiectele sau construcţiile dezvelite sunt creaţii ale unor oameni, care aveau şi ei racilele lor, care au încercat să-şi modernizeze traiul inovând şi adaptând, care.... în ultimă instanţă **au trăit**.

Spre exemplu... Tot auzim de săpături arheologice desfăşurate în marile situri arheologice aparţinând perioadei evului mediu (Cetatea Sucevei, Târgu de Floci, Oradea, Sibiu, Cluj, Alba Iulia sau multe alte şantiere de mai mici dimensiuni), dar cu foarte puţine excepţii au fost publicate rezultatele săpăturilor într-o manieră inteligibilă. Nu ştim până acum care era viaţa într-o aşezare rurală medievală – din Transilvania, Banat sau Moldova -, pentru că nu avem o aşezare medievală săpată integral (sau cel puţin nu este publicată). Nu ştim care era viaţa într-o aşezare cu caracter urban deoarece nu avem decât crâmpeie de informaţie provenită din săpăturile de salvare şi acestea nepuse cap la cap. Se poate spune că suntem extrem de specializaţi în probleme de redactare tehnică a unor rapoarte sau de prezentare în stil matematic a unor rezultate generate de săpăturile arheologice. Când o să putem să oferim o imagine a lumii medievale din spaţiul transilvan, bănăţean, moldovean etc. şi prin imagine înţelegem o prezentare care să înceapă cu tipurile de locuinţă şi evoluţia lor, cu regimul alimentar într-o aşezare de câmpie comparativ cu una de munte, cu crâmpeie de viaţă cotidiană...., atunci putem considera că avem o arheologie medievală matură care îşi va putea permite sau nu să intre în *colaps*....

Deocamdată, noi arheologii medievişti suntem guvernaţi doar de un simţ exacerbat al proprietăţii prost înţelese, ne limităm să *domnim pe moşia noastră* şi eventual să diseminăm mici şi inofensive informaţii despre *importanta cercetare* pe care o desfăşurăm. Cred că în primul rând că ar trebui dezvoltată o mai mare încredere unii în ceilalţi, încredere ce să permită deschiderea unor colaborari reale şi în acest fel putându-se crea o *adevărată castă a arheologilor medievişti*, din rândul cărora să se nască apoi acei metodologi sau teoreticieni fără de care nu este posibilă dezvoltarea.

MEDIEVAL ARCHAEOLOGY
beetwen politics, nationalism and philosophy
(abstract)

ARCHAEOLOGY AND HISTORY AT THE BEGINNING OF 3rd MILLENIUM

History Research at the End and Beginning of Millennium. The manner of writing history, of thinking and perceiving the past has gone through significant changes along the last decades of the 20th century. The analysis of history at the end of century shows a potential end of a history cycle[350].

The manner of writing has developed significantly, particularly in the second half of 20th century going through transformations from an orientation towards a linear history to a more diverse one dealing with different aspects such as social, religious, political, economic, military, mass lines of thoughts, etc. In his theory on scientific revolutions, Th. Kuhn noticed the fact that each age is characterised by several paradigms that may explain a series of phenomena in a very convincing[351] and coherent manner. The Romantic historiography enlarged the interest area of history coming up with a new paradigm based on Hodder's principles that referred to restoring the national spirit, the self-image and new forms of solidarity and institutions. But the Positivism trend determined a certain series of fragmentations of political realities with no connection between them; it also promoted the concept of thorough restoration but the political history remained the privileged one to the disadvantage of economic, social and cultural aspects of history [352].

I. Hodder believes that there are various theories and methods of approach due to social and historical aspects of archaeology. In the '80s, most of the researchers who studied the history of archaeology and its theories within the last 100 years jumped to the conclusion that archaeology had a linear ascending evolution starting from the cultural history up to the process and post process archaeology. Hodder's statement is true only if we refer to a global analysis of archaeology. If we take into account the chronology, the division of territories and the ideologies we notice that the evolution of theories was not linear at all. The best example of this kind is the situation of the ex-communist countries where the theoretical gap that followed after the end of the communist regimes generated a diversity of approaches from the ideas of the school of cultural history up to nationalist ideas in history and archaeology. (see the case of Napoleon Savescu and the theory of the Thracians).

The Marxism and its Influence on Historical Research. Our purpose is to identify and analyse the influences of Marxist doctrine in history and archaeological researches. In the classical Marxism the change is explained through the interaction between the production and exchange forces. Nowadays, this idea may be rejected by the followers of the so-called post Marxism both in Europe and America. They consider that the Marxism is a valuable concept only in relation with the new social and anthropological theories of S*tructuralism* or *Relativism*.

Some historiographers consider that the archaeologists Roskams and Saunders were significantly influenced by the Marxist-Leninist ideas. In Dark's opinion, Ian Hodder (1986, 1992) or even G. Childe (1949) may be included in the category of archaeologists influenced by post-Marxist ideas; in their researches, the classic theory is associated with the Relativism and Structuralism offering plausible explanations for the cultural changes in the world.

The Annals School historiography has several common ideas with Marxism. Guy Bois analysed and identified at least three common aspects:

d. the indirect and confusing influence of Marxism on the new history by means of economic aspects, a method specific to Ernest Labrousse;

---

[350] T. NICOARĂ, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană,* Cluj-Napoca, 2002, p. 14.
[351] T. KUHN, *La structure des revolutions scientifiques*, Paris, 1983.
[352] T. NICOARĂ, *op.cit.*, p. 16.

e. the influence of the new history on the Marxist historians generating several themes of research such as the history of sensitivity and mass lines of thoughts;
f. the Marxist historians who assimilated the methods of research.

In the archaeology of the ex-communist countries Marxism has had two main influences:

c. the ideological one: by focusing on the social and economic aspects in the archaeological research;
d. the "barbarian" one by forcing the historians to refer to works of the Marxist classics in their collections of history studies.

Archaeology and Transylvanian Medieval History. As far as the Romanian historiography is concerned, due to the fluctuations in the political context, its *openness or closure* it can be noticed that the interest towards the new approach of history varied. It followed more or less evidently a traditional Marxist research rarely influenced by the new trends in the European historiography. The new ideas were hard to be accepted but they were gradually assimilated especially after the period of political and economic expansion that followed the "Spring in Prague" when the Romanian historians came in direct contact with the French historiography during a Romanian-French congress.

A new prosperous period for the Romanian historiography is the period after the Revolution in 1989, when there appeared the ideas of a school of history of thoughts coordinated by historians such as Lucian Boia, Stelian Brezeanu, S. Mitu. But in the new socio-political context there cannot be noticed a significant evolution of both general and medieval archaeology starting with the second half of 20th century, although most of the speeches deal with the need of writing about "real" history; they also suggested the idea of starting the investigation based on the dialogue between the linguist, the archaeologist, the geographer and different experts in other auxiliary branches of history.

Medieval Archaeology and General Archaeology have the following main objectives:

- the study of the sites and their archaeological content in time and space in order to reconstitute all the sequences of human culture;
- reconstitution of life styles from the past;
- the study of the cultural process and the explanation of cultural changes;
- understanding the sites, artefacts and any other archaeological proofs in relation with the contemporary world.

Feminism and Archaeological Research. There are many aspects of feminism in archaeology that are worth to be discussed. In '60s and '70s of the last century, the feminism brought in archaeology a new method of perceiving the reality through the artefacts that have been discovered, thus the areas of a settlement could have been divided into areas with male or female features. While doing an archaeological analysis of a settlement dating from the Iron Age at Glastonbury, David Clarke made a distinction between the *large and small* houses, he assumed that the former ones belonged to more male activities and the latter ones to feminine activities as they were mostly domestic objects.

Statistics show that at global level there is a percent of 25-30 % women archaeologists and according to Gilchrist's the situation is the following: in USA approx. 20%, in England and Australia approx 35% and in Norway 49%.

Changes and Trends in the European Archaeological Research. Medieval archaeology is one of the latest branches of archaeology, though it has already an old history and it has gone through many changes caused by a large number of discoveries within the last 25 years.

As far as the medieval archaeology, we can say that in Western Europe there was a more fortunate situation as starting with the middle of 20th century medieval archaeologists founded professional associations. Their members were the ones who had already published volumes and periodicals dedicated to the efficient exploitation of archaeological researches and museum collections. The British archaeological experience seems to be more representative from the point of understanding the present situation of medieval archaeology at European level.

D. Hinton presents a comparative situation between the beginning years of The Society for Medieval Archaeology ('50s) and '80s, taking into account the jobs of the members of this association. It has been noticed that at the beginning, most members were working for museum networks but in '80s their number was significantly reduced, archaeologists choosing to work in universities or research institutions.

The same situation is in Romania as well where recently an association of medieval archaeologists has been founded. It can be noticed that most of archaeologists have activities in university centres such as Sibiu, Bucharest, Cluj, Iasi or at research institutions belonging to the Romanian Academy (Sibiu, Bucharest, Cluj, Iasi), unfortunately their total number is no more 20 people.

Within the last 10 years, the number of archaeological researches in medieval towns has increased. It seems that the archaeological researches were not always coordinated by medieval archaeologists due to the lack of an awareness of the activity of the medieval archaeology, of a theoretical basis and the existence of schools of medieval archaeology.

As a result of "New Archaeology" with the new theories and methodology there appeared another branch of archaeology called by E. Higgs environmental archaeology. This theory has developed in Cambridge and it started from the idea that people can be studied as part of the environment they live in and that the environment influences their socio-economic development. This new theory was relatively hard to be accepted but, at present, various centres of archaeological research have developed their own program based on the so-called *landscape archaeology (*see further details regarding its principle - Aston, Rowley). The appearance of these new theoretical approaches in the medieval archaeology have changed the views on Sawyer's argument that archaeology is an extremely expensive research for studying what is already known.

Cs. Balint believes that in the 20th century, between '50s and '80s the East-European archaeology was forced to become a branch of history mostly from ideological reasons:

- as a result of the Marxist attempts to introduce the typological research in the archaeology of the communist countries the interest of the archaeologists was oriented towards the analysis of the economic and social problems of the civilisations and peoples in the past.

After the WW II due to the political changes most Central and East European countries have changed their approach of archaeology focussing more on the "national" aspects.

Nationalism and Archaeology. In the last years of 20th century one issue of world's politics was the concept of nationalism, in other words, the development of the nationalist ideologies. As a result, Archaeology confronted with this issue as well and along the years there have been noticed a series of nationalist concepts. Kühnl claims that no historical presentation or thesis can be purely scientific; he argues that all discourses, speeches, concepts imply a certain political orientation, so the archaeological analysis may not be the exception as it cannot avoid the orientation towards a particular political concept (die weimarer republik, Hamburg, 1985, p. 7-8).

The relation between archaeology and nationalism has become more evident in the first half of the 20th century in particularly after the WWI gradually loosing its importance in Western Europe after WW II.

WHAT IS MEDIEVAL ARCHAEOLOGY?

According to Concise Oxford Dictionary (7th edition, 1985) archaeology is the science that studies ancient times, particularly the prehistoric times based on archaeological diggings. Webster's International Dictionary (3rd edition, 1986*) gives the following definition:* archaeology is "the scientific study of material remains (as fossil relics, artefacts, and monuments) of past human life and activities and of the remains of the culture of a people". E. Neustupný believes that archaeology is the study of historical processes based on archaeological data; in his opinion, archaeology and history (another humanist science) share both the object of study and results of the researches**.**

In general, nowadays archaeology is considered to be the science that studies the past based on human material culture: artefacts, monuments and other objects as a result of human activities.

What is the meaning of medieval archaeology? And what is its status as a science? During the World Archaeological Congress organised in Southampton, in September 1986, archaeologists tried to find the answer for these two questions. On one hand, we can say that it must have been very difficult to answer them since the volume dedicated to the section of Medieval Archaeology – *From the Baltic to the Black Sea. Studies in medieval archaeology* – was published four years later, in 1990. On the other hand if we analyse the title of the Congress – *One world archaeology* – it suggests the fact that at least in theory, archaeology is one science that developed several regional particularities. During this congress, archaeologists have become aware of the terminology gap between the European and non-European historiographies.

The main issue of the Romanian medieval archaeology is that there was no clear separation between the archaeologists who study the Medieval Age and those who research the Antiquity or the prehistoric times until some time ago. The beginning of the Romanian medieval archaeology is related to the encyclopaedia period of the archaeology. For this period we could mention a few among the first medieval archaeologists Ion Nestor, Kurt Horedt and Maria Comșa. Starting with '70s, there appeared a group of archaeologists who were interested in studying the migration and early medieval period; this orientation towards such researches was the result of the nationalist communist politics in order to bring to light those autochthonous aspects during the formation of the Romanian people. The archaeological site from Dăbâca had a scientific impact on archaeology but it also served the interest of the new archaeologists at that time among we could mention Sever Dumitrașcu, Petre Iambor, Ștefan Matei. This generation of archaeologists was the one who made a clear cut distinction between *prehistoric and medieval archaeology*. They argued that for medieval researchers, archaeology was only one method of study whereas for the prehistoric researchers the archaeological digging were the **only** method of research, that is the only source of information.. In other words, the medieval archaeologist has the possibility to verify the results of the archaeological researches through the written sources.

Transylvanian Medieval Archaeology has developed very fast and in a short period of time it as become a separate discipline within archaeology. By the end of the '90s it had as its academic centre at Cluj; at that time this centre was coordinated by Ștefan Pascu, a great personality in Romanian historiography.

Medieval Archaeology and Curriculum in Universities. Due to the fact that medieval archaeology is one of the recent branches of archaeology it has been included in the curriculum of universities relatively late. Even today, there are a few universities that chose to introduce in their curriculum courses related to medieval archaeology.

The Catholic university from Spoleto, Italy is the first one to have introduced in their curriculum a course of medieval archaeology.

Medieval Archaeology and Terminology

Ethnic and ethnicity. The most frequently used term in Roman-Greak and medieval archaeology is *ethnic* although it is one of the most ambiguous concepts. In English literature this term has the meaning of "*heathen*", so it seems to be used to establish the religion of a community. Nowadays, this term has the role of identifying the origin of a community and it was used with the meaning of ethnic for the first time in 1953.

Nowadays, speeches on ethnic-ethnicity mostly refer to the conflicts in the Balkans after 1999 and they less refer to the research based on the connection between groups of population and archaeological resources and materials discovered in areas where these populations used to live. Moreover, the interest of history and medieval archaeology in studying aspects of ethnicity and ethnic features can also be explained from the political context as this branch of archaeology may be turned into an instrument that could provide relevant proofs regarding the right of a people or community over a certain territory.

Ethnic features, material culture and archaeology. The founder of the School of Cultural History was Gustaf Kossinna. His ideas were taken over and intensively applied by the Nazi Propaganda and this brought about a lot of aggressive judgements and disapprovals regarding his opinions and theories. The main idea of Kossina's theory was the fact that *cultural regions are very well defined from archaeological point of view and they correspond to territories belonging to certain tribes and peoples*.

Later on, the ideas of the School of Cultural History have been interpreted in a different manner by the archaeologists belonging to the so-called the New Archaeology; they did not bring so many modifications to the initial ideas and they considered that the members of a society do not share the same culture in a passive way but they rather participate in creating it. The new archaeologists were not against the idea that a certain ethnic group can be associated to a particular area of archaeological materials even if it is considered only at stylistic level. In other words we may say that the closer two ethnic groups are, the more their cultural stylistic uniformity may be.

I. Hodder continued this theory further and put together the basic principles so that they could be applied for different purposes. He considered that any action of material culture could be used in order to represent the social categories corresponding to the period of the material culture they belonged to.

MEDIEVAL ARCHAEOLOGY AND RESEARCH METHODOLOGY

Medieval Archaeology, according to its development at present, implies all the components that permit to archaeologists to collect the maximum of information on certain archaeological sites that are to be researched. One of the most important components is the proper archaeological digging which is based on the research and analysis of possible archaeological traces, usually found underground.

What Is Field Archaeology or Surface Archaeological Research. Field Archaeology has multiple meanings. Most archaeologists consider that field archaeology implies all types of research including the proper diggings. (R. J. C. Atkinson, *Field archaeology*, 1953; J. Coles, *Field Archaeology in Britain*, 1972; Ashbee, P., *Field archaeology: its origins and development*, in: Fowler, P. J. (ed.), Archaeology and the Landscape, 1972,p. 38-74.)

The authorisation for archaeological research is obtained from the Archaeology Department within the Ministry of Culture and Cults based on the registration to the Register of Archaeologists in Romania. The registration is based on the evaluation and approval of the National Commission of Archaeology (see the Registration Methodology in the register of archaeologists and in the Regulation of the development of archaeological researches on www.cimec.ro).

Field Archaeology Research implies the identification and the planning and photographic marking of an existing proof of a archaeological site so that it can be introduced in The National Archaeological Register, a data base managed by Institutul pentru Memorie Culturală (cIMeC) within MCC (Ministry of Culture and Cults).

BASIC THEORY OF MEDIEVAL ARCHAEOLOGY

Since its foundation as a science, archaeology has gone through many attempts to establish a solid basic theory. It seems that along the years, a series of philosophical trends have significantly influenced the European archaeological research. Philosophy, one of the humanist sciences, seems to have had an important role to the appearance and in the development of new trends and directions in archaeology. We could mention only a few philosophers and their contribution: Oskar Montelius – Darwinism applied in archaeology, Gordon Childe – Marxism and archaeology, David Clarke – Neo-positivism in archaeology, Ian Hodder – Structuralism and Post-processual archaeology.

L'Ecole des Annales and Medieval Archaeology. This trend appeared in France, at the beginning of 20th century and it has been significantly developed by the second generation of *analysts*, especially after the publications of the works written by Marc Bloch (*Feudal Society*) and Fernand Braudel (*The Mediterranean Sea during Philip II*).

After their publication, the French works have been considered as guidelines in the Medieval European History. An international recognition of the importance of the ideas of Annals School has come only later, once there appeared the third generation of *analysts* Jacques le Goff and Emmanuel Le Roy Ladurie who imposed their ideas within Annals School in archaeology.

Ethnological Archaeology. C. Levi Strauss has made a significant analysis of the connection between history and ethnology starting from the assumption that both archaeology and ethnology study and research social life with the purpose of getting more information on human beings. From this point of view pre-historic archaeology is more related to ethnology than any other branch of archaeology.

The term of ethno-archaeologist was used for the first time in a work on traditions regarding the migration of American-Indian population. The term had the following meaning: *an archaeologist who previously collected more information on the life of the community where he or she was about to start his/her archaeological diggings; this was part of the preparation for his/her archaeological researches*.

Ethno-archaeology has become sub-branch of anthropology at the middle of 20th century when Maxine Kleindienst and Patty Jo Watson published a study called *Action archaeology: the archaeological inventory of a living community*. After the appearance of this study, it is noticed a growing interest in this type of scientific research. In 1957, Joseph Bauxar was the first one to use the term of ethno-archaeology in the title of a study. He and R. Gould believed that ethno-archaeology was a sciece that compared archaeological and ethnographic aspects. The German School of Ethno-archaeology adopted this concept unlike the North-American School of Anthropology.

Evolutionism and Behavioural Archaeology. In general, Behavioural Archaeology is understood as the study of behavioural interfaces through archaeological data (artefacts) and the aggregation of the data in possible scenarios of our cultural past.

The first principle of this branch sustains that the form variations and the structure of archaeological, architectural and cultural artefacts are the result of human behaviour not an analytical product such as a *culture* an adaptation need. It may also be said that Human Behaviour Archaeology implies full interaction between people and objects. At a conference in Chicago, George T. Jones and Robert D. Leonard claimed that archaeological objects are parts of live organisms. In Leonard's opinion behaviour and technology are the components of human

prototype. His statement is very important in the attempt to adapt Darwin's Theory in archaeology. This theory implies the reproduction of organisms through an evolutional method which in archaeology means the reproduction – evolution of materials, behaviours and social or political structures under the influence of external factors.

MEDIEVAL ARCHAEOLOGY AND ITS COMPONENTS

Archaeology of Settlements. The appearance of works dealing with economic and social history such as those published by D. Duby (see the mentioned bibliography) or Ph. Aries (The History of Private Life) have determined particularly in France and Great Britain the development of the researches of the rural medieval settlements which could offer more information regarding the daily life of those people living at that time. Among the most recent archaeological sites where there have been discovered traces of rural medieval settlements are Vorbasse sor Nørre Snede (in Central Jutland); here there have been uncovered 200,000 sq m and 86,000 sq m respectively.

Archaeology of Churches. The archaeological research of medieval churches has been considered an important aspect of medieval archaeology since early times. It has been noticed a certain interest of the society towards these valuable historical monuments which nowadays may be still used or they are only the remains of the medieval glory from past times; this interest is rendered particularly during the Romantic trend in literature. Traditionally, churches are also considered works of art that is why their study has begun with History of Art.

The ecclesiastic monuments built especially before 13th century have been inevitably researched from archaeological point of view; starting with this century historians have more and more written information regarding such monuments. The same situation is encountered from the Western Europe up to the farthest corners of the Russian Field. Still, the archaeology of churches remains a branch of archaeology even if it is at the beginning and it goes through a process of defining the theoretical and methodological concepts in several countries in Europe. For example, in Sweden, the archaeology of churches was accepted as a branch of archaeology only in 1981 on the occasion of a symposium in Arhus, Denmark. The archaeology of churches or ecclesiastic archaeology represents a branch of archaeology and it may be said that it originates even since the beginning of Christianity or no later than the ‘50s in the 20th century. This conclusion results from the fact that the restoration of an old church also implied a minimum research of the existing monument and due to the fact that only after the second half of the 20th century the theoretical and practical basis of this branch has been contoured within the medieval archaeology.

Archaeology of Necropolises/Cemeteries. A problem related to the cemeteries during the migration period and early medieval times on the Romanian territory seems to be the difficulty in distinguishing Christian cemeteries from the heathen ones. In the field literature it is considered that the Christians and the heathens could not have used the same cemetery. Nevertheless, if we take into account the information given by *Collectio Canonum Hiberniensis* (here there are presented the conditions in which the heathens could have been buried in the Christian cemeteries) we must admit this cohabitation at least during the beginning period of Christianity. Moreover, the archaeological discoveries show that the people who were newly converted to Christianity continued to bury their deceased relatives in the cemeteries of the communities that they previously belonged to. The old cemeteries ceased to be used once the churches have appeared and people have started to place their cemeteries around the new churches.

The archaeology of cemeteries/necropolises may be divided into three parts: archaeology of necropolises before Christianity, archaeology of mixed necropolises and archaeology of Christian necropolises or church cemeteries.

d. archaeology of the „heathen” necropolises during 5-7th centuries
e. archaeology of „mixed” necropolises during 8-10th centuries

f. archaeology of cemeteries during 11-13th centuries

When dealing with archaeology of cemeteries around churches, three main aspects must be taken into consideration:

- the registration of visible proofs: grave stones, the occupied surface;
- the archaeological research of the necropolis;
- the data interpretation in order to render the existing connections between the church, the cemetery and the surrounding area.

The space around the churches for burials has begun to be frequently used in Western Europe since 8th century while in Central and South-eastern Europe only after 11th century because the massive Christianisation of the people within this part of the continent took place only later. In Transylvania, K. Horedt (see Moreşti) has discovered the first cemetery around a church or cult monument in Citfalau, near Moresti while doing archaeological diggings of a little church with a cemetery dating from 12th century. He grouped the necropolises from the end of 11th century up to the second half of 13th century under the name of Citfalău. The existence of such cemeteries around churches or cult monuments is archaeologically attested in Gioagiu de Jos, Cluj-Manastur, Alba Iulia, Frumuşeni.

Translation by Valentina Claudia APOSTU

Lista prescurtărilor

AAASH	*Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapest
AARGnews	*Aerial Archaeology Research Group, York.*
ActaMN	*Acta Musei Napocensis,* Cluj-Napoca
ActaMP	*Acta Musei Porolisensis*, Zalău
ActaTS	*Acta Terrae Septemcastrensis*, Sibiu
AE	*Archeológiai Értesitő*, Budapest
AICSU	*Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane*, Sibiu
AIIAC	*Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie*, Cluj-Napoca
AIIAI	*Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie*, Iaşi
AIINC	*Anuarul Institutului de Istorie Naţională,* Cluj
AM	*Arheologia Medievală*,
ArhM	*Arheologia Moldovei*, Iaşi
CB	*Castrum Bene*
CCA	*Cronica Cercetărilor Arheologice*, Bucureşti
EN	*Ephemeris Napocensis*, Cluj-Napoca
FVL	*Forschungen zur Folks- und Landeskunde*, Sibiu
J. Brit.Archaeol.Ass	*Journal of British Archaeology Association, London*
MN	*Muzeul Naţional*, Bucureşti
SCIV(A)	*Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie,* Bucureşti
Slov. Arch	*Slovenska Archaeologia*, Praha
SMIM	*Studii şi Materiale de Istorie Medie*, Bucureşti
SMMIM	*Studii şi Materiale de Muzeografie şi Istorie Militară*, Bucureşti
ZfSL	*Zeitschrift fur Siebenbürgische Landeskunde*, Heidelberg

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

ADDYMAN, P.V., MORRIS, R.K., *The archaeological study of churches*, London, 1976.

ANGHEL, GH., *Cetatea feudală de la Tăuţi (jud. Alba)*, în: *Sesiunea de comunicări a muzeelor de istorie*, Bucureşti, 1970, pp. 196-208.

ANGHEL, GH., *Cetăţi medievale din Transilvania*, Bucureşti, 1972.

ANTONESEI, L., *Închiderile şi deschiderile istoriografiei*, în: *Xenopolitana*, I, 1993, 1-4, p. 5-9.

ARCIKHOVSKII, A. V., *Vvdenie v arkheologiiu*, Moscow, 1940

ARIES, Ph., DUBY, G., (coord.), *Istoria vieţii private*, Bucureşti, 1-10, 1994-1998.

ARNOLD, Bettina, HASSMANN, H., *Archaeology in Nazi Germany: the Legacy of Faustian Bargain*, în Ph. KOHL, Clare FAWCETT, *op.cit.*, p. 70 sqq.

ASHBEE, P., *Field archaeology: its Origins and Development*, în: P. J. FOWLER (ed.), *Archaeology and the Landscape*, 1972.

ASTON, M., ROWLEY, T., *Landscape Archaeology. An introduction to fieldwork techniques on post-roman landscapes*, Newton Abbot, London, Vancouver, 1974.

ATKINSON, R. J. C., *Field archaeology*, 1953.

AUSTIN, D., ALCOCK, L., *From the Baltic to Black Sea: studies in medieval archaeology*, London, 1997.

AUSTIN, D., *The „proper study" of medieval archaeology*, în D. Austin, L. Alcock, *op.cit.*, p. 11-13.

AVRAM, Al., *Câteva consideraţii cu privire la bazilicile scurte din bazinul Hârtibaciului şi zona Sibiului*, în *Revista Muzeelor şi Monumentelor. Seria Monumente Istorice şi de Artă*, 50, nr. 2. 1981.

BAILEY, D. W., *Bulgarian archaeology: Ideology, sociopolitics and the exotic*, în: *Archaeology under Fire: Nationalism, Politics and Heritage in the Eastern Mediterranean and Middle East*, ed. Lynn Meskell, London, New York, 1998, p. 87-110.

BALINT, Cs., *Some ethnospecific features in central and eastern European achaeology during the early Middle Ages: the case of Avaras and Hungarians*, în: St. Shennan, *Archaeological approaches to cultural identity*.

BALTAG, GH., *Sighişoara înainte de Sighişoara. Elemente de demografie şi habitat în bazinul mijlociu al Târnavei Mari din preistorie până în secolul al XIII-lea d. Hr., cu privire specială asupra zonei municipiului Sighişoara*, Bucureşti, 2000.

BARBU, M., ZDROBA, M., *Noi cercetări privind cetatea de pământ de la Vladimirescu*, în: *Ziridava*, VIII, 1977, p. 17-28.

BARFORD, P., *Paradigms lost: Polish archaeology and post-war politics*, în: *Archaeologia Polona*, 31, 1993, p. 257-270.

BARFORD, P., *Reflections on the Leszno Aerial Archaeology School*, 1998.

BARFORD, P., *The development of Archaeological Aerial Photography in Poland - an annotated bibliography*, în: http://aarg.univie.ac.at/worldwide/poland/poland.html

BAUXAR, *Yuchi Ethnoarchaeology*, part I: *Some Yuchi Identifications reconsidered*, în: *Ethnohistory*, 4, 1957, p. 279-301.

BĂCUEŢ-CRIŞAN, D., *Aşezările medievale timpurii de la Popeni – „Pe Pogor" şi Cuceu – „Valea Bochii" (judeţul Sălaj)*, Zalău, 2006

BĂCUEŢ-CRIŞAN, Sanda, BĂCUEŢ, D., *Cercetări arheologice pe teritoriul oraşului Zalău. Descoperirile neo-eneolitice şi medievale timpurii*, Zalău, 2003

BEWLEY, R. H., RĄCZKOWSKI W., (ed.), *Aerial Archaeology: developing future practice*, Amsterdam, Washington, 2002.

BINTLIFF, J. ed., *The Annales School and Archaeology*, London, New York, f.a.

BLAIR, J., PYRAH, Carol, *Church archaeology. Research directions for the future*, London, 1996.

BLANCHARD, I., *Review of periodical literature, 1979* în: *Economic History Review*, 34, 1981, p. 161-165.

BLOCH, M., *Feudal Society*, Chicago, 1961.

BOIS, G., *Marxisme et histoire nouvelle*, în: *La Nouvelle Histoire*.

BOUARD, M., *The Centre for Medieval Archaeological Research, University of Caen*, în: *World Archaeology*, 1, 1969, 1, p. 61-67.
BRANDT, R., SLOFSTRA J. (ed.), *Roman and native in the Low Countries*, BAR, 184, Oxford, 1983.
BRATHER, S., *Die Projektion des Nationalstaats in die Frühgeschichte. Ethnische Interpretationen in der Archäologie*, în: *Inventing the Past in North Central Europe. The National perception of Early Medieval History and Archaeology*, M. Hardt, Chr. Lübke, D. Schorkowitz, Berna, 2003.
BRAUDEL, F., *Lumea mediteraneană în vremea lui Filip II*, 1949.
BRAUDEL, Fr., *La Méditerranée et le monde méditerranéen a l'époque du Filip II*, Paris, 1949.
BREW, J. O., *Archaeology of Alkali Ridge, Southeastern Utah*, Cambridge, 1946.
BREZEANU, ST., *Identităţi şi solidarităţi medievale. Controverse istorice*, Bucureşti, 2002.
BROTHWELL, D. R., POLLARD, A. M., *Handbook of Archaeological Sciences,* Chichester, New York, Weinheim, Brisbane, Singapore, Toronto, f.a..
BRUTAILS, J. A., *Precis d'archeologie du Moyen Age*, Toulouse, 1908.
BURGUIERE, A., *Histoire d'une histoire: naissance des „Annales"*, în *Annales ESC*, 6, 1979, p. 1347-1359.

CARANDINI, A., SETTIS, A., *Schiavi e padroni nell'Etruria romana. La villa di Settefinestre: dallo scavo alla mostra*, Bari, 1979.
CHAPELOT, J., D'ARCHIMBAUD, Démians G., *Dix ans d'archeologie medievale en France (1970-1980)*, în: *Archeologia Medievale*, X, 1983, p. 297-316.
CHARITOS D. et alii, *Designing a virtual museum within a museum*, în: *Proceedings of the 2001 Conference on Virtual Reality, Archeology, and Cultural Heritage*, 2001.
CHARLES-EDWARDS, T., *The pastoral role of the church in the early Irish laws*, în: Blair, J., Sharpe, R., *Pastoral Care before the Parish*, Leicester, 1992.
CHILDE, G., *Progress in Archaeology*, London, 1944.
COLES, J., *Field Archaeology in Britain*, 1972.
CORBU, Emilia, *Sudul României în evul mediu timpuriu (secolele VIII-XI). Repere arheologice*, Brăila, 2006.
COSMA, C., GUDEA, N., *Habitat und Gesellschaft im Westen und Nordwesten Rumäniens in den 8.-10.Jahrhunderten n. Chr.*, Cluj-Napoca, 2002.
COSMA, C., *Vestul şi nord-vestul României în secolele VIII-X d. H.*, Cluj-Napoca, 2002.
COURBIN, P., *What is archaeology?: an essay on the nature of archaeological research*, University Chicago Press, 1988.
COURBIN, P., *Qu'est-ce que l'archeologie? Essai sur la nature de la recherche arheologique*, Paris, 1982.
CRABTREE, Pam J., *Medieval Archaeology an Encyclopedia*, New York, London, 2001.
CRAWFORD, O.G.S., *A Century of Air Photography*, în: *Antiquity*, 28, 1954, p.206-210.
CRAWFORD, O.G.S., *History and bibliography of archaeology from air*, în: Crawford, O.G.S., Keiller, A., *Wessex from the Air*, Oxford, 1928.
CRÎNGACI Ţiplic, Maria Emilia, PINTER, Z. K., WHITE, M., *Virtual Reality Reconstruction and Interpretation of the Romanic Rotunda and Medieval Timber and Earthkwork from Orăştie (Broos)*, în: *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 30 /1, 2007.
CRÎNGACI ŢIPLIC, Maria Emilia, WHITE, M., *A Virtual Reconstruction of the two Romanic Churches From South of Transylvania. Case Studies at Cisnădioara and Şura Mică Churches*, în: *Acta Terrae Septemcastrensis*, VI, 2007.
CURTA, Fl., *Apariţia slavilor. Istorie şi arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, Editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2006.
CURTA, Fl., *Archaeology and History: European Developments and National "Schools"*, în: *East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages*, Fl. Curta ed., The University of Michigan Press, Ann Harbor, 2005, p. 5-11.
CURTA, Fl., *Consideraţii privind conceptul de caracter etnic (etnicitate) în arheologia contemporană*, în: *ArhMed*, IV, 2002.
CURTA, Fl., *Early Middle Ages: Problems of Chronology*, în: *East Central and eastern Europe*, ed. Fl. Curta.

DAMM, C., *The Danish single grave –culture- ethnic migration or social construction*, în: *Journal of Danish Archaeology*, 10, 1991, p. 199-204.
DANIEL, G., *A Hundred and Fifty Years of Archaeology*, London, 1975.
DARK., K. R., *Theoretical Archaeology*, London, 1995.
DAVID, N., KRAMER, Carol , *Ethnoarchaeology in action*, Cambridge, 2001.
De AZEVEDO, M. C., *L'insegnamento dell'archeologia medievale in Italia*, în: *Tavola rotonda sulla archeologia medievale, Roma, 11-13 marzo 1975*, Roma, 1976.
DELETANG, H., *L'archeologie aerienne en France: le passe vu du ciel*, Paris, 1999.
DEUEL, L., *Flights into Yesterday: the Story of Aerial Archaeology*, London, 1971.
DIAZ-ANDREU, Margarita, *Archaeology and nationalism in Spain*, în: Ph. Kohl, Clare Fawcett, *op.cit.*, p. 55.
DIAZ-ANDREU, Margarita, CHAMPION, T., *Nationalism and archaeology in Europe*, London, 1996.
DIAZ-ANDREU, Margarita, *Constructing Identities Through Culture. The Past in the Forging of Europe*, în: *Cultural Identity and Archaeology. The Construction of European Communities*, Londra-New York, 1996.
DIAZ-ANDREU, Margarita, STIG SORENSEN, Marie Louise, *Excavating Women. A History of Women in European Archaeology*, London, New York, 1996.
DRĂGUŢ, V., *Cetatea Bologa. Notă preliminară*, în: *RMM. MIA*, 47, 1978, 2, p. 43-45.
DREWETT, P. L., *Field Archaeology: an Introduction*, London, 1999.
DUBY, G., *Cavalerul, femeia şi preotul. Căsătoria în Franţa feudală*, Bucureşti, 1997.
DUBY, G., *Doamnele din veacul al XII-lea*, Bucureşti, 2000
DUMITRAȘCU, S., BORCEA, L., *Sondajul arheologic din iulie 1973 în cetatea Biharea*, în: *Crisia*, 4, 1974, p. 57-62.

EGGERS, H. J., *Das Problem der ethnischen Deutung in der Frühgeschichte*, în: *Ur- und Frühgeschichte als historische Wissenschaft. Festschrift zum 60. Geburtstag von Ernst Wahle*, Heidelberg, 1950.
EGGERT, M.K.H., *Theorie in der Archäologie: zur englischsprachigen Diskussion*, Münster, New York, 1998.
ERIKSEN, T. H., *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, London, 1993.

FABINI, H., *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen*, vol. I, Sibiu, 1998.
FEHRING, G. P., *Einführungen in die Archäologie des Mittelalters*, Darmstadt, 1987.
FEHRING, G. P., *Archaeology of Medieval Germany: an Introduction*, London, New York, 1991.
FOUCAULT, M., *L'archeologie du savoir*, Paris, 1977.
FOWLER, P.J.,*Tradition and Objectives in British Field Archaeology, 1953-1978*, în: *Archaeological Journal*, 137, 1980, p. 1-21.
FOWLER, M.J., *Modelling the acquisition timee of CORONA KH-4B satellite photographs*, în: AARGnews, 33, september 2006, p. 34-40.
FRANCOVICH, R. et al., *Archaeology and history of the Middle Ages*, 1996.
FRANCOVICH, R., CITTER, C., DAMIANI, Silvia, FARINELLI, R., TERROSI, G., SERAFINI, L., *Archeologia urbana a grosseto rapporto preliminare degli scavi 1998-1999*, în: *II Congresso nazzionale*.
FRANCOVICH, R., VALENTI, M., *I plattaforma GIS dello scavo ed il suo utilizzo: l'esperienza di poggibonsi*, in: *III Congresso nazzionale di archeologia medievale*.
FREND, W.H.C, *Religion in Roman Britain in the Fourth Century*, în: *J. Brit.Archaeol.Ass*, 3, 18, p. 1-18.
FRONZA, Vittorio, *Principi di database management in archeologia: l'esperienza senese*, in: *III Congresso nazzionale*, vol. II.

GALLAY, A., *Archéologie demain*, Paris, 1986.
GALLAY, A., *Itinéraires ethnoarchéologiques*, Geneve, 1991.
GANE, C., *Trecute vieţi de doamne şi domniţe*, Iași, 1972.
GARDIN, J. C. *Cartes perforees et ordinateurs au service de l'archeologie*, în: *La Nature*, 449, 1962

GARDIN, J.C., *Archéologie théoretique*, Paris, 1979.
GEARY, L., *Ethnic Identity as a Situational Construct in the Early Middle Ages*, în: *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 113, 1983, p. 15-26.
GILCHRIST, Roberta, *Gender and Archaeology*, London, 1999.
GILLINGS, M., *Flood*, în: G. Lock, Z. Stancic, *Archaeology and Geographical Information Systems: a European Perspective*, London, 1995.
GLEUE, T., DÄHNE, P., *Design and Implementation of a Mobile Device for Outdoor Augmented reality in the Archeoguide Project*, în: *Proceedings of the 2001 conference on Virtual reality, archeology, and cultural heritage*, 2001.
GOFF, J. le (coord.), *Omul medieval*, Polirom, 1999.
GOFF, J. le, *Histoire et memoire*, Paris, 1988.
GOFF, J. le, *Intervista sulla storia di Francesco Maiello*, Roma, 1982.
GRABCZEWSKI E. et alii, *3D Murale: Multimedia Database System Architecture*, în: *Proceedings of the 2001 Conference on Virtual Reality, Archeology, and Cultural Heritage*, 2001.
GUŠTIN, M. (red.), *Zgodni slovani. Zgodnjesrednjeveska lančenina na obrobju vzhodnih Alp*, Ljubljana, 2002.

HAMEROW, Henrieta, *Early medieval settlements. The Archaeology of Rural Communities in Northwest Europe (400-900)*, Oxford, 2002.
HARDING, A. F., *Foreword*, în: Vasicek, Z., Malina, J., *Archaeology Yesterday and Today. The Development of Archaeology in the Sciences and Humanities*, Cambridge, 1990.
HARRIS, E. C., *Principles of Archaeological Stratigraphy*, London, 1979.
HEITEL, R., *Das romanische Baudenkmal von Cisnădioara (Michelsburg)*, în: *Forschungen*, 1974, nr.17/2, pp. 49-59.
HELMIG, G., SCHOLKMANN, Barbara, UNTERMANN M. (eds.), *Centre. Region. Periphery – Medieval Europe Basel 2002*, II, Hertingen, 2002.
HINTON, D. A. (ed.), *25 Years of Medieval Archaeology* , Sheffield, 1983.
HODDER, I., *Archaeological Theory in Europe*, London, New York, 1991.
HODDER, I., *Archaeological Theory in Europe: the last three decades*, London, 1991.
HODDER, I., *Postprocesual Archaeology*, în: *Advances in Archaeological Method and Theory*, M. Schiffer (ed.), New York, 1985.
HODGES, R., *New approaches to medieval archaeology, Part 2*, în: *25 years of medieval archaeology*, ed. David A. Hinton, Sheffield, 1983.
HOREDT, K., *Moreşti*, Band 2. *Grabungen in einer mittelalterlichen Siedlung in Siebenbürgen*, Bonn, 1984.
HVASS, S., *Vorbasse: ein Dorfsiedlung während des 1. Jahrtausends n. Chr. in Mitteljütland, Dänmark*, în: *Bericht der romisch-germanischen Kommission*, 67, 1986, p. 529-542.

IAMBOR, P., MATEI, ŞT., *Cetatea feudal timpurie de la Cluj-Mănăştur*, în: *AIIAC*, 18, 1975.
IAMBOR, P., MATEI, ŞT., *Incinta fortificată de la Cluj-Mănăştur (sec. IX-XIV)*, în: *ActaMN*, XVI, 1979, p. 599-620.
IAMBOR, P., *Drumuri şi vămi ale sării din Transilvania în perioada feudalismului timpuriu*, în: *ActaMN*, XIX, 1982, p. 75-86.
IAMBOR, P., *Donjonul cetăţii Dăbâca*, în: *ActaMN*, XXI, 1984, p. 197-200.
IAMBOR, P., *Aşezări fortificate din Transilvania (sec. IX-XIII)*, Cluj-Napoca, 2005.
IONIŢĂ, A., *Spaţiul dintre Carpaţii Meridionali şi Dunărea inferioară în secolele XI-XIII*, Bucureşti, 2005
IVANČAN, Tajana Sekelj, *Early Medieval Pottery in Northern Croatia. Typological and chronological pottery analyses as indicators of the settlement of the territory between the rivers Drava and Sava from 10th to 13th centuries AD*, BAR International Series 914, 2001.

JANKUHN, H., STEUER, H., WENSKUS, R. (ed.), *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. 8, Berlin, 1991.
JANKUHN, H., *Umrisse einer archäologie des mittelalters*, în: *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, 1, 1973.

JONES, S., *The Archaeology and Ethnicity. Constructing Identities in the Past and Present*, Londra, New-York, 1997.

KAISER, T., *Archaeology and Ideology in Southeast Europe*, în: Ph. L. Kohl, Clare Fawcett, *Nationalism, politics, and the practice of archaeology*, Cambridge, 2005, p.99-119.

KENT, S., *Understanding the Use of Space: an Ethnoarchaeological Approach*., în: *Method and Theory for Activity Area Research: an Ethnoarchaeological Approach*, New York, 1987, p. 1-62.

KIEFFER-OLSEN, J., *Christianity and Christian Burial. The religious background and the transition from paganism o christianity, from the perspective of a churchyard archaeology*, în: Jensen, C. Kjeld, Nielsen, K. Hoilund (ed.), *Burial&Society. The chronological and social analysis of archaeological burial data*, Aarhus University Press, 1997.

KOBYLINSKI, Z., *Archeologia z lotu ptaka*, în: *Archeologia Zywa*, 3, 1997, 4, pp. 41-43.

KOBYLIŃSKI, Z., *Theoretical orientations in archaeology in Poland (1945-1995)*, în: *Theory and Practice of Archaeological Research*, ed. W. Hensel, St. Tabacyński, P. Urbańczyk, 3, Warsaw, 1998, p. 225-258.

KOHL, Ph. L., *Nationalism and Archaeology: On the Constructions of Nations and the Reconstructions of the Remote Past*, în: *Annual Review of Anthropology*, 27, 1998.

KOSELLECK, R., *Conceptul de istorie*, Iaşi, 2005.

KOSSINNA, G., *Die Herkunft der Germanen. Zur Methode der Siedlungsarchäologie*, Würzburg, 1911.

KOSSINNA, G., *Ursprung und Verbreitung der Germanen in vor- und frühgeschichtlicher Zeit*, Leipzig, 1936.

KRISTIANSEN, K., *National Archaeology in the Age of European Integration*, în: *Antiquity*, 64, p. 835-839.

KRISTIANSEN, K., *The Strength of the Past and its Great Might, an Essay on the use of the Past*, în: *Journal European of Archaeology*, 1, 1993, p.3-33.

KUHN, T., *La structure des revolutions scientifiques*, Paris, 1983.

LADOURIE, LeRoy E., *Carnival. A people's Uprising at Romans 159-1580*, 1979.

LADOURIE, LeRoy, E., *Montaillou. Un sat occitan*, 1975.

LADOURIE, LeRoy, E., *Peasant of Languedoc*, 1966.

LAMOTTA, V. M., SCHIFFER, Michael B., *Behavioral Archaeology toward a new synthesis*, în*: Archaeological Theory today*, Ian Hodder (ed.), Cambridge, 2001.

LANG, Valter (ed.), *Archaeological research in Estonia: 1865-2005*, Tartu University Press, 2006.

LÁSZLOVSKY, J., Siklódi, Cs., *Archaeological theory in Hungary since 1960: Theories without theoretical archaeology*, în: *Archaeological Theory in Europe*, ed. I. Hodder, London, New York, 1991, p. 272-298.

LECH, J., *Between Captivity and Freedom: Polish Archaeology in the 20th Century*, în: *Archaeologia Polona*, 35-36, 1997-1998, p. 84-97.

LEONARD, Robert D., *Evolutionary archaeology*, în: *Archaeological Theory today*, I. Hodder (ed.), Cambridge, 2001.

LOUSTAD, J. Pierre, *Techniques des fouilles terrestres*, în: *L'archeologie et ses methodes*, Andre Pelletier (coord.), Roanne/Le Coteau, f.a.

LUCA, S. A., *Arheologie generală*, Sibiu, 1999.

LUKACS, A., *Ţara Făgăraşului în evul mediu (secolele XIII-XVI)*, Bucureşti, 1998.

MADGEARU, Al., *Continuitate şi discontinuitate culturală la Dunărea de Jos în secolele VII-VIII*, Bucureşti, 1997.

MALINA, J., VASICEK, Z., *Archaeology yesterday and today. The development of archaeology in the sciences and humanities*, Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney, 1990.

MARCIANIK, A., *Setting a new Agenda: Ian Hodder and his contribution to Archaeological Theory*, în: *Archaeologia Polona*, 35-36, 1997-1998, p. 409-426.

MARCU-ISTRATE, Daniela, ISTRATE, A., MORARU, V., *Sacru şi profan într-un oraş european – 1150-2007. Piaţa Huet – o punte peste timp*, Braşov, 2007.

MARE, M., *Banatul între secolele IV-IX*, Timişoara, 2004.

MASCHNER, H.D.G., *Introduction*, în: H. D.G. Maschner, C. Chippindale, *Handbook of archaeological methods*, I, Lanham, New York, Toronto, Oxford, 2005.
MATEI, ŞT., IAMBOR, P., *Observaţii privind aşezările fortificate din Transilvania în perioada feudală timpurie*, în *ActaMN*, XVII, 1980, p. 507-515.
McDAVID, Carol, *Towards a more democratic Archaeology? The Internet and Public Archaeological Practice* în: N. Merriman, *Public Archaeology*, London, New York, 2004.
MIALDUN, J., *Wybrane zagadnienia archeologii lotniczej na Zulawach Wislanych*, în: *Archeologia Baltycka. Materialy z Konferencji, Olsztyn 24-25 IV 1988*, Olsztyn, 1991, pp. 177-183.
MICLEA, I., FLORESCU, R., *Geto-dacii: strămoşii românilor. Vestigii milenare de cultură şi artă*, Bucureşti, 1980.
MILISAUKAS, S., *Observations on Polish archaeology, 1945-1995*, în: *Archaeologia Polona*, 35-36, 1997-1998, p. 223-236.
MITREA, I., *Comunităţi săteşti la est de Carpaţi în epoca migraţiilor. Aşezarea de la Davideni din secolele V-VIII*, Piatra Neamţ, 2001.
MOORE, J.A, KEENE, A. S., *Archaeology and the Law of the Hammer*, în: MOORE, J. A., KEENE, A. S. (ed.), *Archaeological Hammers and Theories*, New York, 1983, p. 3-13.
MURGESCU, B., *A fi istoric în anul 2000*, Editura ALL Educaţional, 2000.

NÄGLER, Th., *Die Einwanderung der Siebenbürgen-Sachsen*, Bukarest, 1979.
NEUSTUPNÝ, E., *Archaeological Methods*, Cambridge University Press, 1993.
NICOARĂ, T., *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană,* Cluj-Napoca, 2002.
NICULESCU, Gh. Al., *Interpretarea fenomenelor etnice de către istorici şi arheologi. Pericolele argumentaţiei mixtei,* în: *Memorie şi patrimoniu. In honorem emeritae Ligiae Bârzu*, Bucureşti, 1998, p. 63-69.
NICULESCU, Gh. Al., *Archaeology and Nationalism in „The History of the Romanians*, în: *Dacia, NS*, 48-49, 2004-2005, p. 99-124.

O'BRIEN, *Christian Burial in Ireland: Continuity and Change*, 1992.
OLSEN, B., Kobylinski, Z., *Ethnicity in Anthropological and Archaeological Research: a Norwegian-Polish Perspective*, în: *Archaeologia Polona*, 29, 1991, p. 11, p. 1-27.
OLTEANU, *Recent Aerial Survey in Western Transylvania: Problems and Potential*, în: Bewley, R.H., Rączkowski,W. (ed.), *Aerial Archaeology*, p. 109-115.
ONCIUL, D., *Scrieri istorice*, ed. de A. Sacerdoţeanu, 2 vol., Bucureşti, 1968.
OVESEN, J., *Ethnicitet*, în: *Nationalencyclopedin*, 5, Hoganas, 1991.
OVESEN, J., *The Construction of Ethnic Identities: the Nuristani and the Pashai of Eastern Afghanistan*, în: A. Jacobson-Widding (ed.), *Identity: Personal and Socio-Cultural. A symposium*, Stockholm, 1983, p. 321-333.
OWEN, Dorothy, *Documetary sources for the building history of churches in the Middle Ages*, în: Addyman, P.V., Morris, R.K., *The archaeological study of churches*, London, 1976.

PANZER, B., *Quellen zur slawischen Ethnogenese. Fakten, Mythen und legenden (originaltexte mit Übersetzungen, Erläuterungen und Kommnetaren)*, Frankfurt am Main, 2002.
PASCU Şt. et colab., *Dăbâca*, în: *ActaMN*, V, 1968.
PASCU, Şt., *Voievodatul Transilvaniei*, I-IV, Cluj, 1972-1978.
PATTERSON, T.C., *Toward a Social History of Archaeology in the United States*, Orlando, 1995.
PINTER, Z. K., *Rotonda de la Orăştie*, în *In memoriam Radu Popa: Temeiuri al civilizaţiei româneşti în context european*, Cluj-Napoca, 2003.
PINTER, Z.K., PETROV, Gh., ŢIPLIC, M., *Orăştie, jud. Hunedoara, C. Cetate*, în *CCA*, Cluj-Napoca, 1995.
PLETINCKS D. et alii, *Presenting a Monument in Restoration:The Saint Laurentius Church in Ename and Its Role in the Francia Media Heritage Initiative*, în: *Proceedings of the 2001 Conference on Virtual Reality, Archaeology, and Cultural Heritage*.
POHL, W., *Conceptions of ethnicity in early medieval studies*, în: *Archaeologia Polona*, 29.
POP, H. et al., *Şimleul Silvaniei. Monografie arheologică, I. Istoricul cercetărilor*, Cluj-Napoca, 2006

POPA, R., *Cetăţile din Ţara Haţegului*, în: *BMI*, 41, 1972, p. 54-66
POPA, R., *La începutul evului mediu românesc. Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1988.
POPA, R., ŞTEFĂNESCU, R., *Şantierul arheologic Ungra*, în: *MCA*, 14, 1980, p. 496-503.
POPA, R., *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970.

RACHET, G., *Dictionnaire de l'archéologie*, Robert Laffont, f.a.
RĄCZKOWSKI, W., *Aerial Archaeology and the Study of Settlement Systems some Examples from Middle Pomerania (Poland)*, în: *Forschungen zur Archaologie im Land Brandenburg*, 3, 1995, pp. 265-270.
RĄCZKOWSKI, W., *Aerial Reconnaissance and Fieldwalking Survey: British and Polish Reality*, în: AARGNews 12, 1996, pp. 16-17.
RĄCZKOWSKI, W., *Power of Image: some Ideas on Post-processual Aerial Archaeology*, în: *AARGnews* 19, 1999, pp. 10-14.
RAHTZ, I., *New Approaches to Medieval Archaeology*, în: *25 Years of Medieval Archaeology*, ed. David A. Hinton.
REFREW, C., BAHN, P., *Archaeology: theories, methods and practice*, London, 1991.
REGTEREN ALTENA, H.H. Van, *On the growth of young medieval archaeology: a recollection*, în: J.C. Besteman, J.M. Bos, H.A. Heidinga (ed.), *Medieval archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena*, Maastricht, 1990.
REID, J. Jefferson, SCHIFFER, Michael B., RATHJE, William L., *Behavioral archaeology: four strategies.* În: *American Anthropologist*, nr. 77.
RENZI RIZZO, Catia, BERTI, Graziella, CIGNONI, P., *Volumetria delle ceramiche a forma chiusa secondo un approchio informatico: una campionatura di reperti medievali.*
RHIND, H.D., *A GIS Research Agenda*, în: *International Journal of Geographical Information Systems*, 2, 1988, p. 23-28.
RODWELL, W., *The Archaeology of the English Church. The Study of HISTORIC churches and Churchyards*, London, 1981.
ROE, P. G., *Style, society, myth and structure*, în: *Style, Society and Person*: *Archaeological and Ethnological Perspectives*, New-York, Londra, 1995.
ROG, Palmer, *A small selection of photos from AARG's training school at Leszno*, în: http://aarg.univie.ac.at/worldwide/leszno/leszno.html.
ROSKAMPS, *Excavation*, Cambridge, 2001.
ROUSSOU, M., *Virtual Heritage: from the research lab to the broad public*. în: *Virtual Archaeology. Proceedings of the VAST Euroconference, Arezzo 24-25 November 2000*, 2002.
RUSTOIU, G. T., DĂRĂMUŞ, C., *Piese de inventar funerar prefeudale descoperite la Gioagiu de Sus, co. Stremţ, jud. Alba*, în: *Omagiu Profeorului Ioan Andriţoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani. Studii şi cercetări arheologice)*, ed. C. I POPA, G. T. RUSTOIU, Alba Iulia, 2005, p. 483-490RUSU, A. A., *Castelani din Transilvania în sec. XIII-XVI*, în: *AIIAC*, XXII, 1979, p. 71-98.
RUSU, A. A., *Cetăţile medievale timpurii din zona oraşului Cluj în lumina unui document inedit*, în: *SUBB*, 25, 1980, 1, p. 8-13.
RUSU, A. A., *Donjoane din Transilvania*, în: *ActaMN*, XVII, 1980, pp. 177-197.
RUSU, M., *Castrul roman Apulum şi cetatea Alba Iulia*, în *AIIAC*, 22, 1979, p. 47-70.
RUSU, M., *Cetăţile transilvănene din sec. IX-X şi importanţa lor istorică*, în: *Ziridava*, X, 1978, p. 159-179
RUSU, M., *Contribuţii arheologice la istoricul cetăţii Biharea*, în: *AIIC*, 3, 1960, p. 7-25
RUSU, M., DĂNILĂ, ŞT., *Cetatea feudală timpurie de la Şirioara*, în: *FI*, II, 1972, p. 57-63.

SĂLĂGEAN, T., *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregaţional*, Cluj-Napoca, 2003.
SĂLĂGEAN, T., *Ţara lui Gelou. Contribuţii la istoria Transilvaniei de nord în secolele IX-XI*, Cluj-Napoca, 2006.
SCHLESINGER W., *Archäologie des Mittelalters aus der Sicht des Historikers*, în: *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters*, 2, 1974, p. 7-31.

SCHMIDT, J. Claude, *L'histoire des marginaux*, în: *La Nouvelle Histoire*, coord. J. Le GOFF, Bruxelles, 1988.
SCHORKOWITZ, D., *Rekonstruktionen des nationalen im postsowjetischen Raum. Beobachtungen zur Permanenz des Historischen*, în: *Inventing the Past in North Central Europe*.
SHARPE, R., *Gildas as a Fatherof the Church*, în: LAPIDGE, M., DUMVILLE, D. (ed), *Gildas: New Approaches*, Woodbridge, 1984.
SHENNAN, St. J., *Archaeological approaches to cultural identity*, London, 1989.
SHIMADA, I., WAGNER, U., *Peruvian Black Pottery Production and Metal working: a Middle Sican Craft Workshop at Huaca Sialupe*, în: *Materials Research Society Bulletin*, 26, 2001, p. 25-30.
SMITH, A.D., *The Ethnic Origins of the Nations*, Oxford, 1986.
STANCIU, I., *Cercetarea arheologică a epocii migraţiilor şi a perioadei de început a epocii medievale timpurii (sec. V-IX p. Chr.) în teritoriul nord-vestic al României*, în: *Studia Archaeologica et Historica Nicolao Gudea dicata* (ed. C. Cosma, D. Tamba, A. Rustoiu), Zalău, 2001.
STANCIU, I., *Despre ceramica medievală timpurie de uz comun, lucrată la roata rapidă, în aşezările de pe teritoriul României (secolele VIII-X)*, în: *Arheologia Medievală,* III, 2000, p. 127-191.
STANCIU, I., MATEI, Al. V., *Sondajele din aşezarea prefeudală de la Popeni -Cuceu, jud. Sălaj. Câteva consideraţii cu privire la ceramica prefeudală din Transilvania*, în: *Acta Musei Porolissensis*, 18, 1994, p. 135-163.
STANCIU, I., *Teritoriul nord-vestic al României şi khaganatul avar*, în: *Acta Musei Porolissensis*, XXIII, 1, 2000.
STIG SORENSEN, Marie Louise, *The Fall of a Nation, the Birth of a Subject: the National use of Archaelogy in Nineteenth-Century Denmark*, în DIAZ-ANDREU, Margarita, CHAMPION, T., *Nationalism and archaeology*.
STOEPKER, H., *Church archaeology in the Netherlands. Problems, prospects, proposal*, în: *Medieval Archaeology in the Netherlands*.
SUCIU, C. et alii, *Reconstruction and study of the Vinča architecture and artifacts using virtual reality technology. Case study at Parţa and Miercurea Sibiului sites*, În: *Acta Terrae Septemcastrensis*, V, 2006.

TARI Edit, *Medieval timber churches in Hungary, in: Religion and Belief in Medieval Europe, Papers of the Medieval Europe Brugge 1997 Conference, 1997*, ed. Guy de Boe, Frans Verhaeghe.
TAYLOR, Ch., *Fieldwork in medieval archaeology*, London, Sydney, 1974.
TEODOR, E. S., *About some Slavic Pottery from Slovenia*, în: *Studia Antiqua et Archaeologica*, 9, 2003, p. 399-410.
TEODOR, E. S., *An update for „Ipoteşti-Cândeşti" culture*, în: *Zbornik na počest dariny Bialokovej*, G. Fusek (red.), Nitra, 2004, 405-414.
TERRAS, M., *A virtual Tomb for Kelvingrove: Virtual Reality, Archaeology and Education*. In: *Internet archaeology*, 7, 1999.
TOYNBEE, J. M. C., *Death and Burial in Roman World*, London, 1971.
TOYNBEE, J. M. C., *Pagan Motivs and Practices in Christian Art and Ritual in Roman Britain*, London, 1968.
TRIGGER, B. G., *Alternative Archaeologies: Nationalist, Colonialist, Imperialist*, în: *MAN*, 19, 1984.
TRIGGER, B.G., *A History of Archaeological Thought*, Cambridge, 1989.
TRIGGER, B.G., *Romanticism, nationalism and archaeology*, în: Ph. L. Kohl, Clare Fawcett, *Nationalism, politics, and the practice of archaeology*.

ŢIPLIC, I. M., *Contribuţii la istoria spaţiului românesc în perioada migraţiilor şi evul mediu timpuriu (secolele IV-XIII)*, Iaşi, 2005.
ŢURCANU, I., *Istoria. Receptare, cercetare, interpretare*, Iaşi, 2006.
ŢUŢEA, P., *Între Dumnezeu şi neamul meu*, Ediţie îngrijită de Gabriel Klimowicz, Fundaţia Anastasia, 1992.

UCKO, P. J., *Academic Freedom and Apartheid: The Story of the World Archaeological Congress*, London, 1987.

UCKO, P. J., *Archaeological Interpretation in World context*, în P. J. Ucko, *Theory in achaeology*.
UCKO, P. J., *Theory in Archaeology. A World Perspective*, London, New York, 1995.
URBAŃCZYK, P., *Political circumstances reflected in post-war Polish Archaeology*, în: *Public Archaeology*, 1, 2000, 49-56.

VĂTĂŞIANU, V., *Istoria artei feudale în ţările române*, vol. I, Bucureşti, 1959.
VEIT, U., *Ethnic concepts of German Prehistory: a case study on the relationship between cultural identity and archaeological objectivity*, în *Archaeological Approaches to Cultural Identity*, Londra-Boston-Sidney, 1989.
VISY, Zsolt, *Hungarian Archaeology at the Turn of the Millennium*, Budapest, 2003.

WAILES, B., Zoll, Amy L., *Civilization, Barbarism and Nationalism in European Archaeology*.
WALKER et al., 1995.
WALLERSTROM, Th., *On Ethnicity as a Methodological Problem in Historical Archaeology. A Northern Fennoscandian Perspective*, în: H. Andersson, P. Carelli, L. Ersgård, *Visions of the Past. Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology*, Lund Studies in Medieval Archaeology 19.
WHEELER, R.E.M., *Maiden Castle, Dorset*, London, 1972.
WILLEY, G. R., SABLOFF, J. A., *A History of american Archaeology*, San Francisco, f.a.
WILLIAMS, R., *Keywords: a vocabulary of culture and society*, London, 1976.
WILSON, D. R., *Air Photo Interpretation for Archaeologists*, 2nd ed., 2001.
WOJCIECHOWSKI R., WALCZAK K., WHITE M., CELLARY W., *Building Virtual and Augmented Reality Museum Exhibitions*. In *Proceedings of the ninth international conference on 3D Web technology Monterey*, California, 2004.
WOLLMANN, Volker, *Arheologie industrială. Din istoria patrimoniului ethnic pe teritoriul României*, Alba Iulia, 2003.

XENOPOL, A. D., *Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinţei românilor în Dacia Traiană*, 1884.

ZADORA-RIO, Elizabeth, *The Role of the Cemeteries in the Formation of Medieval Settlement Patterns in Western France*, în: REDMAN Ch. L., (ed), *Medieval Archaeology. Papers of the Seventeenth Annual Conference of the Center for Medieval and Early Renaissance Studies*.
ZARA, J., SLAVIK, P., *Cultural heritage presentation in virtual environment: Czech experience*. In: *Database and Experts Systems Applications 2003. Proceedings. 14th International Workshop on*, 2003, p. 92-96.
ZDROBA, M., BARBU, M., *Săpăturile arheologice de la Felnac şi Vladimirescu*, în: *Ziridava*, VI, 1976.
ZIMMERMANN, F., WERNER, C., *Urkunderbuch zur Gesischte der Deutschen in Siebenbürgen*, Bd. I, Sibiu, 1892.
ZURAWSKI, B., *Low Altitude Aerial Photography in Archaeological Fieldwork: the Case of Nubia*, în: *Archaeologia Polona*, XXXI, 1993, pp. 243-256.

***, *L'Archeologie du Moyen Age et ses methodes. Etudes critiques*, Paris, 1900.

Pagini web:

http://arheologie.ulbsibiu.ro
http://arh.cimec.ro/RegistruArheologi.aspx
http://arheologie.ulbsibiu.ro.
http://istorie.ulbsibiu.ro/catedre.php
http://istorie.ulbsibiu.ro/specializari.php.
http://web.rgzm.de/218.0.html
http://www.acs.ucalgary.ca/~ndavid
http://www.archeoguide.intranet.gr/
http://www.arco-web.org/
http://www.brunel.ac.uk/project/murale/home.html

http://www.hca.heacademy.ac.uk
http://www.ename974.org/
http://www.epoch-net.org
http://www.inrap.fr
http://www.medievistica.ro
http://www.u-bourgogne.fr/index.php.
http://www.ucd.ie/archaeology/undergraduate/index.html,
http://www.dur.ac.uk/archaeology/, http://www.nottingham.ac.uk./archaeology/postgrad/prospective/course/ma-medieval-archaeology.html
http://www.archanth.cam.ac.uk/,
http://www.arch.cam.ac.uk/,
http://www.mittelalterarchaeologie.de/bawue.htm,
http://www.ufg.uni-tuebingen.de/index.php?id=119,
http://www.unicaen.fr./ufr/histoire/crahm/publications/spip.php?rubrique31
http://www.strati-concept.com

INDEX GENERAL

(†) Petre Iambor, 21
(†) Radu Popa, 21

A

Aculturația, 69
Adrian Andrei Rusu, 20, 21, 23
Adrian Ioniță, 24
Al. Madgearu, istoric, *38*, *167*
Alba Iulia, 20, 23, 29, *37*, 43, *47*, 125, 139, 170
Anthony D. Smith, 52
arheologia bisericilor, 114, 115, 117, 118, 120
arheologia cimitirelor, 124
Arheologia de salvare, 133, 134
arheologia necropolelor, 33, 124
arheologia urbană, 29, 118, 132, 133

B

Biharea, 20, *37*, 163, 170
Bistrița, 29, 47

C

Cambridge, 8, 18, 30, 36, 42, 47, 71, 73, 74, 78, 86, 160, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 172
Carol Kramer, 73
Cârța, 100, 127
Călin Cosma, 21, 23
cimitir, 116
Cisnădioara, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 127, 162, 164
Citfalău, 125
Cluj, 9, 18, 20, 21, 23, 28, 37, 39, 46, 47, 50, 104, 125, 127, 130, 139, 161, 165, 168, 170
Cluj-Mănăștur, 20, *37*, *130*, 165
Cluj-Napoca, 9, 20, 21, 37, 39, 46, 50, 104, 161, 165, 168, 170
Colin Refrew, 68
Constantin Cantacuzino, 23
Constanța, 50
cultură, 16, 18, 38, 51, 53, 54, 57, 58, 69, 73, 80, 81, 167

D

Dan Crișan Băcueț, 23
Dan Gheorghe Teodor, 24
Darmstadt, 13, 47
Dăbâca, 20, *37*, 46, *130*, 165, 168
Deva, *131*
Dijon, 47
Dorothy Owen, 115

E

Elizabeth Zadora-Rio, 127
Emmanuel Le Roy Ladurie, 70

Ș

Șerban Papacostea, 23

E

etnic, 4, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 162
etnicitate, 51, 52, 53, 54, 56, 162
etnie, 52
Eugen S. Teodor, 40
Eugenia Zaharia, 26

F

Făgăraș, 47
Fernand Braudel, 70
Florin Curta, 13, 47
Florin Mărginean, 23
Frederik Turner, 10

G

Gaspar Felix Tournacho, 85
Gaspar Felix Tournachon, 85
George T. Jones, 74
Gordon Childe, 54, 57, 66
Graham Webster, 80
grup etnic, 52, 54, 57

H

Hârtibaciului, 159
Henri Beer, 11
Henry Negretti, 85

Hunedoara, 131

I

I. A. Oltean, 88
Ian Hodder, 12, 14, 31, 58, 66, 73, 166, 167
Iaşi, 10, 12, 28, 38, 47, 50, 166, 172
Ioan Aurel Pop, 20
Ioan Stanciu, 17, 21, 23
Ion Nestor, 22, 46

J

Jacques le Goff, 9, 70
John Dewey, 10
Joseph Bauxar, 72

K

K. Horedt, 13, 125
K. Horedt, arheolog, *130*
Karl Lamprecht, 10
Kazimierz Godłowski, 40
Kurt Horedt, 46

L

Ladislau (1077-1095), 126
Ligia Bârzu, 39
Lucian Boia, 21
Lucien Febvre, 11

M

M. Gillings, 94
Madgearu, 24
Malmédy (Belgia), 105
March Bloch, 11
Margarita Diaz-Andreu, 34, 35
Maria Comşa, 26, 46
Marie Louise Stig Sørensen, 35
Max Weber, 10
Maxine Kleindienst, 72
Mircea Angelescu, 134
Mircea Rusu, 20

N

naţional, 10, 34, 35, 36, 38, 57, 88, 130, 134, 137
naţionalist, 35, 46, 66

O

Orăştie, 7, 76, 95, 98, 103, 104, 105, 106, 111, 121, 127, 161, 168
Orăştie-Dealul Pemilor X2, 7
Oskar Montelius, 56, 66

P

P. Barford, 87
P. Iambor, arheolog, *129*, *130*, *131*
P. V. Addyman, 114
Patty Jo Watson, 72
Petre Iambor, 20, 46
Ph. L. Kohl, istoric, *36*, *166*
post-procesualism, 31, 66

R

Radu Harhoiu, 24
Radu Popa, 19, 20, 23, 39, 104, 138, 168
Răzvan Theodorescu, 23
relativismul, 14
Robert D. Leonard, 74
Roberta Gilchrist, 24, 25, 27
Roşia, 84, 85
Rusu, A. A., 129, 131, 132

S

Sever Dumitraşcu, 46
Sibiu, 7, 8, 23, 28, 29, 46, 47, 83, 100, 101, 121, 127, 137, 139, 163, 167, 173
Sibiului, 159
Sighişoara, 29, 38, 47, 160
Sorin Mitu, 21
St. Brezeanu, istoric, *37*, *160*
St. Roskams, 14, 83, 84
Stablo, 105
Stelian Brezeanu, 21
structuralismul, 14, 31
Susan Kent, 72

Ş

Şirioara, 20, 170
Ştefan Matei, 20, 21, 46
Şura Mică, 95, 98, 99, 101, 102, 162

T

Tania Dickinson, 27
Th. Kuhn, 10
Timişoara, 50
Timothy Champion, 34
Tübingen, 47
Tudor Sălăgean, 21, 23

V

Victor Spinei, 24
Viorel Achim, 24
Virgil Ciocâltan, 24

W

W. S. Hanson, 88

Z

Z. K. Pinter, arheolog, *47*
Zeno Karl Pinter, 7, 23
Zeno Karl PINTER, 8